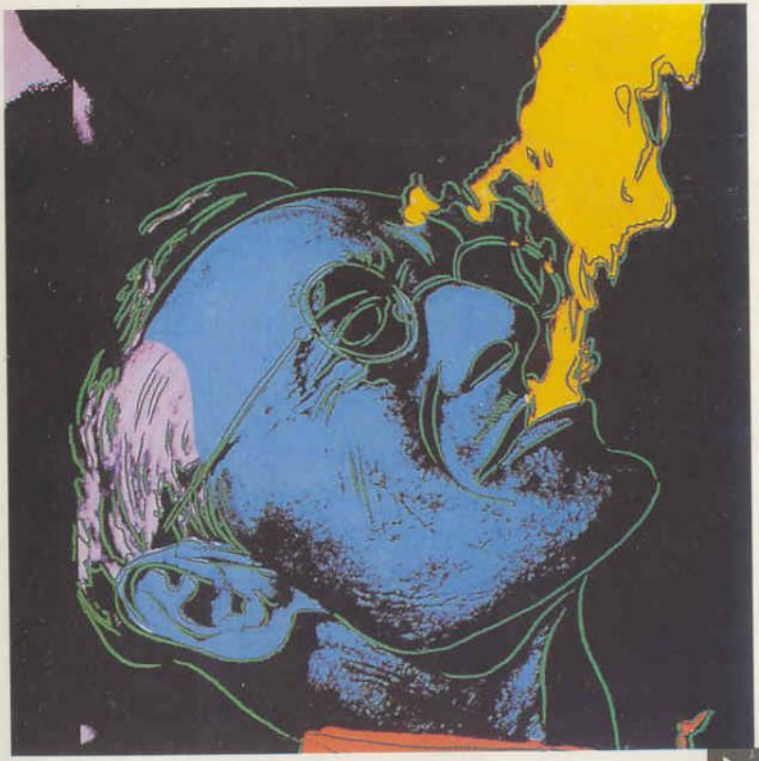
HESSE

“İnanç da Sevgi de Aklın Yolunu İzlemez”

AFA

Hermann Hesse 1877'de Almanya'nın Calw kasabasında doğdu. İlk şiirini yirmibeş yaşında yazdı. Bunu *Peter Camenzind, Çarklar Arasında, Gertrud, Rosshalde, Demian* ve diğer romanları izledi.

Birinci Dünya Savaşında Alman militarizmini protesto etmek için İsviçre'ye yerleşen, İkinci Dünya Savaşında kitapları Naziler tarafından yakılan Hesse, bu ortamın, sorunlu aile yaşamının ve savaş esirlerine yardım konusundaki yoğun çalışmasının sonucu ağır bir bunalım geçirdi. Jung'un öğrencisi Lang ona psikanaliz tedavisi uyguladı. Lang ile dostluğu Hesse'nin ruhbilime ve Jung'a duyduğu ilgiyi körükleyerek şiirsel iç dünyasını zenginleştirdi. İnsancılığı, barışseverliği ve insan yaşamını irdeleyen felsefesi, *Bozkırkurdu, Narziss ve Goldmund* ve *Sidarta* adlı romanlarında özellikle belirgindir.

Boncuk Oyunu adlı romanından sona 1946'da Nobel Edebiyat Ödülü de alan Hesse'nin Doğu edebiyatına olan yatkınlığı ve bu konudaki bilgi ve etkinliği, özellikle 1960 yıllarında Amerika'da canlanan Budizm ve Zen Budizmi akımları sırasında en çok okunan yazarlar arasına girmesine neden oldu.

Hermann Hesse 1962 yılında İsviçre'nin Montagnola kasabasında öldü.

AFA Çağdaş Dünya Edebiyatı: 61
AFA Yayınları: 380

ISBN 975-414-353-6

Ağustos, 1999

© Suhrkamp Verlag, Frankfurt a.M.
Seçmeyi Yapan: Volker Michels
© AFA Yayınları

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Özener Matbaası

AFAYayıncılık A.Ş., İstiklâl Cad. Bekâr sk. No. 17
80080 Taksim/İstanbul
☎:(212) 245 39 67 Fax:(212) 292 43 25

HERMANN HESSE

İnanç da Sevgi de Aklın Yolunu İzlemez

Çeviren:
Kâmuran Şipal

AFA
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Politika	7
Toplum ve Birey	51
Bireyin Ödevleri	77
Kültür. Okul, Eğitim	101
Kilise ve Din	111
Bilgi ve Bilinç	131
Okuma ve Kitaplar Üzerine	143
Gerçek ve Hayal Gücü	152
Sanat ve Sanatçılar	165
Mizah	205
Mutluluk	207
Sevgi Üzerine	213
Ölüm Üzerine	221
Gençlik ve Yaşlılık	225

Politika

Dünyada hiçbir politikacı yoktur ki devrimi, sağduyuyu ve silahların elden bırakılmasını canla başla savunmasın. Ancak, böyle bir davranışı düşman taraftan bekler, kendisini bunun dışında tutar.

* * *

Neden ulusların kendi geleceklerini kendileri belirleme hakkı, ancak bundan çıkar ummaları durumunda başkalarınca kabul edilir.

* * *

Bir savaşı aklına getiren olmamış, yalnızca her olasılığa karşı silahlanma yoluna gidilmiştir. Bunun da nedeni, para babalarının paralarının çevresinde çelikten duvarlar görmek istemeleridir.

* * *

Öyle görülüyor ki, dünya tarihi her vakit belli amaçlar, belli düşünceler ya da dünyada belli değişiklikler çevresinde dönüp durmakta, ama bunların pek de ciddiye alınmadığı çok geçmeden anlaşılmaktadır. Daha dün soylu düşüncelerin peşinden gidilirken, bugün bir başka türlü davranılmakta, bu da işin en iç karartıcı yanını oluşturmaktadır.

* * *

Dünyamız için, barış için tehdit oluşturanlar, savaşı isteyenlerdir, savaşı hazırlayanlar ve gelecekteki bir barışa ilişkin belirsiz sözverilerde bulunarak ya da dışarıdan gelecek saldırılarla gözlerimizi korkutarak bizleri de planlarına ortak etmeye çalışanlardır.

* * *

Savaş dünyayı ileriye götürmez, sadece ilerlemeyi erteleyip geciktirir, tutkuların önüne geçici hedefler çıkarır, ama sonradan er ya da geç toplumsal sıkıntı önceki büyüklüğü ve korkunçluğuyla yeniden boy gösterir.

* * *

Vatanseverlik tek kişilerin yerine büyücek bir topluluğu geçirir, ama ancak silahlar patladığı zaman gerçek bir erdem olarak baş tacı edilir.

* * *

Gönülden vatansever biriyim, ama daha önce insanım: bu ikisinin bağdaşmadığı yerde oyum her vakit insandan yanadır.

* * *

Nasıl ki vurulup ölmüş bir asker bir yanlışlığın bitimsiz yinelenişini oluşturursa, doğru da binlerce kılık içinde ardı arkası kesilmeksizin yinelenip duracaktır.

* * *

Halkının başarması gereken işlerden, bulunması gereken özverilerden ve savuşturması gereken tehlikelerden kendini uzak tutan biri ödlek sayılır. Ama entelektüel yaşamın il-

kelerine maddi çıkarlar uğruna ihanet eden, örneğin iki kere ikinin kaç edeceğine ilişkin kararı iktidar sahiplerine bırakan biri ondan daha az ödlek değildir. Doğru bilincini, entelektüel dürüstlüğe, aklın yasa ve yöntemlerine sadakati bir çıkar uğruna feda etmek, vatanın da çıkarı olsa bu, ihanet sayılır. Çıkarlar ve sloganlar savaşında Doğru tehlikeye girdi mi, bireyler gibi değerden düşürülüp çarpıtıldı ve ayaklar altına alındı mı, yapmamız gereken tek şey direnmek ve doğruy'u, yani doğru'ya ulaşma çabasını inandığımız en yüce değer olarak kurtarmaya bakmaktır.

* * *

Bir savaş durup dururken çıkmaz ortaya, insanların bütün diğer girişimleri gibi önceden hazırlanır, olabilirlik kazanması ve gerçekleşebilmesi için pek çok kişinin bakım ve çabasını zorunlu kılar. Ama savaşı isteyen, hazırlayan ve insanlara telkin edip benimsetenler, savaştan yarar uman insan ya da güçlerdir. Savaş, söz konusu kişilere ya doğrudan nakit para olarak kazanç sağlar (savaş patlak verir vermez daha önce kendi halinde ve masum ne çok sanayi dalı silah üreten ticari işletmelere dönüşür ve para otomatik olarak bu işletmelerin kasasına akmaya başlar!) ya da onların prestij ve saygınlığını yükseltir, gücünü artırır.

* * *

İki akıl hastalığı vardır ki, kanımca insanlığın günümüzdeki durumu bunlardan kaynaklanır: Teknolojinin büyüklük hezeyanıyla şövenizmin büyüklük hezeyanı. Her ikisi günümüz dünyasının çehresini belirler ve özsaygısını oluşturur; insanlığa olumsuz sonuçlarıyla birlikte iki dünya savaşını armağan etmişlerdir, azgınlıkları geçip yatışana kadar benzeri daha başka kimi sonuçları bize buyur edip sunacaklardır.

Dünyayı saran bu iki hastalığa karşı durmak, günümüz dünyasında akla düşen en önemli görev ve onun varlık nedenidir. Kendi yaşamımla da söz konusu direnişe ırmakta küçük bir dalga misali katkıda bulunmuşumdur.

* * *

Bana göre yaşamımız, günümüzde bir batılının genel yaşamı öylesine iğrenç ki, böyle bir yaşama ancak yontulmamış kişiler, aptallar, duyarsız, her türlü zevkten yoksun, ruhsal inceliklerden yana fakir insanlar katlanabilir. Ayrıca, "kahramanlık" çağımızın idealini oluşturmakta ve kırk derece soğuğun hüküm sürdüğü siperlerde son bulmaktadır. Hayır, insanlar böyle bir yaşamı sineye çekiyorsa, insan olmanın en iyileri ve en güzelleri de içlerinde olmak üzere o narin yeteneklerine sırt çevirmelerindendir.

* * *

Dünya tiyatrosunu serinkanlılıkla ve eleştirel tutumla izleyebilen tek kişilerin sayısı arttıkça, en başta savaş tehlikesi olmak üzere kitlelerin o büyük çaptaki budalalıklara kalkışma tehlikesi azalır.

* * *

Bugün politik akla politik gücün bulunduğu yerde rastlanmıyor. Resmî çevrelerden bir zekâ ve sezgi seli akıp gelmeli ki, felaketler önlenebilsin ya da hafiletilebilsin.

* * *

Kendi kendilerini sevmiş, düşmanlarına kin ve nefretle bakabilmiş safdil insanlara ne mutlu! Ne mutlu o kişilere ki kendi kendilerinden asla kuşku duymazlar, çünkü ülkeleri-

nin içine düştüğü sefalet ve yıkımda kendilerinin en ufak bir suçu olmadığına inanır, bundan Fransızları, Rusları ya da Yahudileri, kim olduğu fark etmez, işte birilerini, bir "düşmanı" sorumlu tutarlar. Kimbilir, belki de yeryüzünde yaşayanların onda dokuzunu oluşturan bu insanlar, o çok eski ilkel dinlerinde gerçekten mutluydular, belki budalalık ya da son derece kurnazlık taşan düşünce düşmanlığı zırhı içinde imrenilecek kadar şen, tasa ve kaygılardan uzak bir yaşam sürüyorlardı.

* * *

Günlük emirlerde ve kazanılan zafere ilişkin raporlarda pek güzel görünen kahramanlık, aşırı bir duygulanmadır. Yenilgiye uğramış talihsiz birinin kendi ulusunun bayrağı altında hayatına son vermesi ya da şansı yaver gitmemiş birinin kendisini yüz üstü bıraktıklarına inandığın dostluk, sevgi ve iyilik gibi şeylerin sözünü bundan böyle işitmek istemeyişi, yalnızca tiyatro seyircilerini etkileyecek bir davranıştır. Dişlerini gıcırdatmak kahramanlık sayılmaz; ellerini cebinde yumruk yapmış, uzak intikamların düşüncesiyle kendini avutmak yürekler acısı bir durumdur.

* * *

Bilindiği üzere en koyu atavizmler, çağdaş ve ilerici bir kılık altında görünmeye en çok gereksinim duyanlardır.

* * *

Kısa dönemler için de olsa kitlelere faşizmi telkin ve benimsetme çabalarının hortlamasına yalnız Avrupa ülkelerinde değil, diğer pek çok ülkede olası gözüyle bakıyorum. Bireysel kişilik ve aile modern devletlerde değerini ve etki gücünü yitirdiği, yerlerine topluluğun (kolektif) geçirilip birey-

sel farklılıkların silinip atıldığı ölçüde söz konusu tehlike büyür.

* * *

Faşizm denemesi geriye yönelik, yararsız, budalaca ve bayağı bir denemedir. Komünizm denemesi ise, insanlığın yapmak zorunda olduğu, o aptalca "proletarya diktatörlüğünü" değil, burjuvazi ile proletarya arasında adalet ve kardeşliği sağlamak için tekrar tekrar başvurulması gereken, insanlık dışı bir uygulamaya hazin şekilde saplanıp kalmış olmasına karşın yine de dönüp dolaşıp el atılması gereken bir denemedir. Faşizm ve komünizmin çalışma yöntemlerindeki benzerlikten dolayı kolay unutulur bu gerçek.

* * *

Hükmetmek için kendini beğenmiş aydınların zaman zaman düşündükleri gibi budala ve zorba olmak gerekmez; bunun için zorunlu olan şey, dışa yönelik etkinlikten duyulacak katıksız bir haz, belirlenen hedef ve amaçlarla özdeşleşme tutkusu, ayrıca başarıya götürecek yolların seçiminde belli bir çabuklukla ve duraksamadan davranıştır. Bütün bunlar da bir bilgin kişide yer almayan, almaması gereken özellikleri oluşturur, çünkü bilgin kişi için gözlem eylemden daha önemlidir. Bilgin kişi, amacına varmak için başvuracağı yöntemin ve izleyeceği yolların seçiminde elden geldiğince duraksayarak ve kuşkuyla davranır.

* * *

İlkel insan korktuğu şeyden nefret eder, ona karşı hınç besler. Uygar ve aydın insan da ruhunun kimi katmanlarında ilkel insana benzer. Dolayısıyla, ulusların ve ırkların başka ulus ve ırklara karşı duydukları kin ve nefret onlardan üs-

tün ve güçlü sayılmalarından değil, güvensizlik ve güçsüzlüklerinden kaynaklanır.
Gerçekten üstün kişi, gerçek bir efendi kendisinden üstün olduğunu bildiği kişiye acımayla bakabilir, belki zaman zaman küçümseyebilir onu, ama asla ona karşı kin ve nefret beslemez.

* * *

Dünya tarihi, bana çokluk resimli bir kitap gibi görünür. Öyle bir kitap ki, insanların en ateşli, en amansız özlemi sayılan unutmak özlemini yansıtır. Her yeni kuşak yasaklama, sükûtla geçiştirme, alaya alma gibi yollara başvurarak önceki kuşağın en önemli gördüğü şeyi silip atmaya uğraşmıyor mu her zaman? O devcileyin, yıllar yılı sürmüş, korkunç savaşı, savaşa katılmış ulusların yıllar yılı unuttuğuna, yadsıdığına, bilinçaltına itip el çabukluğuyla kendilerinden uzaklaştırmak istediğine daha yeni tanık olmadık mı? Biraz dinlenip kendilerine gelen uluslar, birkaç yıl önce bizzat yol açıp katlanmak zorunda kaldıkları bir felaketi şimdi sürükleyici savaş romanlarının yardımıyla anımsamaya çalışmıyor mu?

* * *

Her insan kişisel ve birkezliğine bir varlıktır; kişisel vicdanın yerine kolektif vicdanı geçirmeyi istemek başlı başına bir zorbalıktır ve her türlü totalitarizmin ilk adımını oluşturur.

* * *

İnsanla dolup taşan bir salonun, bir kentin, bir ülkenin bir esriklik ve coşkuya kapılarak tek tek bireylerden örnek bir kitlenin oluşmasına yol açtığını, bireysel özelliklerin silinip gittiğini, tek sesliliğe, bireysel içgüdülerin kitle içgüdüsüne dönüşmesine hayranlığın yüzlerce, binlerce, milyonlarca in-

sanın gönlünü nasıl yüce bir duyguyla, bir özveri hazzıyla ve bir kahramanlık coşkusuyla doldurduğunu, bu insanların nasıl kendi kendileri olmaktan çıktığını, başlangıçta bağırıp haykırmalar, gözyaşı ve duygulanmışlık dolu kardeşlik sahneleriyle kendisini açığa vuran kahramanlık coşkusunun nasıl sonunda savaş, cinnet ve kan dökmeyle noktalandığını sık sık yaşamışımdır. İnsanın ortak acı, ortak gurur, ortak kin ve onur duygusuyla kendini esrikliğe kaptırmasına karşı, bireyci ve sanatçı içgüdüm beni alabildiğine sert biçimde uyarmıştır hep. Ne zaman bir odada, bir salonda, bir köyde, bir kentte, bir ülkede sözü geçen bunaltıcı coşku kendini hissettirse, bir soğukluk ve bir güvensizliktir uyanır içimde, çevremdekilerin büyük çoğunluğu, gözlerinde esriklik ve duygulanmışlık yaşları, yaşa, varol diye haykırıp aralarında kardeşlikler kurarlarken ben ürperir, şimdiden kanların akıp kentlerin alevler içinde yanıp tutuştuğunu görür gibi olurum.

* * *

Gelecekte şimdikinden "daha iyi" bir insanlığın var olacağını sanmıyor, insanlığın falan zamanda daha iyi, filan zamanda daha kötü olduğuna inanmıyorum. İnsanlık nasılsa öyle kalmıştır hep. Ne var ki, kimi dönemler yaşanmış, şeytansal güçler cani ve psikopat kişilerin içine el altından sızmış, kimi dönemlerde ise söz konusu sızma açıktan açığa ve büyük ölçüde gerçekleşip siyaset sahnesinde boy göstererek bütün ulusları önüne katıp sürüklemiştir.

* * *

En çocukça, hatta en hayvanca politik heves ve dürtülerin kendilerini nasıl "dünya görüşleri" vb. kılığında açığa vurduğunu, hatta bu arada dinlerin tavır ve tutumlarını takındığını bundan böyle anlayışla değil, hayretle izliyorum. Söz konusu görüşlerin çok daha zekice kotarılmış Marksist sos-

yalizmle ortak bir yanı varsa, insanı adeta sınırsız ölçüde politize edilebilir bir yaratık saymasıdır. Oysa böyle biri olmaktan uzaktır insan. Ben, günümüz dünyasının çırpınışlarının büyük çapta böyle bir yanılgıdan kaynaklandığına inanıyorum.

* * *

Gelişim sürecimde kendimi çağın sorunlarından asla uzak tutmadım, beni politik bakımdan eleştirenlerin sandığı gibi asla bir fildişi kule içinde yaşamadım. Ne var ki, beni ilgilendiren sorunların başlıcası ve en önemlisi hiçbir vakit devlet, toplum ya da kitle değil, her zaman tek insan olmuş, insanın kişiliği ve standardizasyon işleminden geçmemiş birey olmuştur.

* * *

Her insanın kendi kendisinden çok şey beklemesini anlıyor ve onaylıyorum. Ama aynı şeyi başkalarından da beklemesini ve yaşamını iyi uğrunda sürdürülen bir "savaşa" dönüştürmesini anlayışla karşıladığımı ve onayladığımı söyleyemem; çünkü savaş, eylem ve muhalefet en küçük bir değer taşımıyor gözümde. Dünyayı değiştirmeye yönelik her istemin savaşa ve şiddete yol açacağını bildiğimi sanıyorum. Dolayısıyla, şu ya da bu muhalefet cephesine katılmam olanaksızdır; çünkü bunun doğuracağı sonuçları uygun görmüyor, yeryüzündeki haksızlık ve kötülüğü ortadan kaldırabileceğine inanmıyorum.
Değiştirebileceğimiz ve değiştirmemiz gereken şey bizleriz, biz kendimiziz, bizim sabırsızlığımız, manevi alandaki bencilliğimiz, incinip kırılmalarımız, sevgi ve hoşgörü noksanlığımızdır. Bunun dışında dünyayı değiştirmeye yönelik her görüş, en iyi niyetlerle de yola çıkıyor olsa yararsızdır bence.

* * *

Çevremizde kabalık ve kıskançlıkla, başkalarının başına gelecek felakete sevinmelerle, çokluk akıl almayacak kin ve nefret duygusuyla karşılaşmamız her zaman dehşette bırakır bizi; oysa insanların büyük çoğunluğunun sadece yarı insan sayılacağını, bunların arasında da hayvandan farksız kimselerin yer aldığını aslında bilmemiz gerekirdi. Bayağılıklar tarafından çevremiz kuşatılmıştır, bayağılıkların tehdidi altında yaşıyoruz, ölüm gibi tıpkı. Bayağılıkların bizi dehşete düşürmesinin nedeni, bayağılığa bayağılıkla karşılık vermesek de insanlardan çoğunun yaşamındaki rezilce koşulların ister istemez söz konusu bayağılıklara yol açtığını ve biz biraz daha iyi eğitilmiş, biraz daha kültürlü, biraz daha fazla şımartılmışların da koşulların rezilliğinde payı olduğunu içten içe bilip sezmemizdir.

* * *

Komünizmi yalnız haklı değil, aynı zamanda doğal buluyorum. Biz hepimiz karşı çıkmış olsaydık da komünizm yine gelecek ve işin içinden zaferle çıkacaktı. Kim bugün komünizm safında yer alıyorsa, geleceğe olumlu gözüyle bakıyor demektir. Belki bana sorabilirsiniz şimdi: Madem komünizmin doğruluğuna inanıyor ve ezilenlerin iyiliğini istiyorum, ne diye onların yanında savaşa katılmıyor, kalemimi partilerinin hizmetine vermiyorum. Bu soruyu yanıtlamak biraz güç doğrusu; çünkü ortada benim kutsal gözüyle bakıp bağlayıcı bildiğim, ama sizin için pek var olmayan şeyler söz konusudur. Kardeş ve arkadaşlarla birarada bulunmak, aynı görüşteki insanların oluşturduğu bir topluluk içinde yer almak her ne kadar cazip bir şeyse de, partiye üyeliğin ya da yazarlığımı belli bir program hizmetine vermemin düpedüz ve kesinlikle karşısındayım.

* * *

İnsanlığın geleceği için kotarılmış program olarak komünizme inanıyor, onu kaçınılmaz ve vazgeçilmez buluyorum. Ama yaşamın büyük sorunlarına komünizmin geçmişteki herhangi bir bilgelikten daha olumlu yanıtlar vereceğini de sanıyor değilim. İnancım odur ki, yüzyıl süren bir kuram döneminden ve Rusya'daki büyük devrimden sonra komünizm dünyada uygulama alanına geçirilmeyi hak etmekle kalmamış, bu aynı zamanda onun üzerine düşen bir görev niteliği kazanmıştır. Ve şuna içtenlikle inanıyor ve umuyorum ki, yeryüzündeki açlığı ortadan kaldırmayı ve üzerlerindeki büyük bir kâbustan insanları kurtarmayı becerecektir komünizm. Ne var ki, bununla geçmiş binyıllardaki dinlerin, yasaların ve felsefelerin üstesinden gelemediği şeyi başarabileceğine de inandığım yok doğrusu. Her insana hakkı olan ekmek ve saygınlığı sağlaması dışında bir uygulamaya hak sahibi olduğuna ve geçmişteki herhangi bir inanış biçiminden daha iyi sayılacağına da inandığımı söyleyemem. Komünizmin kökleri, on dokuzuncu yüzyılda bilgiç, hayal gücünden yoksun ve sevgisiz bir profesörler topluluğunun alabildiğine kuru, kendini dev aynısında gören us egemenliğinin toprağında yatmaktadır.

* * *

Bir partiye üye olmamasını kimseye salık vermem, ama herkese şunu söylemek isterim ki, kişi pek erken yaşta bir partiye üye olmakla çevresinin dava arkadaşlarıyla kuşatılmasından duyacağı hazza karşılık kendine özgü yargı yeteneğini elden çıkarma tehlikesiyle yüz yüze gelecektir. Ayrıca, herkesin, kendi oğullarımın da dikkatini çekmek istediğim bir başka nokta da şu: Bir programa ve partiye bağlılık oyun olarak görülmemeli, tam bir geçerlilik taşımalıdır, yani bir devrimin safında yer alan kimse, kendisini canıyla kanıyla davasının hizmetine vermekle kalmayıp öldürmelere, makineli tüfek ve zehirli

gaz kullanmalara da kararlı ve yetenekli olmak zorundadır.

* * *

Faşizm ve bolşevizm her ne kadar birbirine düşman kardeşlerse de, kardeştirler sonunda; biri filizlenip yeşerirken toprağı ötekisi için gübreleyip hazırlar ve onu da yeşerip filizlenmeye çağırır.

* * *

Politikanın her türlüsü uzak bana, yoksa çoktan bir devrimci olup çıkardım.

* * *

Marks'ın çok daha büyük boyutluluğu bir yana bırakılırsa, onunla benim aramdaki fark şudur: Marks dünyayı değiştirmek ister, bense insanı. Marks kitlelere yönelir, ben bireylere.

* * *

Gelecek belki de komünizmindir. Bir başka sorun ise, bu geleceğin ne kadar süreceğidir. 1500 yılında gelecek kesinlikle Protestanlığındı.

* * *

Komünizmi benimsemek; düşünsel alanda kendi kendisinden bunun hesabını soran kişi şu soruyu yanıtlamak durumundadır: "Devrimi istiyor ve onaylıyor muyum? Başka insanların durumu belki biraz daha düzelecek diye insanların öldürülmesine rıza gösterebilir miyim?" Düşünsel sorun işte burada saklı yatıyor. Ben, devrim ve öldürme hakkını

kendimde göremiyorum. Ancak bu, dünyanın bir yerinde başkalarını öldüren, çaresizlik içinde, hırsa kapılarak ateş püsküren bir halk yığınına suçsuz gözüyle bakmamı engellemez. Ne var ki, ben de söz konusu eylem içinde yer aldım mı suçsuz sayamam kendimi, çünkü benimsediğim ve kesinlikle kutsal gözüyle baktığım az sayıdaki ilkelerden birini yadsımış olurum eyleme katılmakla.

* * *

Devrim savaştan başka bir şey değildir, tıpkı savaş gibi "politikanın değişik araçlarla" sürdürülmesidir.

* * *

Komünizm iktidar ve mülkiyetin herkese adil olarak dağıtımını değil, "proletaryanın diktatörlüğünü" amaçladığı süre, Marks'la karşılaştırıldı mı bir geri adım oluşturur. Komünizmden halk değil, parti kodamanlarının oluşturduğu küçük bir azınlık yarar sağladığı süre üzerinde pek fazla konuşmaya değmez.

* * *

İnsanlardan çoğunun görüş ve düşünceleri kişisellikten uzak, mensup oldukları sınıfların görüş ve düşünceleridir. Gerek kapitalistlerin, gerek sosyalistlerin yüzde doksan dokuzu, doğruluklarını sınamaya zekâlarının asla elvermediği görüş ve düşünceleri benimser.

* * *

İnsanların birbirlerine eşit kılınması, ne kadar iyi niyetle yapılırsa yapılsın doğaya aykırıdır. Sonunda fanatizm ve savaşa yol açar.

* * *

Bugün sosyal alanda, topluluk ve kolektif kültünde öyle bir durum var ki, özellikle benciller ve ahlak düşkünleri çokluk alabildiğine yoğun biçimde toplumsal kuram ve bağlanmalara kaçıp sığınıyor ve sosyale, yani uyum görevine ve sevgi idealine doğal gözüyle bakan biz başkalarını suçlayıp yeriyorlar.

* * *

Şimdiye kadar pek çok ülkeden pek çok kişi tanıdım; bunlardan şaşılacak kadar azının politik görüşü, okuduğu gazetelerin başyazılarında açığa vurulan görüşlerden önemli ölçüdeye ayrılıyordu. Bu yüzden, politik görüş ve düşünceye kişiliğin gerçekten belirleyici bir özelliği olarak bakmak gibi bir eğilimden uzak bulunuyorum. Beni daha çok ilgilendiren, söz konusu görüş ve düşüncelerin gerisinde saklı yatan şey, yani insanların kendileridir.

* * *

Devlet ve benzeri güçler karşısında çaresiz durumda olduğumuz görüşünde haklısın. Ama böyle bir görüşten yola koyularak kendimizi "amansızca" savunup buna karşılık vermemiz gerektiği gibi bir sonuç çıkarman durumunda bana göre tamamen haksız konuma düşersin. Bizim, özellikle bizim yapmamız gereken bir şey varsa, insanın gözünün yaşına bakmadığı için dünyaya veriştirmekle yetinmeyip kendimize de aynı şekilde acımasız davranmaktır. En başta vicdanımızın sesine kulak vermemiz, her şeye mübah gözüyle bakmamamız, kin ve nefrete kapılmayarak öldürmelerden ve diğer kirli işlerden kendimizi uzak tutmamızdır ki, bizlerin ayrıcalığını ve soyluluğunu oluşturur.
O kaba "tüküreyim her şeyin içine" tavrı sizin bir icadınız değildir, tarihte yüzlerce kez sergilenmiştir bu tavır, güçsüz ve eğitimsiz insanların o acımasız üstün güç karşısında açı-

ğa vurdukları tepki olarak hoşgörüyle ve anlayışla karşıla nabilir, ama onaylanamaz, doğru sayılamaz asla.

* * *

İster işçiler çalıştıkları fabrikaların patronlarını öldürsün, ister Ruslar ve Almanlar birbirlerinin üzerine silahlarını doğrultsun, sonuç mülkiyetin el değiştirmesidir sadece.

* * *

Kişi ve program aynı şey değildir. Aynı ülküyü paylaştığı kişilerin ülküdaşlığı salt akıl planında, salt sözde kalıyorsa, insan muhaliflerinden, hatta en azılı düşmanlarından daha çok hoşlanabilir, onlardan daha çok şey öğrenebilir.

* * *

"Kişilik" sözcüğü, günümüzde örneğin Goethe zamanındaki gibi bir ideal niteliğini korumaktan kesinlikle uzaktır. Gerek burjuva, gerek proletarya cephesi kişilik sahibi bireyi bugün bizatihi amaç olarak kabul etmiyor: deha sahibi bireyler değil, normal, sağlıklı ve becerikli sıradan insanlar yetiştirilmeye çalışılmakta. Fabrikatörlerin keyfine ise diyecek yok. Ama aradan çok geçmeden Almanya'da görüldü ki, yalnızca yüce ruhlu bireylerde karşılaşılabilecek dinamizm, sorumluluk duygusu ve içsel arınmışlık olmadı mı, bütün yaşamsal işlevleri sıkıntıya giren halk ölümcül bunalımlara sürüklenecektir. Siyasette, parti yaşamında ve parlamentarizmde kendini açığa vuran yozlaşma, aksaklığın nereden kaynaklandığını açıkça gözler önüne sermektedir. Biraz ayrımlaşmış insanların bünyelerinde barınmalarını olanaksız kılan aynı partiler, bu kez de o "güçlü insanın" peşine düşüyor, arıyor onu.

* * *

Benim için biri politik, biri entelektüel olmak üzere iki ayrı insanlık tarihi bulunuyor. İlerleme gibi bir şey her ikisinde de saptanamamaktadır. Ha Samson eline geçirdiği kemik parçasıyla Filistinlileri haklamış, ha Hitler İngiltere'ye füze kusmuş, fark yok arasında. Beri yandan, upanişadlar felsefesinden Heidegger'e kadar da bir ilerleme algılanır gibi değildir. Ama yine de her iki insanlık tarihi birbirinden hayli ayrılmaktadır. Dünya tarihinin hangi bölümüne göz atılırsa atılsın, çirkin, acımasız ve şeytani nitelik taşıdığı görülecektir. Oysa dillerin, düşünce tarzlarının, sanatların tarihinin her evresi güzel ve sevimli tablolarla, çiçeklerle dolup taşar.

* * *

Benim 1789 Fransız devriminde her şeye karşın sevdiğim ve hayranlık duyduğum kişiler asla devrimciler değil, metanetle canlarını veren aristokratlar oldu hep. Yüzeysel bir alanda doğruluklarını sürdüren Hıristiyanlığın, demokrasinin ve sosyalizmin doğrularına karşın, bütün kültürler, bütün güzellikler soyluluktan, düşünsel, ussal ve ruhsal yücelikten kaynaklanır. Bugün soylular çaresiz ölüp gidiyor, nedeni de uyanık ve keskin gözler, kulaklar ve ruhlarla donanmış olmalarıdır.

* * *

Dehşetine ve saçmalığına tanık olduğum tek şey, ulusların silahlarla birbirlerine karşı sürdürdüğü savaş değil, savaşın, şiddetin ve kavgacı kişisel çıkarcılığın her türlüsü, yaşamı küçümsemenin, insanoğluna yapılan kötülüğün her türlüsüdür. Barış denince anladığım şey, yalnızca askerî ve politik alandaki barış değil, her insanın kendi kendisiyle ve komşusuyla barışıdır, anlamlı ve sevgi dolu bir yaşamdaki ahenktir.

* * *

İnsanlık tarihinden öğrendiğimiz kadarıyla savaş her zaman vardı ve insanların çoğunluğu ötekilerle birlikte us ülkesinde yaşamadığı süre de var olmasını sürdürecektir. Daha uzun zaman savaşacaktır insanlar, hatta belki savaş asla yok olmayacaktır. Öyleyken bizim eskiden olduğu gibi şimdi de en soylu amacımız savaşın defterini dürmektir. Bir salgın hastalığa karşı ilaç keşfetmeye çalışan bilim adamı, yeni bir salgınla ansızın karşılaştığında işine son vermez. Bizler, "yüryüzünde barış" ve iyi niyetli insanlar arasında dostluk idealine söz konusu bilim adamından da daha çok bağlı kalacağız. Uygarlığı doğuran, hayvansal içgüdülerin yüceltilmesi, utanç duygusu, hayal gücü ve bilgidir. Yaşamı övenlerin tümü sonunda ister istemez ölecek olsalar da, yaşamın yaşanmaya değer olduğu görüşü bütün sanatların en son içeriği ve avuntusudur. Sevginin kin ve nefretten, karşısındakine anlayış göstermenin kızıp öfkelenmeden, barışın savaştan daha yüce bir şey sayılacağını, bu uğursuz dünya savaşı, şimdiye kadarkinden daha büyük bir güçle bize duyurmalıdır.

* * *

Bir kez kapsamının büyüklüğü, tüyler ürpertici devcileyin mekanizması dolayısıyla bu savaşın gelecek kuşakları savaşmaktan caydırmaya elverişli olduğuna ilişkin savaş sırasında sık sık açığa vurulan görüş, düpedüz bir yanılgının ürünüydü. Korkutarak caydırma, eğitimde izlenecek bir yol değildir. Öldürmekten zevk duyan kimseyi hiçbir savaş bu zevkinden vazgeçiremez. Davranışlarını ussal düşünce temeline oturtanların sayısı, insanların yüzde birini zor bulur. İnsanlar şu ya da bu eylemin saçmalığına tamamen inanmış olabilir, ama söz konusu eylemi yine de büyük bir şevkle gerçekleştirmekten geri kalmazlar.

* * *

Ateş edip düşmanlarını öldüren askere, aslında toprağında elden geldiğince iyi bir şekilde tarımcılık yapan köylüden daha vatansever biri gözüyle bakılır hep. Nedeni de, köylünün yaptığı işin kendisine yarar sağlamasıdır. Ve ne komiktir ki bizim o acayip ahlak anlayışımızda sahip olanın gönlünü hoş eden, ona yarar sağlayan erdeme kuşkuyla bakılır. Niçin peki? Çünkü başkalarının sırtından kendimize çıkar sağlamaya alışmışızdır bir kez. İçimizde bir güvensizlik, hep bir başkasının elindeki şeyi ele geçirmeyi arzulamamız gerektiğini sanırız.

* * *

Yaramaz bir çocuk başkalarının da kendisi gibi yaramazlığını ileri sürüp yaramazlığından dolayı cezalandırılmaktan kurtulmak ister, huyundan vazgeçmeye yanaşmaması gülümsetir bizi, kendisine vereceğimiz yanıt hazırdır. Ne var ki, söz konusu yaramaz çocuk gibi bizler de düşmanlarımızın en azından bizlerden iyi olmadığını bütün o hazin savaş boyunca dönüp dolaşıp yineledik.

* * *

Resmî makamlar karşısında eskiden olduğu gibi şimdi de diş gıcırdatmalarını içeren bir tutum takınmayı sürdürüyor, hükümetlerin kendileri ne istediklerini ve ne yapmaları gerektiğini bilmezken, halkların hâlâ hükümetler önünde can ve gönülden dize gelmesini esef verici ve gülünç buluyorum.

* * *

Ne yazık ki, devlet adamlarının ağızlarında dolaşan İncil'den alıntılar, insanları düş kırıklığına uğrattı hep.

* * *

Politikacıların haklı çıktığı bir zaman oldu mu hiç? Hölderlin'in bir şiirinin iktidar sahiplerinin tüm bilgeliğinden daha değerli olduğu görülmedi mi?

* * *

Akıl ve mantık adamları, tek amaçları iyiyi dünyada egemen kılmak da olsa iktidar sahibi olmak için uğraşıp didinirler. Bu çabalarında kendilerini bekleyen en büyük tehlike, ele geçirilen iktidarı kötüye kullanmaları, başkalarını sultaları altına almak istemeleri, ortalıkta terör havası estirmeleridir. Bir köylünün dayaktan geçirildiğini görmeyi bile içi pek götürmeyen Troçki, kafasındaki düşünce uğruna yüzbinlerce insanı hiç kılı kıpırdamadan boğazlatabilmiştir.

* * *

Şiddet kötüdür. Şiddetten uzak durmak, uykudan uyanmışların izleyebileceği tek yoldur. Bu yol asla herkesin, asla yönetenlerin, tarih yapanların ve savaşanların izleyeceği yol değildir. Yeryüzü asla cennete dönüşmeyecek, insanlık asla Tanrıyla uzlaşıp tek vücut olamayacaktır. Ama hangi tarafta yer aldığını bilen kişi daha özgür, daha huzur içinde yaşar. Her zaman acılarla, her zaman şiddetle yüz yüze gelmeye hazırlıklı olmak gerekir, ama başkalarını öldürmelere asla.

* * *

Ancak savaşta öldürmelere izin vardır, çünkü savaşta hiç kimse kin ve kıskançlıktan, çıkar kaygısından karşısındakini öldürmez, herkes yalnızca toplumun kendisinden beklediği davranışı yerine getirir.

* * *

Savaşları karıncalar da yapar, devletleri arılar da kurar, derleyip devşirerek zenginliklere ulaşmayı dağ fareleri de başarır.

* * *

Hem yaşasın-vatanseverleri, hem cüzdan-vatanseverleri, manevi değerler uğrunda çaba harcayanların karşısına dikilir. Ve bu ikisinin sıklıkla tek kişide birleştiği görülür.

* * *

Trajik olanın ve büyüklüğün esrikliğine kapılan gençler, bir zaman sırt çantası ve gitarla sağda solda gezip dolaşırken insanlar üzerinde yarı komik, yarı sevimli bir izlenim uyandırmıştı. Ama çok geçmeden savaşmak, başka ulusların topraklarını ele geçirmek ve başkaları üzerinde işkence uygulamak için biçilmiş kaftan oldukları anlaşıldı.

* * *

Öyle inanıyorum ki, yaşadığımız çağ ileride söz konusu edildi mi, topluma dindarlık derecesinde aşırı değer verilmesinin ve kişisel ödevlerden kaçıp toplumsal ödevlere gerçek anlamda sığınmanın bu çağa özgü bir eğilim olduğu saptanacaktır. Toplumu ilgilendiren her şeyin, salt toplumu ilgilendirdiği için bireyi ilgilendiren şeylerden kesinlikle daha olumlu, daha kutsal sayılması gerektiği görüşünü paylaşmam düşünülemez. Toplumsallık yeteneği ve ödevi yetenek ve ödevlerimizden önemli biridir, ama biricik, en yüce yetenek ve ödev değildir, çünkü en yüce ödev diye bir şey yoktur asla. Geçmiş uygarlıkların Tanrıya yönelik dindar insanı, tüm özen ve titizliğini Tanrıyla kişisel ilişkisi üzerinde yoğunlaştırmasına karşın, toplumsallık bakımından hayli değerli biri konumunu elinde bulundurmuştur. Ve her zaman böyle olmuştur bu, eski Çinlilerde de böyle, tüm çağ-

larda böyleydi. Tanrıyla dolaysız ilişki içinde yaşayan insan her dönemde erdemli biri sayılmış, her dönemde el üstünde tutulmuş, "yetkinlik" aşamasına ulaşabilecek biri diye bilinmiştir; bir general ya da bir "münzevi" olması fark etmemiş, bulunduğu konumda insanın varlık amacına uygun davranması, yani ulaşabileceği en yüksek değere ulaşmak için kendini geliştirip olgunlaştırması yeterli görülmüş, bunu yapabilmesi durumunda başkalarıyla, toplum ve devletle ilişkisi bakımından kendisine değerli ve önemli biri gözüyle bakılmıştır.

* * *

Yaşasın çeşitlilikler, ayrımlaşmalar ve aşamalar! Pek çok ırkın ve ulusun, pek çok dilin, zihniyet ve dünya görüşü bakımından pek çok çeşitlemenin varlığı şahane bir şey doğrusu. Savaştan, başka ulusların topraklarını ele geçirmekten, başkalarının topraklarını kendi topraklarına katmaktan nefret etmemin, bu tür davranışların amansız düşmanı kesilmemin bir nedeni de, uygarlığın tarihe mal olmuş pek çok değerinin, bireyselleşme ve ayrımlaşmanın hayli ileri aşamasındaki pek çok insanın söz konusu davranışlara kurban gitmesidir.

* * *

Yoğun yaşamanın tek yolu, bedelini ben'e ödetmektir. Sıradan bir vatandaşısn ise ben'den daha çok el üstünde tuttuğu bir başka şey yoktur (güdük kalmış, doğru dürüst gelişememiş bir ben'dir bu da); dolayısıyla, yoğun yaşamayı gözden çıkararak ayakta kalmak, güven içinde yaşamak ister sıradan vatandaş. Böylelikle ele geçireceği şey, Tanrı sevgisiyle dolup taşmak yerine vicdan huzuru, arzu ve heves yerine hoşnutluk, özgürlük yerine rahatlık, ölümcül ateş yerine tatlı bir sıcaklıktır. Bu yüzden, sıradan vatandaşın yaşamını yöneten itici güç yaradılış bakımından za-

yıftır; yaradılış bakımından korkaktır vatandaş, kendi kendini gözden çıkarmaktan çekinir, yönetilmesi kolaydır. Dolayısıyla, iktidarın yerine çoğunluğu, güç ve kudretin yerine yasayı, surumluluğun yerine oylamayı geçirmiştir.

* * *

Yasalar ve çözüm yolları tek kişiler değil, çokluklar, sürüler, halklar ve topluluklar içindir. Gerçek kişilik sahiplerinin işi zor, ama yaşamları başkalarınkinden güzeldir. Sürünün koruyuculuğundan yoksundur bu kişiler, ama kendi hayal güçlerinin hazlarını tadar, gençlik yıllarını geride bıraktıktan sonra da pek büyük bir sorumluluk üstlenirler.

* * *

Bir yazar bir bakandan, bir mühendisten, bir sokak konuşmacısından ne daha iyi, ne daha değersiz, ama düpedüz değişik biridir. Bir balta baltadır, baltayla odun ya da kafa yarılabilir. Gelgelelim bir saat ya da barometre başka amaçlara hizmet eder, odun ya da kafa yarmada kullanılmak istendi mi kırılıp dökülür, bozulur ve kimseye yarar sağlamaz.

* * *

Gelecekteki bir dünyanın temeli, bugün bizlerin bulunacağı özveriler ölçüsünde sağlam olacaktır.

* * *

Günümüzde hâlâ şövenist-bencil programlardan yola koyularak dünya politikasında etkinlik gösteren, insanlığın çağrısına hâlâ kulaklarını tıkayan devlet adamını, kafasızlığı yüzünden milyonlarca diğer insanın da kanının akmasını

beklemeksizin en iyisi bugünden tezi yok kapı dışarı etmektir.

* * *

Dünya tümüyle cengâver kesilmiş, silahlarla donanmış, düşmanlarını zındanlara tıkamaya ya da canından etmeye hazır beklemektedir. Bir köşede biri çıkıp da uzlaşıdan, hoşgörüden ve kardeşlikten söz açmasın, Amerika kapitalizminden Stalin'e, Protestan papazlarından Katolik rahiplerine kadar bütün dünyayı hemen karşısında buluyor. Değişen bir şey yok.

* * *

İnsanların içinde savaş korkusunu besleyip büyütmek, savaşa ticaret ve kazanç gözüyle bakanların başvurduğu eski bir kurnazlıktır.

* * *

Savaşı yapanlar, başkalarının yaşamını umursamayanlardır. Savaşı başkalarının malı, kanı ve canıyla yapar böyleleri, bu davranışlarıyla ilgili olarak bizim ne düşündüğümüz ve savaşta neler çektiğimiz onları hiç mi hiç ilgilendirmez.

* * *

Kişisel ne varsa kötü gösterilmesi, aynı zamanda insanın hiçe sayılması savaş dönemlerinin belirleyici özelliğidir. Söz konusu dönemlerin elden çıkardığı değerler büyüdükçe, kişiselliğinden yoksun bir yaşamın ne çıplak ve kısır nitelik taşıyacağı o kadar açık seçik belli eder kendini.

* * *

Tarih felsefesinden hayli uzağa çekip aldım kendimi, savaşları ve diğer vahşetleri bir "anlam"la donatmaktan sakınıyorum. Ama eskiden olduğu gibi şimdi de inanıyorum insana, onun iyi işler de, kötü işler de yapabileceğine, bütün sapmalardan akla ve iyiye dönüş yolunu yeniden ele geçirebileceğine inanıyorum.

* * *

Savaşın dışarıdan gelmediğini, sizin kendiniz tarafından istenip kotarıldığını anladınız mı, barışa giden yol açılır önünüzde.

* * *

Bugünkünden iyi görünen eski çağlarda da açgözlülük ve budalalık dünya tarihinde, tarih yazarlarından çoğunluğunun itiraf ettiğinden daha büyük rol oynamıştır.

* * *

Tarihin ahlak yasalarının nasıl bir şaşmazlıkla çalıştığını görmek insanı dehşete düşürüyor. Ahlak tanımayan bir iktidarın insanları yok edeceği kuşkusuzdur.

* * *

Kendisini yönetenlerin kalpsizlikleri ve doğaya sırt çevirmeleri dünyayı bunaltıp boğmakta.

* * *

Her ulusta doğa ya da usla içli dışlı bir dostluğu sürdüren, dolayısıyla kafasında şövenizm düşüncesine pek yer vermeyen birkaç kişi vardır. Ben de işte bu minicik azınlık içinde yer alıyorum.

* * *

1914 yazında o büyük sarhoşluğu yaşayan binlerce kişi, bizim gibilerine, serinkanlılıklarını elden bırakmadıklarından dolayı kuşkuyla, hatta nefretle bakmaktaydı. Bizler söz konusu sarhoşluğu yaşayamazdık, çünkü kişiselliğe yer vermeyen bir toplumda o zamanlar tüm olağanüstü boyutlarıyla ilk kez yaşanan olayla hayatın nasıl şey olduğunu çoktan öğrenmiştik artık. Vatanseverliğin donuk alevi aslında değerli ve iyidir, bir soyluluğu barındırır kendisinde; ilk aşka benzer tıpkı, insanı silkip sarsarak uyandıran, insan ruhunu ayıktıran bir yaşantıdır. Ama bu yaşantıya saplanıp kalan kişi yoksullaşır. İnsanın bulunduğu yerde durmaması, ileri gitmesi gerekir; işte vatanseverlik de insanseverlik düşüncesinin bir önbasamağını, insansevirlik binasının girişini oluşturabilir.

* * *

Kahramanlıktan kıvanç duymak yalnızca yaşamlarını tehlikeye atmayı göze alanların hakkıdır, ötekilerde ise bir kandırmacadır bu, beni utandırıp kızdıran bir ruh ilkelliğidir.

* * *

Prusya Avrupa'ya karşı nasıl davranmışsa, Avrupalı da dünyaya karşı öyle davranmıştır. Avrupalı, dünyanın Prusyalısıydı.

* * *

Geleceğin ideal birliği olarak Avrupa, Avrupa'nın birleşik insanlığın bir ön basamağını oluşturabileceği düşüncesi kozmopolitlik gibi zamanımızda kabaca yadsınıyor ve şairlerin düşler ülkesine sürülüp atılıyor. Buna bir itirazım yok. Ancak, sanatçı düşleri benim için büyük değer taşır, tüm insanlığın bir birlik oluşturma düşüncesi hiç de Goethe, Her-

der ve Schiller gibi birkaç dâhi yazarın tatlı düşü değil, ruhsal bir yaşantı, dolayısıyla var olabilen en gerçek şeydir. Beri yandan, söz konusu düşünce bizim bütün duygu ve düşüncemizin temelidir. Yaşam gücü içeren her yüce din, artistik-yaratıcı her dünya görüşü, başta gelen ilkelerinden biri olarak insan onuruna ve insanın manevî yazgısına inancı barındırır kendisinde.

* * *

İnsanın politika karşısındaki tutumu konusunda şunu söyleyebilirim ki, "politikanın adını bile etmek istemeyen" devlet memuru bence bir asalak, bir başka ülkenin altını üstüne getiren ve Allahın günü insanlar üzerine ateş edip duran, bunu yaparken yalnızca kahraman olmayı ve askerlik onurunu düşünen, akıtılan kanı ve yakılıp yıkılan kentleri hiç aklına getirmeyen asker ise çocukluktan kurtulamamış biridir.

* * *

Bence tutkulu bir şövenist ve savaş taraftarıyken yeni bir tutkuyla yön değiştirip devrimci ve enternasyonalist olan coşkulu bir kişi, bunlardan birini de ötekisi gibi pek coşkuya kapılmaksızın, ölçülü bir kayıtsızlıkla uzaktan izlemiş birinden daha üstündür.

* * *

Karamsarlık, ancak para cüzdanını tehlikede gördü mü kahramanlığa soyunan bir burjuvanın içindeki o bunaltıcı korkudan daha iyidir.

* * *

Hukuk açısından kanıtlanamaması, bir dava konusunu geçersiz kılmaz.

* * *

Ben her zaman ezenlere karşı ezilenlerin, yargılayanlara karşı yargılananların, oburlara karşı açların safında yer aldım.

* * *

Düşüncelerimde, örneğin 1914'ten beri hep Geriye Doğru ismiyle andığım İleriye Doğru (Vorwärts) gazetesinin tüm kadrosundan daha çok sosyalistim. Örneğin Gustav Landauer'inkine benzeyen bir sosyalizmdir benimkisi. Ayrıca şuna inanıyorum ki, halkımı ülkedeki parti politikacılarının herhangi birinden daha çok tanıyor, daha çok seviyor ve halkımın esenliği için daha çok çalışıyorum.

* * *

Doğu'dan gelen dalganın, daha önce nasyonal-bolşevistlerin terör yöntemlerine benzer yöntemleri yanında taşıyıp getirmesinin fazla değeri yoktur. Komünizm bir karşıt oyuncu ve karşıtının tersidir: Yaşlanmış kapitalizm kendi içindeki bunalımı atlatıp bir topluluk oluşturacak gücü gösterebilseydi, karşıtının soluğu kesilirdi.

* * *

Dünyada olup biten şey, görkemli dönemini ve anlamını yitirmiş, dolayısıyla yeni'ye yer açan kapitalist ekonominin en son evrelerinden biridir. Belki de bu yeni, aslında bana sempatik görünen komünizmdir. Akşamdan sabaha tüm ülkelerde mülkiyet ve veraset hakkı geçersiz kılınsa ve bu-

gün açlık çeken insanların yüzde doksanı doymuşların yüzde onu tarafından artık yönetilmese, bu güzel birşey olurdu.

* * *

Ben kendim ne bir "burjuva"yım ne de sosyalizme ele alınabilir tek dünya görüşü olarak bakmama karşın bir sosyalist sayılırım... Sosyalist dünya görüşüne, diğer dünya görüşlerinden herhangi biri gibi karşı çıkılabilir; ne var ki, günümüz koşullarında yine de sosyalizm sağlıksız toplumumuzun ve yaşam biçimimizin temellerine karşı ciddi eleştiriler yönelten tek öğretidir.

* * *

Devrimci karakter sahibi biri değilim. Allah için böyle biri sayılmam. Ama devrim ve iktidar savaşı bir kez söz konusuysa, bugün ciddi olarak ele alınıp pratiğe dönüştürülmesi gerekir. Alman komünizminin bugün bir baştan yoksun görünmesi, güttüğü amaçlara karşı çıkılması için bir neden oluşturamaz. Lenin'den önce Rus devrimi de bir baştan yoksundu, Lenin'siz burjuva niteliğe bürünürdü.

* * *

Bir politikacı sayılmayan benim için kuşkusuz önemli olan, günümüz koşullarına uyum sağlayıp bunlardan kotarılabilecek görece en iyi şeyi kotarmak değil, düşünsel bakımdan gelecekle ilişki içinde yaşamaktır. Ancak, Almanya'nın geleceğini ekonomik özgürlükçülerin ve diğer bazı kişilerin yapmak istedikleri gibi dünyanın geleceğinden ayıramam; eskiden olduğu gibi şimdi de karşımda devrimini gerçekleştirememiş, yeni devlet biçimine henüz kavuşamamış, her türlü maceraya hazır, akıl ve mantık denen

şeyden şeytandan korkar gibi korkan bir Almanya görüyorum.

* * *

Kanımca gelecekte Almanya'nın yapması gereken, Sovyetlerle Batı arasında bir yerde kapitalizmden kurtulmanın yeni yollarını arayıp bulmaktır.

* * *

Düşüncelerimde en soldaki Bolşevik kadar solcuyum, Alman "devriminin" ürünü olan sosyalist ve Katolik burjuvazinin yalancı-beyinsiz bürokrasi yönetimi, doğrusu gönlümü bulandırıyor. Ne var ki, içimdeki asıl duygular bakımından devrimci biri sayılmam ve akıl denen şeyin emekçilerin ekmeğe kavuşması için insanlara bahşedildiği kanısında değilim. Emekçiler ekmeklerine kavuşmak için buyurup savaşsınlar, bu arada bir avuç şişkonun canına da okuyabilirler, bir diyeceğim yok buna. Ama bu iş komünist eleştirmenlerin ileri sürdüğü gibi yazar ve edebiyatçıların görevi değildir. Kaldı ki bunun gerektirdiği o birazcık düşünsel malzemeyi, Marks, daha yüz yıl önce emekçilerin eline tutuşturmuştur.

* * *

Kapitalist dönemin sonunda ortadaki toplumsal koşulların yaşam gücünü yitirmesi ve haksızlığa uğrayanların başkaldırışıyla silinip atılması kaçınılmazdır. Hitler gibi Truman'ın da bunu önlemeye çalışması boşuna zahmettir. Ne var ki, bütün insanların yeryüzü nimetlerinden eşit biçimde yararlandırılması amacının "emekçi diktatörlüğüne" dönüşmesi, söz konusu düşüncenin nasıl sağlıksız nitelik kazanıp kötüye kullanıldığını ortaya koymaktadır.

* * *

Elbet Marks'ın 80 yıl önce "manifesto"da sözünü ettiği komünizmin, günümüzde bu bayrak altında her türlü çılgınlığa kalkışan komünizmle ortak bir yanı yok. Biz düşünürler için işin kötü yanı, arada geçen zamanda komünizmin aldığı biçimin, asıl komünizmin kabul edilebilir ve insancıl biçiminin gerçekleştirilmesi şansını iyice azaltması ve Marks'ın hayli geresinde kalan eğilimleri sınırsız ölçüde güçlendirip haklı duruma sokar görünmesidir.

* * *

Hitler'in, Mussolini'nin ya da Franco'nun gerici, aptalca ve yararsız denemelerini, komünizmin kesinlikle zorunlu gördüğüm o büyük denemesiyle asla bir tutmuş değilim. Ne var ki, komünizmin güç mekanizmasını ellerinde bulunduranlar, insanlar üzerinde her türlü zorbalığı, her türlü terörü ve zulmü uygulayarak kendilerini suçlu duruma sokmuşlardır. Gerçekte insan için tek bir umut söz konusudur: Dünyayı ve başkalarını olmasa da en azından kendini bir ölçüde değiştirebilme ve iyileştirebilmesidir; dünyanın esenliğe kavuşması bunu yapabilenlerin eseri olacaktır.

* * *

Yanı başında patlayan el bombalarıyla eski bir porselen parçasının kırılıp dökülmesi, el bombasının eski porselen parçasından değerli olduğunu göstermez. Ancak, kırıkların ardından yas tutmamız da doğru değildir, yoksa spartakistlerin ve diğer birçok kişinin işlediği hatayı bizler de işlemiş, yani dünyayı İyi ve Kötü diye ikiye ayırıp barut ve kurşunla sözde İyi'nin safında yer almış oluruz.

* * *

İyi'ye hizmet için de olsa zor kullanılmasına kesinlikle yasaklanması gereken bir davranış gözüyle bakıyorum.

* * *

Kendi safında topları çalıştıran taraf, asla haklı taraf değildir.

* * *

Yumuşak sertten daha güçlüdür. Su kayadan daha güçlü, sevgi zordan daha güçlüdür.

* * *

Komünizmin kökleri on dokuzuncu yüzyılda, çok bilmiş, hayal gücünden yoksun ve sevgisiz profesörlerin o burnu havada akıl egemenliklerinin kısır toprağında yatar. Marks, düşünmeyi söz konusu profesörlerin okulunda öğrenmiştir. Marks'ın tarih görüşü bir ekonomistin, ekonomi alanında uzman bir kişinin tarih görüşüdür. Ne var ki, diğer tarih görüşlerinden asla "daha nesnel" değildir bu görüş, alabildiğine tek yanlı ve esneklikten uzaktır, dahice bir görüş niteliğini ve haklılığını büyük ölçüde düşünsel içeriğinden değil, eylem konusundaki kararlılığından alır.

* * *

Hiçbir partiye mensup değilim. Komünizme faşizmden daha sempatik gözle bakıyorsam da, güç ve iktidarı ele geçirmeye yönelik her türlü çabanın karşısında olduğum gibi komünizmin de bir taraftarı sayılmam. Bana göre bir yazara ve bir aydına düşen, savaşın değil, barışın gerçekleşmesine katkıda bulunmaktır.

* * *

Bir düşünür ve yaşadığı çağın olaylarını eleştiren bir eleştirmen için tehlike oluşturup yapmaması gereken şey, inancını açıklamadan bırakmaktır. Oysa bir yazar için, kendi imge dünyasına gömülmüş, kateşizmsiz saygılı, kilisesiz dindar bu kişi için böyle bir yasak söz konusu değildir.
Gerek sağcılar, gerek solcular bu soylu aydınlara, sevgiyi nefretten, korumayı yok etmekten, sabredip beklemeyi sloganlardan üstün tutan bu kişilere kuşkuyla bakar. Bugün güncellik uğruna kendi çalışma ve görev alanına sırt çevirmeyen yazar, kolayca horlanıp aşağılanır. Oysa yazarın önemli ve kutsal bir işlevi vardır; telaş ve tutkuların kol gezdiği dönemlerde yazarın söz konusu işlevinden daha önemli bir işlev gösterilemez.

* * *

Politika konusunda benimkilere taban tabana karşıt görüşte pek çok dostum var, aynı politik görüşleri paylaştığımız kişiler arasında da ciddiye almadığım pek çok kişi bulunuyor.

* * *

Dünyada olup biten kötülüklerde ve savaşlarda bizlerin de katkısı vardır. Bunu yaşayarak öğrendikçe, söz konusu katkımızdan dolayı utanç duydukça, dünyayı yönetenlerin şeytan değil, insan olduklarını, kötülüğü kötülük için yapmadıklarını ya da yapılmasına izin vermediklerini, bu konuda bir çeşit körlük ve masumiyetle davrandıklarını açık seçik görür, anlarız.

* * *

Yeter ki iki tarafta biraz iyi niyet bulunsun, kapitalistin varlıklı, ama dürüst biri olması durumunda emekçilerle kapita-

listler arasındaki savaş ilginç ve çetin bir nitelik kazanabilirdi. Ne var ki, kapitalist servetini çalıp çırparak elde etmişse, sorun ciddiliğini yitirir, düşünsel olmaktan çıkıp bir dedektif oyununa dönüşür.

* * *

Sefalet durumunda suçu başkalarında aramanın kolaylığını ben de biliyorum. Ve yine biliyorum ki, hiçbir yerde tek yanlı bir suç söz konusu değildir. Bu savaşta da değişik değildir durum. Suç her zaman iki taraftadır. Karşısındakinin suçunu saptamak dünyada hiçbir şeyi düzeltmez, çünkü insanın kendi suçu da rol oynar olup bitende.

* * *

Almanlar çok duygusaldır; bu duygusallıkları çokluk zorbalıkla birleşmese, katlanılmaz kişilere dönüşürler.

* * *

Sorumluluğunu üstlenmemiz, ödev ve görevimiz olarak bakmamız gereken şeyi çok ciddiye almak zorundayız. Ama dışarıdan gelen şeyi, yani etki ve kararlarımız dışında kalan yazgıyı olurundan fazla ciddiye almayarak kendi benimizi serinkanlılıkla onun karşısına çıkarmamız ve içimize sızmasını önlememiz gerekir. Yoksa düşünen biri için (kuşkusuz fazla değildir bunların sayısı) yaşam katlanılmaz olur.

* * *

Program ve ideolojiler asla ilginç değildir benim için, zaten bunlar zamanla basitleşir ve aptalca nitelik kazanır. Ne Truman, ne de Stalin için savaşmak niyetinde değilim, hakları

elinden alınan ve soluyacakları hava giderek yeryüzünden uçup giden, zorbalığa konu edilmiş milyonlarca insanla birlikte yok olup gideceğim.

* * *

Sizler ve dostlarınız o çok eski görüşü benimser, mantık ve insanlık paha biçilmez şeylerse de, politik bakımdan tehlikeli durumlarda bunları bir kenara bırakmanın, silahlanmaya ve bombalara bel bağlamanın daha uygun düşeceğini savunursunuz. Bu, her topluluğun, her kalabalığın görüşüdür; ne yazık ki, Almanya'da aydınların da her zaman görüşü olmuştur.

* * *

Bir yazara belli bir dönemdeki egemen sınıfın canı istedi mi bir köle ya da satılık bir yetenek gibi alıp kullanabileceği araç gözüyle bakılabileceğine inanıyorsanız yanılıyorsunuz derim; bu inancın size yalnızca zararı dokunacak, yazarlarınız konusunda sizi ağır bir yanılgıya sürükleyecek, özellikle bir değerden yoksun yazarlar size bağlılıktan ayrılamayacaktır. İleride bir gün gerçek sanatçı ve yazarları bilmek isterseniz, onları tanımanızı sağlayacak olan, içlerindeki önüne geçilmez bağımsızlık dürtüsü ve vicdanlarının sesine uyarak değil de bir başka türlü çalışmaya zorlandılar mı hiç vakit geçirmeden işi bırakmaları olacaktır. Ne para, ne de yüksek makamlar karşılığında satın alınabilen kimselerdir sanatçı ve yazarlar. Başkaları tarafından kötüye kullanılmalarına izin vermektense, kendi canlarına kıymayı yeğlerler.

* * *

İster sizin belirttiğiniz gibi büyük bir insan, ister daha çok hasta biri gözüyle bakılayım, bir birey olarak asla başkaları

üzerinde bir yargıç ve başkalarını düzeltmeye çalışan biri rolünü oynamayı başaramadım. Yaşadıklarımı ve bu arada düşündüklerimi zaman zaman dile getirdim, ama hiçbir vakit dünyada var olacak bir adaletin ilkelerini, hele aksiyomlarını (belit) ortaya koyduğum inancıyla yapmadım bunu. Her zaman –bu konuda sizin beni gördüğünüz kadar aptal değilim– çok iyi biliyordum ki, nesnel bir doğru'nun hizmetinde çalışan biri, kendi kendine inanan bir örgütün ve doktrinin vaizciliğini yapan biri değil, tek kişi olarak konuşuyorum.

İçimde pek çok kuşkuya yer veriyor, haklı ve haksız konusunda tanrısal bir bilgiden yoksun bulunuyorsam da, şunun bilincindeydim ki, benim yöntemimle insanlara doktrinler ve sözde kesin doğrular değil, yaşanmış, öznel, bir başka deyişle "doğru" değil, ama gerçek şeyleri iletebilirim. Böyle bir yöntemle çalıştığım için belki sizin açınızdan başarısız sayılırım, konuştuklarım hep havaya gitmektedir (ama bu da bir doğruluğu içermiyor, çünkü aldığım binlerce mektuptan, yaptığım binlerce söyleşiden başkaları üzerinde ne tür bir etki yaptığımın farkındayım); ama eminim ki, benim yüzümden asla bir insan ya da bir halk izlenmemekte, benim öğretilerim ne Stalin'in, bu dünya adaleti peşinde koşan bu kişinin, ne adaletin ne olduğunu ondan daha az bilmeyen parlamenter X.'in amaçladığı doğrultuda polis, hukuk ve ordu tarafından uygulama alanına sokulmuştur. Benim yürüdüğüm yolda kan akıtılmasına, zorbalığa yer yoktur; ama sizin izlediğiniz, "mutlak doğru"ya sahip çıktığınız yolda bunlar yer almaktadır. Her partinin, her ulusun, politik her örgütün de sahip çıkmaya çalıştığı bir şeydir "mutlak doğru".

* * *

1914-1918 savaşını o kadar yoğun, adeta helak olurcasına yaşadım ki, o gün bugün bir şeyin tastamam ve sarsılmaz şe-

kilde bilincindeyim: Ben şahsım adına, zor kullanılarak dünyada herhangi bir değişikliğe gidilmesine karşıyım ve böyle bir şeyi desteklemiyorum; söz konusu değişiklik ister sosyalizm doğrultusunda gerçekleştirilmek istensin, ister görünürde arzu edilir ve haklı bir değişiklik olsun bu, fark etmez. Her zaman yanlış kişiler ölümü boylamaktadır; öldürülenler doğru kişiler de olsa, öldürmenin durumu düzeltici ve işlenmiş suçları bağışlatıcı bir gücü içerdiğine inanmıyorum bir kez. Partiler arasında kavgaların kızışarak bir iç savaşa dönüşmesinde her ne kadar bir kararlılığı, "ya-ya"daki moral gerilimi görüyorsam da, zora başvurulmasını benimsemiyorum. Dünyanın adaletsizlik hastalığını çektiği doğrudur. Ama bundan daha çok sevgiden, insanlıktan ve kardeşlik duygusundan yoksunluk hastalığı çullanmıştır üzerine. İster askerî, ister devrimci nitelikte olsun, binlerce kişilik yürüyüşlerle kardeşlik duygusunun beslenip büyütülmesini kabul edemem.

* * *

Bugün her zamankinden daha bilinçli olarak toplumdan soyutlanmış, "hayalperest" biri yaşamını sürdürdüğümün bilincindeyim ve bunu yalnızca kaygılandırıcı bir durum değil, aynı zamanda bana biçilmiş bir misyon olarak görüyorum. Elbet benim de kendime göre bir toplumsal yaşam biçimim var. Her yıl binler ve binlerce mektup alıyorum, hepsi de genç insanlardan geliyor, çoğu 25 yaşın altında bu insanların, pek çok kişi de kendileri gelerek beni ziyaret ediyor. Nerdeyse yetenekli ya da çetin gençler tümü, ortanın üstünde bir bireyselleşme sürecini gerçekleştirmeye aday, belli normlar içinde hapsolmuş dünyanın yaftalarıyla zihinleri karışmış. Bazılarında patolojik bir hal var, bazıları da pırıl pırıl; bir Alman entelektüalizminin sürdürülmesine ilişkin bütün inancım bu kişilerden alıyor kaynağını. Kısmen tehdit altında, ama yaşam dolu bu gençlerin oluşturduğu azınlığa ne bir rahip ne de bir hekim olarak hizmet vermekte-

yim. Söz konusu azınlık karşısında ne bir otorite rolünü oynuyorum, ne böyle bir istek taşıyorum içimde. Ne var ki, kendileriyle özdeşleşme gücümün elverdiği kadar her birinin toplumdaki normlara aykırı özelliğini pekiştirmeye bakıyor, bunun ne anlama geldiğini kendilerine göstermeye çalışıyorum.

* * *

Demokrasi ya da monarşi, federatif devlet ya da devletler federasyonu, bizim için fark etmez; çünkü biz ne'ye değil, nasıl'a bakarız. En çılgınca bir eylemi tüm kalbiyle gerçekleştiren bir akıl hastası, daha önce prenslerin ve mihrapların önünde eğilirken gösterdikleri aynı esneklikle şimdi belki yeni rejim taraftarlarının safına katılan profesörlerin tümünden daha yeğ tutulacak kişidir. "Biz, "bütün değerlerin yeniden değerlendirilmesi"nin ateşli savunucularıyız. Ne var ki, böyle bir değerlendirmenin yapılacağı tek yer varsa, o da kendi kalplerimizdir.

* * *

Programları ve tastamam belirlenmiş "zihniyetleri" yadsıyışımın tek nedeninin, bunların insanları sınırsız ölçüde yoksullaştırması ve aptallaştırması olduğunu hissetmedin mi? Yakın gelecekte politikacıların ve devletin izleyeceği yol önceden belirlenmiş ortada duruyorsa da, politika alanında bugün ve yarın karşılaşılacak bütün gelişme yalnızca yüzeyde gerçekleşecektir. En uçtaki politik solun, düşünce ve görüşleriyle kullandığı araçlar bakımından iktidar için savaşan öbür gruplardan pek farkı yoktur. Bolşevikleştirme de aşağıdan yukarıya yeni bir başlangıç değil, yüzeye sınırlı kalan bir değişikliktir.

* * *

Doğru'yla çarpılan kişinin mutluluk ve yaşamını gözden çıkarmaya hazır olması gerektiği konusunda aynı görüşü paylaşıyoruz. Bende ve benim gibi düşününen az sayıdaki kişide bu görüşe gelip eklenen bir şey daha var: Bizler inandığımız şey için canımızı verebilir, ama başkalarının canını alamayız.

* * *

İnsanlık ve politika temelde her zaman birbirini dışlar? Bunların ikisi de gerekli, ama ikisine birden hizmet etmek pek olacak şey değildir. Politika parti ister, insanlıksa partiye izin vermez.

* * *

Akıl güce, nitelik niceliğe karşı savaşamaz.

* * *

Resmen bir partinin tarafını tutmaktan olanca titizliğimle kaçman biriyim. Böyle davranmamın nedeni rahata kaçmam değil, inançtır, daha doğrusu partiler ve ilkeler çevresindeki kavganın benim kendi düşünce ve çabalarımdan düpedüz uzak bir alanda yayılmasıdır.

* * *

Aydın bir kişi politikaya atılmaya kendini yükümlü hissediyor. dünya tarihi ona böyle bir çağrıyı yöneltiyorsa, kanımca bunu yapmakta asla duraksamamalıdır. Dışarıdan, devletten, iktidarı ellerinde bulunduranlardan böyle bir davet söz konusuysa ve buna zorlanıyorsa, davete karşı çıkması, diretmesi gerekir. Örneğin, 1914 yılında Alman aydınlarının seçkin bölümü, bir doğruluğu içermeyen ahmakça çağrıları imzalamaya az çok zorlanmış bulunmaktadır.

* * *

Barışın savaştan, yapıcı çalışmanın silahlanmadan daha hayırlı olduğu, örneğin İsviçre modeline göre kurulacak federatif birliğin barışçı bir Avrupa'nın hayata gözlerini açmasını sağlayacağı konusunda yalnız sizinle değil, günümüz devlet adamlarının çoğunluğuyla aynı görüşteyim. Ne var ki, bu isteklerin nasıl gerçekleştirileceğine, yani değişik ulusların hayırlı olan'ı ve arzu edileni yapmaya nasıl ikna edileceğine ya da zorlanacağına ilişkin ne yönetenlerin, ne sizin, ne de benim en ufak bir bilgimiz var. Sizin "Beethoven'in Agnus Dei yapıtındaki ruhu politikanın zorunluklarıyla bağdaştırabilecek dehaya sahip biri çıksa" sözünüz, bir kimsenin "kuzey kutbundaki ısı 25 derece yükseltilip ekvatordaki ısı da buna uygun olarak düşürülsün, insanlık esenliğe kavuşur o zaman" demesine benziyor. Ben uzun geçmiş yaşamımda sık sık öyle kimseler tanıdım ki, politikacılara ve seçkin kişilere mektuplar yazarak dünyayı etkilemeyi denemişlerdir. Bunların her biri de yapılacak şeyin ne olduğunu çok iyi bilmekteydi, ama bilmedikleri şey bunun nasıl yapılacağıydı ve her biri insanlığın bir türlü esenliğe kavuşamayışının sorumluluğunu mektup yolladığı kimselerin üzerine yıkıyor, böylelikle yüreklerini ferahlatma yoluna gidiyordu.

* * *

Diyelim ki biri dünyayı bekleyen akıbeti sezebilecek kadar uykudan uyanmış olsun. Ne yapar böyle bir kişi? Tutar Thomas Mann'a ya da Hammerskjölde ya da Hesse'ye bir mektup yazar, onu Nehru'ya yollamak ister? Peki, Hesse kime yollayacaktır Nehru'yu? Eisenhower'e mi ya da Ruslara mı, yoksa dünyayı egemenlikleri altında tutan diğer generallere mi? Eisenhower'in ya da Rusların ya da Adenauer'in-ya da bir başkasının Nehru'nun sözlerini dinleyeceğine, kafasında kendi partisinden ve politikasından başka düşünceye yer vereceğine inanıyor musunuz?
Dünya vicdanının bir adresi yoktur ve yönetenlerin hiçbiri dünya vicdanının temsilcisi değildir. Bilim ve edebiyat çev-

relerinden gelecek güzel güzel çağrılara gülüp geçer yönetenler, söz konusu çağrıların olsa olsa tek bir yararlı sonucu olabilir: "Aydınların" çaresizliğini daha bir açıklıkla gözler önüne sermek ve ağızlarından çıkan sözleri daha çok değerden düşürmek.

* * *

Uluslararası bir yazarlar birliğinin gücü hiçbir zaman pek fazla olmayacaktır. Dünya tarihini ciddi olarak etkileme gücüne sahip ülke ve uluslarda hanidir edebiyat gerçek bir gücü elinde bulundurmuyor artık. Söz konusu ülkelerde kamuoyu karakter sahibi seçkin kişilerden bir zümre tarafından şekillendiriliyor, otorite sahiplerinin yukarıdan verdiği direktiflerle oluşturuluyor. Hayli ün yapmış da olsa tek başına yazar söz konusu güçler tarafından, bu güçlerin keyfince kullanılıp baskı altında tutulabildiğinden, totaliter sistemler ve devletlerde düşüncesini özgürce dile getirmesine izin verilmediğinden, yarı erginliğe kavuşmuş her okuyucu yazarın açığa vurduğu her düşünceye kuşkuyla bakacaktır. Bu durumda uyanık okuyucuların kendilerine az buçuk bir saygınlık besleyeceği, belli bir güven duyacağı yazarlar, çok geçmeden, bir partiye mensup olmanın sağlayacağı korumaya tutarlı biçimde sırt çeviren, salt doğru'nun hizmetinde çalışıp vicdanının sesine kulak veren ve iş ciddiye bindi mi gerekli özverileri gösterebilenlerle sınırlı kalacaktır. Dünyanın vicdanı belki onların söylediklerine biraz kulak verecek, bir daha asla onları çıkarcı ya da büyük güç örgütlerinin yardımcıları diye suçlamayacaktır.
Böyle küçük, uluslarüstü ve tarafsız bir aydın topluluğunu yaratma yolunda kimi ilk adımlar atılmıştır belki. Sadece on, beş, üç erkek ve kadından oluşsa bile, böyle bir topluluğun moral gücü rasgele bir parti rozetinin taşıyan binlerce kişilik aydın topluluğundan daha büyüktür.

* * *

Bir kez yazarların kendilerine "aydın" demeleri yok mu! İnsan kendini ve kendi misyonunu bundan daha salakça yanlış anlayabilir ve değerlendirebilir mi?... Ve şimdi de gelip yazarın politize olmasını istiyorlar. Yazarların suçu şimdiye kadar yeterince politize olmayış, şimdiye kadar vatandaşlarını, yasaları, piyasayı, gerçeği yeterince düşünmemekmiş sanki! Tanrım, bu yavan gerçek değil miydi bugüne dek yazarların dünyasını ve sığındıkları yeri oluşturan? Yazarlar değil miydi bir yazarın dünyada tek misyonu sayılacak göreve yan çizen? Bu yüzdendir ki toplu olarak ne zaman halkın karşısına çıksalar kendilerini asla yazar göstermemiş, hep "aydın" diye nitelemişlerdir, seven birinin kendisini "kalbin hisse senetlerinin spekülatörü" diye nitelemesi gibi örneğin. Her şeyin sarpa sardığı ve bindikleri arabanın tümüyle yoldan çıktığı şimdilerde politize olmayı akıl etmelerinin nedeni de bu değil miydi? Düşüncelerine göre büyük bir birlik oluşturacak, kendilerini Rayştag'ta temsil ettirebilecek, dolayısıyla sanayi ve tarım sektörünün yanı başında "aydın" olarak yer alabilecek sayıya ulaşabilseler, pek çok şey kazanılmış olacaktı.
Politize olan yazar, geleceği düşlerinde yaşatmaktan oluşan insanlık misyonundan ve idealizmden uzaklaşır, elinin hamuruyla pratisyenlerin işine karışır. Öyle pratisyenler ki, seçim reformlarına ve benzeri çarelere başvurarak ilerleme denen şeyi gerçekleştirebileceklerini umarlar; oysa aydınların düşüncelerinin yüzyıllar gerisinden aksak topal gelir, onların sezgi ve düşüncelerinden birini ya da ötekisini küçük çapta hayata geçirmeye çaba harcarlar.

* * *

Siyasal bir kimlik mi taşıyor, en sonuncusunu ve en güçlüsünü her zaman topların oluşturduğu politik araçlara mı inanıyor, yoksa politikaya inançsızlıkla bakarak yaşam ve düşüncelerini Tanrıya yöneltip zaman üstü, güncellik dışı bir merkez üzerinde mi yoğunlaştırıyor ve bunu akla uygun

bir dünya görüşü değil de bir hizmet ve özveri doğrultusunda mı yapıyor. bir kimsenin tutum ve davranışında beni ilgilendiren işte budur. Benim bu görüşüm sizin için üzerinde tartışılacak gibi değildir, benim için de öyledir hani, çünkü bir seçim eyleminin ürünü değil, yazgısal bir yükümlülüktür. Söz konusu görüşümde haklı sayılır mıyım, sayılmaz mıyım, buna ben karar veremem. Benim açımdan kimse haklı görülemez, birbiriyle çekişen görüşler arasındaki cebelleşmeler, ayrıca programlar akla uygun ve kaçınılabilir değil, tersine trajik ve kaçınılmazdır. Toplara ateş emrini veren Hitler midir, yoksa Troçki mi ya da bir başkası mı, benim için hiç mi hiç fark etmez. Kendi eyleminin değerine içtenlikle inanan kişiye ne mutlu! Ama böyle biri idünyayı değiştirip düzeltemez asla, çünkü bulunduğu yer dünyanın merkezi değildir.

* * *

Lao Tse'nin o büyük karşıtını. sistemci ve ahlakçı Kung Fu Tse'yi şöyle nitelerler bazen: "Olmayacağını bile bile yine bir eylemi gerçekleştirmekten geri durmayan kişi değil mi?" Bu niteleme öylesine bir serinkanlılığı, öylesine bir mizah ve sadeliği içermektedir ki, hiçbir edebiyatta benzer bir örneğiyle karşılaşmadım ben. Çokluk aklıma gelir bu söz ve onun gibi daha başka sözler. Dünyada gerçekleşen olayları izlerken, ayrıca dünyayı önümüzdeki ilk yıllar ve ilk onyıllarda yönetip dört başı mamur bir duruma sokmaya niyetlenen kişilerin konuşmalarını dinlerken hep anımsarım bunları. Söz konusu kişiler o büyük Kung Tse gibi davranıyorlar, ama yaptıklarının arkasından Kung Tse'ninki gibi "olmayacağını" bilme diye bir şeyin yer aldığı yok.

* * *

Bilmiyorum, dünyada şimdiye kadar bir düzelme, bir iyileşme gerçekleşti mi; acaba dünya her zaman, öteden beri na-

sılsa yine öyle kalmadı mı? Ama bildiğim bir şey var: Dünyada şimdiye kadar insan eliyle bir düzelme gerçekleşmişse, dünya insan eliyle daha zengin, daha hayat dolu, daha tasasız, daha tehlikeli, daha şen bir duruma sokulmuşsa, bunu başaranlar dünyayı düzeltmek isteyenler değil, o gerçekten "bencil" kişiler, hiçbir amaç tanımayan, hiçbir hedef gözetmeyen, yaşamaktan ve kendi kendileri olmaktan başka şey peşinde koşmayan insanlar olmuştur.

* * *

Şaşılacak ölçüde zeki bir halk sayılan Çinlilerin binlerce yıldır süregelen resmî bir alışkanlıkları vardır, kamuyu ilgilendiren her olayın, örneğin hükümet değişikliklerinin, devrimlerin, zaferlerin, kıtlıkların vb. tarihini resmen hep 25 yıl geriye atarlar. Kendi söylediklerine bakılırsa, gerçekte bugün olan bir devrim ya da ticari bir iflas olayını anlayıp nedenlerini açığa çıkarmak ve ilerisi için bundan ders almak isteniyorsa, olaydan 25 yıl öncesine bakmak gerekmektedir; çünkü, binlerce yıllık deneyime göre, ilgili konularda 25 yıl olumlu ya da olumsuz nedenlerin, törelerin vb. sonuçlarını açığa vurabilmesi için aradan geçmesi gereken normal süredir.

* * *

1870, 1914 ve 1939 savaşlarında yenen ve yenilenlerin bu savaşlardan öğrenecekleri ne çok şey vardı. Gelgelelim, öyle görülüyor ki ne halklar, ne de onların üst kademedeki yöneticileri öğrenme işinin üstesinden gelebilmekte, bunu sadece bir avuç güçsüz aydın başarabilmektedir. Etki gücünden yorsun bu bir avuç aydın her ne kadar olup bitenlerden dersler çıkarıp yeni bilgiler üretmekte ve doğruları saptamaktaysa da, söz konusu doğru ve bilgiler başlangıçta sloganlara dönüştürülüp çarpıtılarak ancak bir kuşak sonrasında halk içine bir yol bulup sızabilmektedir. Buradan çıkan

sonuç, öyle anlaşılıyor ki, "halkların" hiçbir şey düşünmeksizin, gözleri kapalı yaşadığı, bilen ve gören kişilerin asıl ve yasal tutumlarının ise karamsarlıktan başka şey olmadığıdır. Ama yine de öyle görünüyor ki, kendini açığa vuran gerçek gerisinde asıl ve daha sağlam bir gerçek saklı yatmakta, felsefe ve dinlerimiz bu gerçeğe götüren bir kapının varlığını sezmekte ve bu kapıyı arayıp durmaktadır. Dolayısıyla, hayatın her şeye karşın yaşanmaya değer olduğunu söyleyebiliriz.

Toplum ve Birey

Birbirine ne kadar yakın oturulursa, birbirini tanımak o kadar zorlaşır.

* * *

Sıradan vatandaş ancak herkesin ya da pek çok kişinin benzer biçimde algıladığı nesneleri "gerçek" diye niteler.

* * *

"Bir cani" denir, bununla söylenilmek istenen, bir kişinin başkalarının yasakladığı şeyi yapmış olmasıdır.

* * *

Ortak ve kolektif nitelik taşıyan, pek çok kişiyle, belki herkesle paylaştığı, kendisine asla yalnızlığı, doğumu, ölümü, içinin derinliklerindeki ben'i anımsatmayan her şey bir toplumu oluşturan vatandaşlardan her biri için kutsaldır.

* * *

Benim için şu durum söz konusu oldu her zaman: Yaptığım aptalca, yarım yamalak ve değersiz bir işten dolayı asla yüzüme tükürülmedi, saldırıya uğramadım şimdiye kadar; ıslıklandımsa her zaman bir başarıdan, doğruluğu sonradan anlaşılmış bir düşünceden dolayı oldu bu.

* * *

İleri düzeyde bireyselleşmiş bir kişi yaşamın özveriyle karşı koyma, toplumun övgü ve takdiriyle kişiliğin kurtarılması arasında bir savaşım olduğunu çaresiz görecek, anlayacaktır.

* * *

Ruhlarında pek çok parçadan kotarıldıkları sezgisi uyanan, her dahi gibi kişilik bütünlüğü kuruntusunu delip geçen, pek çok ben'den bir çıkın oluşturduklarını duyumsayan hayli yetenekli ve ince yapılı kişilerin bu sezgi ve duygularını açığa vurmaları yetecek, çoğunluk hemen kendilerini bir akıl hastanesine kapatacak, bilimi yardıma çağırıp şizofreni tanısını koydurtarak insanlığı bu zavallı, bu mutsuz kişilerin ağzından doğru'nun sesini işitmekten esirgeyecektir.

* * *

Büyük nedir, küçük nedir, önemli nedir, önemsiz nedir? Psikiyatristler rahatsız eden, sinir bozan küçük çaptaki olaylara, özgüvenin küçük çaptaki aşağılanmalarına aşırı bir duyarlılık ve şiddetle tepki gösteren, oysa çoğunluğun pek kötü gördüğü acı ve sarsıntılara serinkanlılıkla katlanan bir insanı ruh hastası diye niteleyecektir. Beri yandan uzun süre kendisine yapılan hakaretlerin farkına varmayan, alabildiğine berbat bir müziği, alabildiğine acınacak mimari bir yapıyı, alabildiğine pis bir havayı hiç yakınıp sızlanmaksızın sineye çeken, ama iskambil oyununda birazcık kayba uğrasa masayı yumruklayıp kıyametleri koparan bir insana sağlıklı ve normal gözüyle bakılır. Meyhanelerde sık sık öyle insanlarla karşılaştım ki, kendilerine tamamen normal ve saygıdeğer gözüyle bakılan, iyi bir isim yapmış kişilerdi, oynadıkları bir oyunu kaybetmeye görsünler, hele kaybetmelerinin suçunu oyun arkadaşlarından birine yükleyebileceklerini sanmasınlar, öyleşine fanatik

bir tavır sergiliyor, öylesine kaba, öylesine yakası açılmadık küfürler savuruyorlardı ki, en yakındaki doktora koşup bu zavallıların toplumdan soyutlanmalarını istememek için kendimi zor tutuyordum. Diyeceğim, insanları değerlendirmede pek çok ölçüt söz konusu ve bunların hepsine de gerektiği zaman başvurulabiliyor. Ne var ki, içlerinden herhangi birini, örneğin bilimin ya da halkın o andaki ahlak görüşünü kutsal saymak, benim üstesinden geleceğim bir şey değil.

* * *

Her insan dünyanın orta noktasını oluşturur, her insanın çevresinde dünya uslu uslu dönüp dolanır. Yine her insan ve her insanın yaşadığı her gün dünya tarihinin en son noktasını, doruk noktasını oluşturur: Binlerce yıl arkasında kalmıştır, pek çok ulus kavrulup solmuş, yok olup gitmiştir, önünde ise içinde yaşanılan andan başka hiçbir şey bulunmamaktadır, dünya tarihinin o devcileyin mekanizması şimdi'nin tepe noktasına hizmet eder gibidir adeta. İlkel insan, dünyanın orta noktasını oluşturduğu, başkaları akıntıya kapılmış sürüklenip giderken kendisinin ırmak kıyısında sağ salım dikildiği duygusunda başgösterecek en ufak bir rahatsızlığı bir tehdit gibi algılar, uykusundan uyandırılıp aydınlatılmaya yanaşmaz; uyanıklığı, gerçekle yüz yüze gelmeyi, aklı cüşman bilir kendine, bunlara kin ve nefretle bakar, şaşmaz bir içgüdüyle uyanış durumunu yaşayanlardan, kâhinlerden, sorunlu kişilerden dâhilerden, peygamberlerden, meczuplardan yüz çevirir.

* * *

Kendi adına en ufak bir ahlak yasasını çiğnemekten kaçınan insan, içinde yaşadığı toplum ve vatan söz konusu oldu mu, her şeyi yapmakta, en yasak, en korkunç eylemlere bile kalkışmakta özgür hisseder kendini; başka zaman kötü

diye bilinen tüm içgüdüsel davranışlar bu durumda görev ve kahramanlığa dönüşür.

* * *

Herkes neyi yapabileceğini, neyi yapmasının kendisi için yasaklandığını arayıp bulmak zorundadır. Yasak hiçbir eylemde bulunmamasına karşın yine de büyük bir alçak durumuna düşebilir insan.

* * *

Kim bizzat düşünüp kendi yargıcı olamayacak kadar rahatını seven biriyse, boyun eğip ortada var olan yasaklara uygun davranır. İşi kolaydır bu durumda.

* * *

Hayatımın en berbat saatlerinde bile arzu etmediğim bir şey varsa, iyi ve kötü arasında bir konumda bulunmak, böyle kararlılıktan uzak, katlanılır bir orta durumu yaşamaktır. Hayır, hayır, benim için en iyisi yaşam eğrisinde iki abartıdır; en iyisi acıların daha çok acı, buna karşılık mutlu anların biraz daha parlaklık ve zenginlik içermesidir.

* * *

Öyle inanıyorum ki, insan büyük ölçüde yücelmeleri ve büyük ölçüde alçalmaları gerçekleştirebilecek yetenekle donatılmıştır; yükselip yarı Tanrı, alçalıp yarı şeytan konumunu ele geçirebilir. Ama ister büyük bir iş başarsın, ister pek kötü bir alçaklıkta bulunsun, her iki durumda da gerisin geri ayakları üzerine düşer, insan olmanın sınırları içindeki yerini alır. Sarkacın çılgınlık ve şeytanet yönündeki salınımını her seferinde geriye doğru bir salınım izler. İnsanın dünyaya gelirken beraberinde getirdiği o kaçınılmaz

ölçü ve düzen özlemi her seferinde yeniden duyurur sesini.

* * *

Bilenlerin sayısı her zaman azdır. Ama kitle nasıl kendilerine gereksinim duyuyorsa, bilenler de kendilerini sarıp kuşatan ve saklayıp gizleyen kitleyi aynı ölçüde gereksinir.

* * *

Cesaret ve karakter sahibi insanlara, ötekiler her zaman tekin sayılmayan kimseler gözüyle bakar.

* * *

Soylu hayvanlar yıkılıp giderken, adatavşanları ayakta kalır; bir iddiaları yoktur, kendilerini bulundukları konumda rahat hisseder, ürerler boyuna, yavrulayıp dururlar.

* * *

Doğada normal insan kadar kötü, vahşi ve zalim bir başka yaratık yoktur.

* * *

Keyfi yasalarına itaati en yüce erdem sayarak övgü konusu yapan ve kendi üyelerinden de bunu isteyen insanlık, söz konusu isteğe karşı çıkan, yaşamlarının "anlamına" ihanet etmektense canlarını vermeyi yeğleyen insanları o ezelî ve ebedî panteon'una alıp kabul eder.

* * *

Pratikte adımlarımı çokluk engelleyen ya da yavaşlatan, duraksama ya da kararsızlık gibi görünen şey, benim bir güçsüzlüğümdür belki, ama düşüncesizliğin karşıtı bir davranıştır bu. insanın attığı adımlardan her birine karşı duyması gereken bir sorumluluktan kaynaklanır.

* * *

İnsan yeryüzünde hükümranlığı ele geçirmişse de, iyi bir hükümdar olduğu söylenemez. Ne var ki, uyanık ve iyi niyetli kişilerin yine de üzerlerine düşeni yapmaları, ama bunu öğretilerle ve vaazlarla değil, kendi çevrelerinde anlamlı bir yaşamı sürdürerek başarmaları gerekir.

* * *

Aslında sevmediğim ve güvensizlikle baktığım sadece "yararlı" icatlardır. Bu sözde yararlı kazanımlar her zaman işte öylesine lanet olası bir tortu bırakırlar geride, işte öylesine pespaye şeylerdir, öylesine soyluluktan uzak. Söz konusu icatlara yol açan neden hemen çıkar karşınıza, o kendini beğenmişlik ya da açgözlülükle hemen karşılaşırsınız. Dört bir yanda uygarlığın bu yararlı icatları bayağılıktan oluşan bir kuyruk bırakırlar geride, savaştan, ölümden, saklanıp açığa vurulmamış sefaletlerden uzun bir kuyruk. Uygarlığın peşi sıra yeryüzünde cüruftan tepeler ve çöp yığınları oluşup durur. Yararlı icatlar yalnızca sevimli dünya fuarlarını ve zarif araba galerilerini getirmez beraberinde, düşük ücretle çalıştırılan benzi sararmış maden işçilerinden orduları, ayrıca hastalıkları ve çölleşmeleri peşine takar. Buharlı makinelere ve türbünlere sahip olmanın bedeli, dünyanın ve insanın çehresinde yol açılan sonsuz yıkımla ödenmekte, emekçilerin, girişimcilerin yüzünde kırışıklarla, ruhlarında kavrulup körleşmelerle, grevlerle, savaşlarla, hepsi de berbat ve iğrenç bedellerle ödenmektedir. Oysa Figaro'daki aryaları kaleme alan biri için pek birşey ödendiği yoktur. Mozart ve

Mörike insanlığa pek pahalıya mal olmuştur denemez, güneş ışığı gibi bedavadır bunlar, teknik bir büroda çalışan birine ödenen ücret bunlarınkinden daha yüksektir.

* * *

Aydın olmayan, yüzeysel, düşünmeyi sevmeyen insan bile yaşamında bir anlam arar, bulmaya çalışır. Böyle bir anlamı ele geçiremedi mi, özel yaşamı gemi azıya almış bir bencilliğin ve büyümüş bir ölüm korkusunun sultası altında geçer.

* * *

Elektrik akımı nasıl kolaylıkla ışığa ve ısıya dönüştürülebiliyorsa, zaman da kolaycacık paraya çevrilebilir. İnsanlık kurallarının bu en aptalcasındaki saçmalık ve bayağılık, "parayı en yüksek değeri anlatan bir simge" yapmasıdır.

* * *

Bence servetlerini ansızın kaybetmeleri ve paranın kutsallığına olan inançlarının sarsıntıya uğraması, ağır ruh hastası pek çok insan için asla bir felaket sayılmayacağı gibi en güvenilir ve akla gelebilecek tek kurtuluş yoludur. Ve yine bugünkü yaşamımızda iş ve paranın biricik kült aşamasına yükseltilmesi karşısında ân'ın oyunundan zevk almayı, rastlantılara kapıları açmayı düpedüz arzu edilmeye değer bir şey görüyorum ve hepimiz de bunun eksikliğini duyuyoruz.

* * *

Yaşamını haklı bir temele oturtmak gereksinimini duyan bir insan için önemli olan, başarısının nesnel ve genel büyüklüğü değil, varlığını, doğuşta beraberinde getirdiği özel-

likleri elden geldiğince eksiksiz ve saf biçimde yaşam ve eylemlerinde açığa vurmasıdır.
Binlerce ayartı bizi bu yoldan sürekli saptırmaya çalışır; ama ayartıların en güçlüsü, insanın aslında olduğundan bambaşka biri olmak istemesi, erişilemeyecek ve erişilmesi hiç de gerekmeyen örnek ve ideallerin peşine takılmasıdır. Söz konusu ayartının ötekilerden biraz daha yetenekli kişiler için özellikle belirgin oluşu, salt bencilliğin bayağı tehlikelerinden daha tehlikeli nitelik taşıması, soylu ve ahlakî görünümle insanın karşısına çıkmasından kaynaklanıyor.

* * *

Biz zihniyetleri "iyi" ve "kötü", sağ ve sol diye ikiye ayırmasak da, insanları düşünce ve görüşlerini pratikte de yaşayarak ortaya koyanlarla bunları sadece ceketinin iç cebinde saklı tutanlar olmak üzere ikiye ayırmaktan geri kalmaz, yargılarımızı buna göre veririz.

* * *

Bana düşen, nesnel bakımdan en iyi olanı değil, benim için en iyi olanı elden geldiği kadar saf ve yalansız biçimde başkalarına vermektir.

* * *

Önemli olan yalnızca cesarettir. En yürekli kişilerin bile çokluk yitirdiği görülür cesaretlerini, böyle durumlarda da programların, güvenlik ve garantilerin peşine düşülür. Cesaret mantığı gerektirir, ama bir çocuğu da değildir onun, insan varlığının daha derinlerdeki köşelerinden çıkıp gelir.

* * *

İtaat yiyecek ve içecek gibidir. Uzun süre bunlardan yoksun kalan insan için yiyecek ve içeceğin üstünde bir şey yoktur.

* * *

Para ve güç güvensizliğin ürünleridir.

* * *

Bir insandan nefret edip ona kin duyuyorsak, aslında onun şahsında kendi içimizdeki bir şeyden nefret ediyor, buna kin duyuyoruz demektir. Kendimizde var olmayan bir şey bizi kızdırmaz.

* * *

Yalnızca iyi insanlar, güven içinde yaşayan, yaşama inanan ve yarın ya da öbür gün onaylamayacakları hiçbir adımı atmayan insanlardır ki, duygularıyla davranışlarının "kapsamı" ve sonuçlarını açık seçik kestirebilirler. Ben, bu gibileri arasında yer almak mutluluğuna sahip biri değilim; duygu ve davranışlarım, yarına inanmayan ve yaşadığı her güne en son gün gözüyle bakan birinin duygu ve davranışlarıdır.

* * *

Birbirimizi anlayabiliriz, ama yorumlamaya gelince herkes yalnızca kendisini yorumlayabilir.

* * *

Başkalarından yükseklere çıkan, daha büyük görevler üstlenen kişi daha çok özgürlüğe kavuşmaz, daha büyük sorumluluklar yüklenir sadece.

* * *

Her çöküş büyük şeylerin ciddiye alınıp, küçük şeylerin ciddiye alınmamasının pek doğal görülmesiyle başlar. İnsanlığın ululanması, ona hizmette bulunanlara ise eza ve cefanın reva görülmesi, vatana, kiliseye ya da partiye kutsal gözüyle bakılıp günlük işlerinse baştan savma ve üstünkörü yapılmasıyla başlar ahlak bozukluğu. Bunların önlenmesinde tek bir eğtisel çare söz konusudur: gerek başkalarında, gerek kendinde zihniyet, dünya görüşü ve vatanseverlik denen ciddi şeyleri ilkin tümüyle bir kenara kaldırıp olanca ciddilikle küçük, en küçük şeyler üzerine eğilmek, içinde yaşanılan ân'a hizmet etmek.

* * *

Biz aydınlara düşen, tüm tesviye girişimlerine ve standardizasyon çabalarına karşın genelleştirme değil, ayrımlaştırma yolunda ilerlemektir.

* * *

Bütün gücünüzle kendinize uygun bir yaşam biçimini arayıp bulmaya çalışınız, bunun için tüm "görevlerinizi" savsaklamak gerekse bile bundan vazgeçmeyiniz. Görevlere kutsallıklarının tümünü değilse bile büyük bir bölümünü kazandıran, özel yaşam uğrunda savaş cesaretindeki eksikliktir.

* * *

"Dünyaya ayak uyduramayan" kişi, kendi kendini bulmaya yakın olandır. Dünyaya ayak uyduran kişisye kendini bulamaz, ama parlamentoda bir milletvekili olabilir.

* * *

"Davranış biçimim ve yaşam karşısındaki tutumum doğru mudur acaba?" diye sormamalısınız kendinize, çünkü böyle

bir soruya alacağınız yanıt yoktur, bir davranış biçimi bir ötekisi gibi doğru ve yerindedir, her davranış biçimi yaşamdan bir parçadır. Sizin soracağınız soru daha çok şu olmalıdır: "Madem nasılsam öyleyim şu an, madem içinde diğer pek çok kişiye yabancı gereksinim ve sorunlar barındırıyorum, her şeye karşın yaşamı göüsleyebilmek ve mümkünse ondan güzel bir şeyler kotarıp ortaya koyabilmek için ne yapmalıyım?" Yüreğinizin gerçekten en derin köşesinden yükselen sese kulak verdiniz mi, böyle bir soruya şu yanıtı alırsınız: "Madem bir kez başka türlü değil de böyle birisin, diğer kimseleri ne senden başka türlü oldukları için kıskanmalı ne de onlara hor bakmalı, nasıl ki kendi vücudunu, ismini, soyunu sopunu vb. bir olgu, kaçınılmaz birşey olarak kabulleniyor, onları onaylıyor, yanlarında yer alıyor, bütün dünya karşı çıksa da bu tutumundan vazgeçmiyorsan, ruhunu ve gereksinimlerini de öylece kabullenip benimsemelisin.

* * *

Normal olarak çok iyi bilinir ve inanılır ki, falan ya da filan memur bey kusursuz vatandaşlardan biridir. Tanrının haklı olarak dünyaya gelmiş bir evladıdır, insanlığın doğru olarak numaralanmış ve yararlı bir üyesidir; aklından zoru olan biriyse zavallı bir kişi, kendisine hoşgörüyle davranılan, acınan, ama hiçbir değer taşımayan bahtsız bir insandır. Ama derken öyle günler, öyle saatler gelip çatar ki, örneğin profesörler ve delilerle pek fazla düşülüp kalkılmışsa, bunun tersinin doğru sayılacağı anlaşılır birden, aklından zoru olan kişiye sessiz, kendi içinde emin ve mutlu biri, bir bilge, Tanrının sevgili bir kulu, kendi içinde karakter sahibi ve kendi kendine duyduğu inançtan memnun bir kişi gözüyle bakılır; oysa bir profesör ya da memur, olmasa da olur bir kişi, sıradan karakter sahibi, kişiliksiz ve doğasız bir kimse görünür insana. Öyle bir insan ki, düzinelercesiyle sokakta karşılaşırsınız.

* * *

İnsanlar orijinali sevmez, her şeyi ikinci elden edinmeyi yeğlerler. Ancak daha önce sindirildikten, değişime uğratıldıktan, küçültülüp ufaltıldıktan sonra allanıp pullanarak servisi yapılan yeni'ye açarlar kapılarını.

* * *

Kuşkusuz pek çok insan vardır ki, yaşamak başkalarından daha kolay gelir kendilerine, görünürde ya da gerçekten başkalarından "daha mutlu"durlar; hiçbir sorun tanımayan fazla bireyselleşmiş kişilerdir hepsi.

* * *

Yaşamım boyu bireyin ve kişiliğin savunuculuğunu yaptım, bireyin işine yarayacak genel geçerli yasaların olmadığına inanıyorum. Zaten yasalar ve kurallar bireyler için değil, çokluklar, sürüler, halklar ve kolektifler içindir. Gerçek kişilik sahiplerinin yeryüzünde işleri zordur, ama güzeldir beri yandan, sürünün koruyuculuğundan yararlanamasalar da kendi hayal güçlerinin hazlarını tadarlar, gençlik yıllarını geride bıraktılar mı kendilerini pek büyük bir sorumluluk bekler.

* * *

Savunma gereğini duyduğum şey, mekanizasyonun, savaşın, devletin, kitle ideallerinin tehdidi altındaki "özel" yaşam, bireysel yaşam oldu hep. Ayrıca şunu anladım ki, kahraman değil, yiğit değil de sadece insan olmak, çokluk kişide hepsinden büyük bir cesaretin varlığını zorunlu kılmaktadır.

* * *

İnandığım ilk dogma, karşıtların gerisinde ve üstündeki birliktir. Elbette "aktif" ve "kontemplatif" (düşünsel) gibi şe-

malar ortaya konulabileceğini ve insanların bu tür bir tiplemeye dayanılarak değerlendirilebileceğini yadsıyor değilim. Aktif insanlar ve kontemplatif insanlar vardır. Ama birlik bunların gerisinde saklı yatar, benim için gerçekten canlı ve örnek kişi her iki karşıtı kendi içinde barındıran insandır. Durup dinlenmeden çalışan ve bir şeyler yaratıp ortaya koyan kişiye bir diyeceğim yok, beri yandan önüne bakıp duran münzeviye de yine bir diyeceğim olamaz. Ama ne o, ne beriki benim için ilginç, hele örnek kişidir. Benim aradığım, benim istediğim insan, toplumsallığa olduğu gibi yalnızlığa, eyleme olduğu gibi meditasyona (murakabe) yetenekli insandır. Yazılarımda görüldüğü kadarıyla murakabeyi içeren yaşamı eylemsel yaşamdan daha üstün tutuyorsam, bunun belki de nedeni dünyamızı ve çağımızı aktif, becerikli, çalışkan, ama murakabeye yeteneksiz insanlarla dolup taştığını görmemdir.

* * *

Aya yollanan uçucu bir cisim, bir roket kuşkusuz insanı keyiflendiren, sevindirici bir şeydir. Ne var ki, dünya tarihi perspektifinden bakınca bunların insanları ve insanlararası ilişkileri hatırı sayılır ölçüde değiştirebileceğine öyle can ve gönülden inanmamız düşünülemez.

* * *

Masumiyet aşamasında dindar kişiyle akılcı kişi değişik yeteneklerle donatılmış çocuklar gibi birbiriyle didişip durur. İkinci aşamada ise gözler açılmıştır, iki kutup hiçten sorun yaratmalardaki şiddet, tutku ve trajediyle savaşır birbirleriyle.
Üçüncü aşamada ise savaşanlar birbirlerinin yabancı yönlerini değil, kendilerini birbirlerine muhtaç duruma sokan yönlerini tanımaya, öğrenmeye başlar. Birbirlerini sevmeye, birbirlerine özlem duygusuyla yaklaşmaya çalışırlar. İş-

te buradan kalkan yol insanı insan olmanın olanaklarına götürür. Öyle olanaklar ki, bir insanın gözü bunların ele geçirildiğini görmemiştir şimdiye kadar.

* * *

Zamanımıza inancım ne kadar azalırsa, insanlığın çöküşüne ve kuruyup kavruluşuna inancım ne kadar artarsa, bu çöküşün karşısına devrimi çıkarma düşüncesinden o kadar uzaklaşıyorum, sevgideki büyüye inancım o kadar güçleniyor.

* * *

Birbirlerine ne kadar yakın bulunurlarsa bulunsunlar, insanlar arasında yine de her zaman bir uçurum ağzını açmış bekler, bu uçurumun iki yakasını geçeci bir köprüyle de olsa yalnızca sevgi bağlayabilir birbirine.

* * *

Her zaman "insanlık", daha doğrusu insanların çoğunluğu iyi'yi isteyenlere karşı çıkmıştır, çünkü kitle ne iyi ne de kötüdür, her şeyden önce miskin ve uyuşuktur, vicdanına yöneltilecek tüm çağrılardan daha çok nefret ettiği bir şey gösterilemez. Yukarıya doğru gelişimi gerçekleştirecek, bencilliğin ve miskinliğin yenilmesini başaracak olan çoğunluk değil, her zaman tek kişilerdir.

* * *

Kimin kişiliği başlangıçtaki durumundan güçlükle ve savaşa savaşa kendini koparıp almışsa, bu kimse pahalıya mal olmuş özgürlüğünü ve sorumluluk duygusunu herhangi bir şemaya, programa ve bir ekole, bir akıma, bir klike feda etmeye eğilim gösteremez.

* * *

Diyorsun ki, ben'i arama çabası insanın kendisiyle başkaları arasında doğru dürüst bir ilişki kurma çabası kadar önem taşımaz. Ama burada söz konusu olan hiç de iki ayrı şey değildir. Gerçek ben'i arayan kişi aynı zamanda yaşamın normunu arıyor demektir, çünkü bu en içsel ben insanların tümünde aynıdır. Tanrıdır bu, "anlam"dır. Bunun içindir ki bir Brahmen gördüğü her yabancı varlığa "tat tawam asi" (Sen busun!) der. Kendisine zarar vermeden başka bir varlığa zarar veremeyeceğini, bencilliğin bir anlam taşımadığını bilir.

* * *

Tüm dallanıp budaklanmaları, birbirine geçip dolanmalarıyla bir insanın yaşamı başından sonuna kadar kayda geçirilseydi, ortaya bir destan çıkar ve dünya tarihi kadar zengin bir destan olurdu bu.

* * *

İnsanları, halkları ve çağları birbirinden ayıran şeyin araştırılıp incelenmesi konusunda pek çok zahmete girilip, emek harcanmakta. Yeniden dikkatimizi insanları birleştiren şeyin ne olduğu konusuna çevirmemiz gerekiyor.

* * *

Nerede özellikle güçlü bir yadsıma, içgüdüsel bir kin ve nefret ya da ilke olarak başkalarını anlamaya yanaşmazlıkla karşılaşsam, bunun neredeyse her zaman öykülerimde rastlanacak eski-asya ruhundan kopup gelen bir esintiden kaynaklandığını görüyorum. Evet, yabancı şeyden, hintli ve Çinlilerin yaşam ve düşünce biçimindeki Avrupalı sayılmayacak özellikten duyulan bu içgüdüsel korku, kanımca bir ırkçılık hezeyanından ve yabancı ırklara duyulan kin ve nefretten farklı bir şey değildir. Bilinen, tarihsel ve psikolojik

bakımdan anlaşılabilecek, ama biraz gerici bir şey, bundan böyle canlılık sağlamayacak, aşılması gereken bir şey. Söz konusu gericilik yalnız Batı'nın ilerleme ve teknoloji coşkusuyla değil, dogmatik-kilise Hıristiyanlığının tek geçerli din olduğu iddiasıyla da destekleniyor.

* * *

Biraz gözlemledik mi bizim öznel, deneysel (ampirik) ve bireysel ben'imizin pek değişken, kaprisli, dış etkilere hayli açık nitelik taşıdığını görürüz... Ama bir başka ben daha vardır ortada, birinci ben'de saklı, onunla karışmış durumda, ama onunla asla karıştırılamayacak bir ben. Bu ikinci, yüce ve kutsal ben (Hintlilerin Brahma'yla bir tuttukları atman'ı) kişisellikten uzaktır, bizim Tanrıdaki, yaşamdaki, bütündeki, kişilik dışı ve kişilik üstü'ndeki payımızdır. Bu ben'in peşine düşüp ardından gitmek, zahmete daha değer bir davranıştır. Ancak zor bir iştir bu, ezeli ikinci ben sessiz ve sabırlıdır, oysa şımarık ve arsızdır öbür ben, sabır nedir bilmez.

* * *

Hiç kimse kendi içinde yaşamadıkça başkalarının ruhundaki bir kıpırtıyı duyumsayamaz.

* * *

İnsanlar ne çabuk çoğalır, teknik araçlara ne çok sahip olursa, o ölçüde yüzeyselleşecek ve birörnek topluma dönüşecektir. Yaşamın kitle insanına yüklediği misyon, toplumda elden geldiğince sürtüşmesiz yerini alması, ona uyum sağlaması, kişisel sorumluluğunu en az bir düzeye indirgemesidir.

* * *

Kişisel, bireysel bir yaşama yetenekli, böyle bir misyonu üstlenmiş, sayıca her zaman az bizler, kitleye göre daha ince duyular ve daha kapsamlı bir düşünme gücüyle donatılmışızdır. Bu yetenekler bize pek çok mutluluk bağışlayabilir. Bizler kitle insanlarına göre daha eksiksiz görüyor, işitiyor, hissediyor ve düşünüyoruz, nüanslar konusunda başkalarından daha duyarlı ve zengin durumdayız, ama yalnızız ve tehdit altındayız aynı zamanda, sorumsuzluk taşan kitle mutluluğuna sırt çevirmemiz gerekir. İçimizden her birimiz kendisinin, kendi yetenekleri, olanakları ve özelliklerinin neler olduğu konusunda bir açıklığa kavuşmak ve yaşamını mükemmelleştirmenin, kendi kendisi olmanın hizmetine sunmak zorundadır. Bunu yaptık mı, insanlığa da hizmet etmiş sayılırız; çünkü din, sanat, edebiyat, felsefe vb. olsun, uygarlığın tüm değerleri bu yolda oluşur. Böyle bir yol izlendiğinde sıklıkla karalanıp yerilen "bireysellik" topluma hizmete dönüşür ve bencillik gölgesini üzerinde taşımaktan kurtulur.

* * *

Biri kişisel yaşam dürtüsü, öbürü çevrenin uyum beklentisi, birbirine karşıt bu iki güçten kişilik gelişip çıkar. Devrimsel nitelikte yaşantılar olmaksızın kişiliğin oluşması düşünülemez.

* * *

Dünya sarsıntılara uğramış insanlık için doğrulara, yeni ilkelere, yeni yasalara, yeni topluluklara ve yaşam olanaklarına şiddetle gereksinim duymaktadır. Ne var ki, yeni doğrular ve yasalar, yalnızca teknolojiden ve alabildiğine büyük sıkıntılardan kaynaklanmaları durumunda güç ve savaşa ilişkin bir zamanki doğrular gibi gölge nesnelerden farksız olacaktır. Bunların kendi kendini tanımalardan doğup çıkması gerekmektedir. İnsanın kendi kendisini tanımasını

sağlayan yol da yalnızca kendi kalbinden geçer. Eski ideallerin yıkılıp gidişinden sonra duygularımızda başgösteren karmaşa, davranışlarımızda hesaba katmamız, tanımamız, perişanlığını ve kendisini doğuran nedenleri kabullenip benimsememiz gereken bir durumdur. Bunun için eskiden olduğu gibi şimdi de önümüze düşüp bize kılavuzluk edecek olan yazarlardır.

* * *

İnsana verilecek her formasyon, her kültür, her uygarlık, her düzen, yapılmasına izin verilenle yasaklanan şey arasındaki bir anlaşma ve uzlaşmadan kaynaklanır. Hayvandan uzak bir gelecekteki insanlığa uzanan yol üzerinde bulunan insanın gerçek anlamda insan olabilmesi ve toplumsallığa yetenekli duruma gelebilmesi için kendi içinde baskılayacağı, dizginleyeceği, yadsıyacağı çok, sayılamayacak ölçüde çok şey vardır. İnsanın içi hayvansallıkla, balta girmemiş ormanlarla, hayvansal, acımasız bir bencilliğin pek önlenemeyen devcileyin içgüdüsel istekleriyle dolup taşar. Bütün bu tehlikeli içgüdüsel istekler yaşamını sürdürür insanın ruhunda, her zaman vardır, ama kültür, ama uzlaşma saklar onları, göstermez, çocukluktan başlayarak söz konusu istekleri gizlemeyi ve yadsımayı öğrenir insanlar. Ne var ki, bunlardan her biri günün birinde yeniden su yüzüne çıkar. Her biri sürdürür yaşamını, hiçbiri öldürülmez, hiçbiri süresiz bir zaman için değişime uğratılıp yüceltilmez. Söz konusu içgüdülerin her biri iyidir aslında, biri diğerinden daha kötü değildir. Ne var ki, her dönemin, her uygarlığın daha çok korkup çekindiği, ötekilerden daha çok afarozladığı içgüdüler vardır. İşte bu içgüdüler yeniden canlanıp çözüme kavuşturulmamış, sadece yüzeysel olarak ve güç bela frenlenmiş doğa güçleri kimliğinde boy gösterdi mi, bu hayvanlar uzun zaman boyunduruk altında tutulup kırbaçlanmış kölelerin yakınıp sızlanışıyla ve doğallıklarının o çok eskilerden gelen kızgın ateşiyle yeniden kükreyip kıpırdanma-

ya başladı mı, Karamozof'ların doğması için ortam hazırdır. Bir uygarlık, insanı evcilleştirme denemelerinden biri yorgun düşüp de sallanmaya başladı mı, giderek daha çok sayıda insanın acayipleştiği, isterik karakter kazandığı, tıpkı buluğ çağındaki çocuklar ya da gebelik dönemindeki kadınlar gibi tuhaf heves ve arzulara kapıldıkları görülür. İnsanın ruhunda öyle dürtüler uyanır ki, bunlar için bir isim bulunamaz, eski uygarlık ve etik'e dayanılarak bunlara çaresiz kötü gözüyle bakılır; ama söz konusu içgüdüler öylesine güçlü, öylesine doğal, öylesine masum bir sesle konuşabilirler ki, iyi ve kötü kuşkuyla bakılan kavramlara dönüşür ve tüm yasalar sallantılı bir durum alır.

* * *

İyi'nin ve kötü'nün ne olduğunu bilmiyorum; bu kavramlara ilişkin kuşkum giderek arttı, büyüdü. Çok eskilerden gelen içgüdüleriyle bilinçli yaşam arasında bir uyumu sağlayabilen insan iyi, bunu beceremeyen insan ise kötü ve tehlikelidir.

* * *

Şu ya da bu cinayetin işlendiğini işittim ya da bir yerde okudum mu, gereğinde benim de benzer cinayetleri işleyebileceğim ya da bu yolda bir ayartıya kapılacağım duygusu sıklıkla uyanmıştır içimde. İnsan ne iyi, ne kötü bir varlıktır, iyi olmak için de, kötü olmak için de gerekli tüm olanaklarla donatılmıştır, bilincinin ve istencinin iyiden yana eğilim göstermesi bir kez az şey değildir; böyle bir durumda bile insanın içinde o çok eskilerden gelen içgüdülerin tümü derinlerde, diplerde yaşamını sürdürür ve onu umulmadık eylemlere sürükleyebilir.

* * *

Kendi ruhunun kuşkularla dolup taştığını bilen biri, başkaları hakkında yargılar verip onları eleştirmeyi aklından geçirmez.

* * *

Bazı kimselerde saptadığınız özgüven duygusu olduğundan daha büyük görünür. Başkalarıyla birarada bulunurken pek cesur davranan bu insanlardan herhangi biri çetin bir sorun önünde bir süre sessiz ve tek başına otururken gözlemlendi mi, pek çok şeyin farklı olduğu anlaşılır.

* * *

Bizatihi amaç yapılmış, puta dönüştürülmüş devletin ve memur kadrosunun aşırı kabarıp büyümesi, dünyamızın başına çullanmış bir kanser hastalığıdır. Memur kadrosu, yeni yeni yararsız formaliteler ve makamlar yaratarak kendini vazgeçilmez kılmaya ve memur sayısını çoğaltmaya yönelik otomatik bir çabanın içinde bulunur.

* * *

Kitlesel insan bana yabancı, benim son derece güvensizlikle baktığım biridir.

* * *

Henüz güçlü bağlanımların ve engellemelerin sultası altında yaşanmış gençlik yıllarımdan beri bu kitlenin ileride nasıl bir kimlik kazanacağını 1914'ten beri gördüm. Hayır, benim insanlarda sevdiğim şey, tek kişide saklı yatan olanaklardır. Yarın ya da öbür gün insanlığın yok olup gideceği düşüncesinin benim için hiç de korkutucu yanı yok. Ama ileride bir Goethe'nin, bir Mörike'nin, bir Tolstoy'un ya da Çehov'un, bir Renoir'in yada Cézanne'ın var

olmayacağını, beri yandan Beethoven, Bach ya da Hölderlin'in kendilerine haz ve hüzün sağlayacağı insanların da var olmaktan çıkacağını bilmem ise derinden sızlatır içimi.

* * *

Para, ticaret, makine ve devlet çağımızda şeytanın değişik dışavurum biçimleridir, yediğimiz yemeği, soluduğumuz havayı, uyuduğumuz uykuyu ve gördüğümüz düşü bize haram edip dururlar. Yine de bazılarının buna katlanması ve pes etmemesi gerekmektedir, yoksa çağımızın kendinden sonraki çağa bırakacağı bir mirastan söz edilemez.

* * *

Özel yaşamımda ya da toplum içinde elde etmeye çalıştığım iyi ve akıllıca hiçbir şey olmadı ki, zamanın iktidar sahiplerince sabote edilmesin.

* * *

Dünya, manevî değerlerle hiçbir alıp vereceği olsun istemiyor. Kendilerinden kibar bir maskeden daha fazla bir şey isteyen bir ideale, insanların bencilliği nefretle bakıyor.

* * *

Özveri mutluluğunu tadın, gereksinimlerden arınmışlığın mutluluğunu, dayanışma içinde sürdürülen ortak çalışmaların mutluluğunu tadın! Sizi yaşamın birlik ve kutsallığı bilincine bundan çabuk ve güvenle ulaştıracak bir başka yol yoktur. Başka hiçbir yol sizi yaşam sanatının amacına bu kadar güvenilir biçimde eriştiremez, bencilliğin üstesinden

gelmenizi sağlayamaz. Kişilikten el çekmekle değil, ancak onun geliştirilip alabildiğine üst bir düzeye çıkarılmasıyla varılabilir söz konusu amaca.

* * *

Bugün öyle görünüyor ki, biz aydınların tümü gereğinden çok bireyselleştik. İçinde yaşadığımız zaman ve halkla bir türlü bağlantı kuramıyoruz; çünkü biz nasıl fazlasıyla bireyselleştikse, halk da, sıradan vatandaşlar da bireyselleşmenin o kadar gerisinde kaldı. Budalalıklarına sınır olmayan bu sürü insanlarıyla bir yere varılacak gibi değildir. Oysa birbirimizi yarı yolda bırakmamaya alabildiğine büyük ölçüde gereksinim duymaktayız.

* * *

Doğa karşısında her türlü zorbalığa başvurulmadan bir uygarlığın oluşamayacağını, uygar insanın giderek bütün yeryüzünü beton ve çelikten iç karartıcı ve dirimsellikten yoksun bir akıl hastanesine dönüştüreceğini, ne kadar olumlu ve idealist nitelik taşısa da her atılımın kaçınılmaz olarak şiddete, savaşa, acılara yol açacağını, sıradan insanın dâhi kişilerin yardımından yoksun olarak hayata katlanamayacağını, ama yine de dâhiliğin can düşmanı kesilmekten geri kalmadığını ve asla kalmayacağını görüyor, yaşıyoruz.

* * *

Elli yıl sonra dünya bir makine gömütlüğüne dönüşecek ve uzay yolculuğuna çıkmış astronotun ruhu kendi roketinin kabiniyle özdeş duruma gelecektir.

* * *

Hekimlerin hastalarını pek sevdikleri söylenemese de, tekniklerine gönül vermiş kişilerdir; öldü denecek bir hastayı hayata döndürmeye görsünler, bayram yaparlar.

* * *

Yazar olarak bütün işim bireyselliği "normalliğe" ve standardizasyona karşı savunmak olduğundan, topluma ve güncelliğe uyum sağlamaya, onunla yekvücut olmaya yönelik özleme giderilemeyecek bir özlem gözüyle bakıyorum. Belirgin bir kişilik sahibi yalnız insan için, standardize yaşamla, asla doyum sağlamayacak konvensiyonel bir dostluk söz konusu olabilir. Dolayısıyla, insanın kendisine yakın hissettiği yazarlar, düşünürler ve yalnızlar topluluğuyla dostluk kurup bu dostluğu geliştirmesi daha yerinde bir davranıştır. Başka girişimler sonuçsuz kaldı mı, kendilerine benzediğimiz ve bütün çağlarda, uluslarda, dillerde, kitaplarda, düşüncelerde, sanat yapıtlarında seslerini duyuran kişilerin o ezelî ve ebedî topluluğuna sığınmak hiç değilse darda kalındı mı başvurabileceğimiz bir yol olarak elimizin altında bulunmaktadır. Öyle zengin bir topluluk ki, hiçbir zaman düş kırıklığına uğratmaz insanı. Herkesin sözde "gerçek" ve sağlıklı yaşamını onlarla birlikte yaşama çabası, elbette bir değerden yoksun değildir. Ne var ki, söz konusu çaba her zaman bizleri değer ve ölçütlerini kabullenemeyeceğimiz bir dünyanın içine götürüp bırakır ve izlediğimiz yoldaki kazanımlarımız ellerimizden uçup gider.
Düşünür ve yazarlar dışında doğa da kollarını açmış bizi beklemektedir. Konvensiyonların var olmadığı, yalnızca teslimiyet ve temaşa yeteneğiyle donatılmış kişilere kapılarını açan bir dünyanın titreşimlerine ortak olabiliriz. Pazar gezintisine çıkanların ve toplu gezilere katılanların keyfini çıkardığı doğa bir kuruntudan başka şey değildir.

* * *

Normalde insanın aklına hiç getirmediği, çünkü asla bir açlığa dönüşmediği gösterişsiz gereksinimleri arasında memleket de bulunuyor. Memleketle vatanı kastetmiyorum –bunun yeri, daha yüce ussal yetenek ve gereksinimlerdir–, benim demek istediğim içimizden her birinin çocukluğuna ilişkin en değerli anı hazinesi olarak kendisinde saklayıp koruduğu görüntüler, imgelerdir. Bunları işte öylesine güzel kılan, memleketin memleket dışındaki dünyadan kesinlikle daha güzel olması değildir. Güzel olmalarının tek nedeni, söz konusu görüntüleri körpe çocuk gözlerimizin ilk şükran duygusu ve tazeliğiyle algılamamızdır.
Bunu duygusallık diye niteleyemeyiz. Manevî alandaki en yüksek basamaklara henüz erişememişsek, elimizdeki en güvenilir nesne memleketimizdir. Memleketten çok değişik şeyler anlayabiliriz. Memleket bir kır parçasıdır bakarsın, ya da bir bahçedir ya da bir atölye. Bir çan sesi de memleketi oluşturabilir, hatta bir koku da. Söz konusu olan, büyüyüp gelişme dönemini anımsayış, yaşamımızın ilk, güçlü, alabildiğine kutsal izlenimlerini anımsayıştır. Bu anımsama içinde memleketimizde konuşulan şive de vardır. Gurbette yaşayan biri olarak ben, memleketime her dönüşümde karşılaştığım ilk Suebyalı konduktöre bir cennet kuşu gözüyle bakarım, bir el içimizde sakladığımız hazineye dokunuvermiştir işte. Görüntü ve izlenimler karmakarışık saklı yatar bu hazinede, çokluk fazla değer vermediğimiz görüntü ve izlenimlerdir hepsi, ama tümüyle birarada doymuş bir eriyik oluşturur, dokundunuz mu hemen kristalleşir eriyik.

* * *

Bütün "folklorların" psikolojik bakımdan sağladığı en önemli veri, insanın ruh yapısının yeryüzünün her yanında aynı olduğu gerçeğidir. Ne var ki, bu gerçeğin bilinmesi ve onaylanması, "insanlığın" sadece ütopya değil de gerçekten varlığının bilinmesi güzel ve gelecek vaat eden bir şeyse de,

yine de söz konusu ortak insanlık ruhunun değişik görünümlerini, tavırlarını ve şivelerini izlemek son derece hoş ve çekicidir, hatta mutlulukla doldurur içimizi.

* * *

Halkın önünde kesinlikle saygıyla eğilirim. onun izlediği akıl dışı yollar bunun için ileri sürülen akla uygun nedenlerden çok daha değerlidir bence.

* * *

Henüz gizler ortasında dikilen bütün çocukların ruhlarını sürekli oyalayan biricik önemli şey, kendi kendileri ve kendi şahıslarının çevresindeki dünyayla o bilmecemsi ilişkidir. Bilge kişiler yıllar geçip belli bir olgunluk düzeyine eriştiler mi, çocukluktaki bu oyalanışa yeniden dönerler. ama insanların pek çoğu gerçekten önemli bu iç dünyayı daha erken bir dönemde bir daha akıllarına getirmemek üzere unutur ve ömür boyu hiçbiri ruhlarının derinliklerinde yer almayan, hiçbiri kendilerini varlıklarının derinliklerine götürmeyecek olan kaygı ve tasaların, istek ve amaçların alacalı çıkmaz sokaklarında bir o yana bir bu yana dolanıp dururlar.

* * *

Korkunun tek nedeni, insanın kendi kendisiyle bir birlikteliği gerçekleştiremeyişidir.

* * *

Sanatçı için, genel olarak yetenekli bir imgelem insanı için evlilik hemen her zaman düş kırıklığıyla sonlanır. En iyi durumda ağır tempoyla ilerleyen katlanılır bir evliliktir bu ve insan bu evliliğe tevekkül gösterip razı olur. Ne var ki, ruhun ve yaşam gücünün bir parçası fazla acıya yol açmadan

ölüp gider bu arada ve bizleri olduğumuzdan daha yoksul durumda bırakır; oysa soylu, büyük bir acının yaşanması bizi olduğumuzdan zengin biri yapar.

* * *

Kimse çocuk edinsin diye evlenmez, ama doğacak çocuklar değiştirir kendisini ve sonunda anlar ki, meğer her şey çocuk sahibi olmak için yapılmıştır.

* * *

Tartışmalarda kazanan taraf her zaman iyimserlerdir.

* * *

Bir kimsenin, kendisi hakkında verdiği kararı değiştirmeye zorlamasından daha çok bir toplumu kızdıran bir başka şey yoktur.

* * *

Dürüst, temiz bir insan kendine düşmanlar edinmeksizin hiçbir adım atamaz.

* * *

İnsanda belli bir dayanıklılığın varlığına inancım hayli büyüktür. Şeytanca her davranıştan sonra vicdanın bir rahatsızlıkla uyanıp kendine geleceğine, her ahlak bozulmasını yeni bir anlam ve düzen arzusunun izleyeceğine inanıyorum.

Bireyin Ödevleri

Bana göre insan başkalarına değil, kendi kendisine karşı hoşgörüsüz olmalıdır.

* * *

Halkların tümü aynı derecede aptaldır, biriyle ötekisi arasında fark yoktur bu bakımdan. Toplumda doğru ya da aptalca ve kötü bir işin yapılıp yapılmaması sistemden değil, bireylerin durumundan kaynaklanır

* * *

Savaş sırasında benim dışımdaki dünyayı ilk kez alıcı gözüyle inceledim ve hayretle şu sonuca vardım ki, insanların büyük çoğunluğu yetenek ve doğalarının gösterdiği doğrultuda değil, her zaman bunun tersi doğrultuda davranıyor. En başta devletin kendi vatandaşlarından öyle acayip bir yararlanışı var ki! Yazarlar silahla ateş etmede, profesörler siper kazmada, ticaretle uğraşan Yahudiler vatanî işlerde, hukukçularsa basın hizmetinde kullanılıyor. Devlet, en azından bizimkisi yetenekten yoksun kişilerin ille de kendi hizmetinde çalışmak istemesine ve söz konusu kişileri canı istediği gibi kullanmaya alışmış bulunuyor.

Beni kitleden, amatör ve acayip diye nitelediğim insanlardan ayıran tek şey, beynimin ve gerilerde kalan yaşamımın beni nasıl bir çalışma ve hizmetle yükümlü kıldığını. söz konusu çalışma ve hizmeti elden geldiğince kendimi vererek yapmam gerektiğini bilmemdir.

Bu yükümlülükten kaçar da Allahın günü ortalıkta dolaşan çağrıların peşine takılırsam, amatörlerin arasında soluğu

alır, üstesinden gelemeyeceği işi yapmaya yeltenen bir insana dönüşür. içimden gelen sesin beni yapmaya çağırdığı işi yüz üstü bırakmış olurum.

* * *

Bizi uyanıkken ya da düşlerde canilere ve hayvanlara dönüştüren hayal gücümüzden ne kadar az ürker, çekinirsek, gerçekte söz konusu duruma düşme tehlikesinden o kadar uzaklaşırız.

* * *

Dünyada manevi alanda ele geçirilmiş ve başarılmış ne varsa, içinde yaşadığımız anda olanaklı görünenin çok üstüne çıkan ideal ve umutları içimizde yaşatmamıza borçludur varlığını.

* * *

İçgüdüsel yaşamı tek yanlı davranarak içgüdülere düşman aklın sultası altına yerleştirmek yaşamsal bir tehlike oluşturur. çünkü içgüdüsel hayatın gereği gibi yüceltilmesi başarılamamış her parçasının bilinçdışına itilmesi bizi hayli sıkıntıya sokar.

* * *

Sonuna kadar yaşanıp çözümlenmemiş her sorun, dönüp dolaşıp ileride yeniden karşımıza çıkar.

* * *

Kanımca, "doğaya dönüş" yolu izlenerek uygarlığımızın yol açtığı hastalıklardan kurtulmak olanaksızdır. Bunun için çıkar yol, uygarlığa giderek artan ölçüde uyum sağlamaktır;

içimdeki romantik ben ne kadar arzulasa da, uygarlıktan kaçıp ormanlara sığınmak bana yaraşmaz.

* * *

Şimdiki durumlarıyla mesleklerin çoğu, özellikle "üst" kademedekiler insanın bencil, korkak, rahatı seven içgüdüleri dikkate alınarak düzenlenmiştir. Bir gözünü yuman, sinip pusan, şefine öykünen insanın işi kolaydır; işi ve sorumluluğu aradı da bunları sevdi mi, zorluklardan yakayı kurtaramaz.

* * *

Gerçek erdemler her zaman rahatsız eder insanları, başkalarında kin ve nefret uyandırır.

* * *

Ne Vita activa'dan (aktif yaşam) Vita contemplativa'ya (düşünsel yaşam) kaçıp sığınmalı, ne de bunun tersini yapmalıyız, her ikisinin arasında bir yol izleyerek bazen birinin, bazen öbürünün yanında yer almalı, her iki etkinliğe de katılmalıyız.

* * *

Kendi kendimizden ne çok şey bekler, belli bir andaki görevimiz bizden ne çok şey isterse, o ölçüde meditasyonun oluşturduğu güç kaynağına, akıl ve ruhun sürekli yenilenen uzlaşmasına gereksinim duyarız.... Tarihteki gerçekten büyük insanların hepsi ya meditasyonu kendi yaşamlarına uygulayabilen kişiler olmuş ya da meditasyonun bizi götürdüğü yere giden yolu farkına varmadan ele geçirmişlerdir. En yeteneklileri ve en güçlüleri de içlerinde olmak üzere meditasyonun uzağındaki kişilerin tümü sonunda başarısızlığa

uğramış, yenik düşmüşlerdir; çünkü gördükleri iş ve açgözlü düşleri kendilerini öylesine avcuna almış, kendilerine öylesine sahip çıkıp onları mecnun durumuna düşürmüştür ki, kendilerini sık sık güncelden sıyırıp almak, güncelle aralarına bir mesafe koymak yeteneğini elden çıkarmışlardır.

* * *

Herkesin bir gün gelip kendisini babasından, öğretmenlerinden ayıracak adımı atması gerekecektir. İnsanların çoğu fazlasına katlanamasa ve kısa süre sonra yine kaçıp kalabalık arasına sığınacak olsa da, herkes yalnızlığın hoyratlık ve çetinliğinden biraz birşeyler duyumsayacaktır.

* * *

Nereye bakılsa toplucalık, nereye bakılsa biraradalık, nereye bakılsa yazgının yükünü sırttan atma çabası ve sıcacık sürü yakınlığına kaçıp sığınmalar!

* * *

Gelişim sürecini yaşayan bir genç, içinde bireyselleşmeye yönelik güçlü bir dürtü hissetmeye, sıradan insan tipinden biraz uzaklaşmaya görsün, başkaları üzerinde ister istemez kaçıklık izlenimi uyandıran biri durumuna düşecektir... Böyle bir durumda yapılacak şey, kendi kaçıklığını dünyaya zorla benimsetmek, devrim yoluyla dünyayı değiştirmek değil, ruhundaki ideal ve düşleri dünyaya karşı o denli savunmaktır ki, bunlar kuruyup kavrulmasın, sararıp solmasın.

* * *

Biz genç insanlar, bozguna uğramamak için kendimizi savunmak zorundayız. Yasalar ve güzel güzel kurallar derdi-

mize derman olamaz. Her şeyden önce sevgi gereklidir bize, ruhumuzun yanıp tutuştuğunu duyumsamamız gereklidir. Bizlere düşen, dünyayı yıkıp atmak değil, kendi kendimizi vurduğumuz zincirleri kırıp atmaktır.

* * *

Bir insanın yaşamının Matthäus passionu'ndan daha değerli olup olmadığına ilişkin sorunuz, bir oyunbazlıktan başka şey değildir, soruya almak istediğiniz yanıt da tehlikeli bir yanıttır. Akıldan, tarihten, sanattan yoksun insan rasgele bir hayvandan daha değersizdir. Tek başına yaşama tarih ve sanattan daha değerli gözüyle bakıldı mı, o zaman insan yaşamına ve bu yaşamın ayakta tutulmasına karşı en ufak bir saygı duymayan bir görüşü benimsemiş oluruz. Tek insan bizatihi yüksek bir değer taşımaz, sadece bir olanak, akla götüren bir yol olarak değerlidir.

* * *

Öyle inanıyorum ki, aslında anlamsız ve acımasız yaşam, bireye yüksek bir bedel karşılığında bu yaşamı anlam ve güzellikle doldurma olanağını sunmaktadır. Ne var ki, bu sözlerime gülümsemeyecek bir kişi seyrek gösterilebilir... Ya özel bir yaşama ve hüzne sığınılmakta ya da şiddete şiddetle karşılık vermek, topları ve zehirli gazlarıyla bir sonraki büyük çağı hazırlamak için silahlanılmaktadır.

* * *

Dünya yarın batacakmış, batmayacakmış, ne bunun tasası bize düşer ne de sorumluluğu. Bizim yapmamız gereken, isterse sadece o büyüleyici bulutlarıyla gökyüzü olsun, dünyada gönüllerimizi şenlendirecek nesnelerin yaşadığımız süre tadını çıkarmak ve bunları el üstünde tutmaktır. Benim yazarlığımın ne kadar gerici, ne kadar gülünç olduğu-

nu, salak dede romantizminden başka şey sayılamayacağını, hurda demirlerden farksız nitelik taşıdığını her an duyup işitiyorum.

* * *

Bugün hepimiz, yaşam gücüyle donatılmış bütün uyanık kişiler bir umarsızlık içinde yaşıyoruz, Tanrıyla hiçlik arasında sıkışmış durumdayız. Bu ikisi arasında nefes alıp veriyor, titreşiyor, salınıyoruz. Her gün yaşamı üzerimizden sıyırıp atmaya hevesleniyor, ama içimizdeki o kişisellik üstü töz tarafından alıkonuluyoruz. Böylece güçsüzlüğümüz bizi kahraman yapmasa da cesarete dönüşüyor. Geçmişten bize kadar gelen inancın birazını kurtarıp gelecek kuşaklara aktarmaya çalışıyoruz.

* * *

Nerede bulunuyorsanız bulunun, gerçekten hizmet etmesini, kendinizi gördüğünüz işe gerçekten adamasını, kendinizi düşünmektense yaptığınız işi düşünmesini öğrenin. Bu, içine düştüğünüz çölleşmeden sizi çekip çıkaracak biricik yoldur.

* * *

Tanrı bize umarsızlığı yolluyorsa, amacı bizi öldürmek değil, içimizdeki yeni yaşam kıvılcımını tutuşturmaktır.

* * *

Her şeyden önce önemli olan, içte takınılan tutumdur, zor karşısında ağır ve katı mı, yoksa esnek bir davranış mı sergilenecek oluşudur. Salt verilecek bir kararla işin güçlüğünden kendini sıyırıp yeniden bir atılımı gerçekleştirmek olanaksızdır; öyleyken bunu düşünmek, yorgun ve onarıma

muhtaç duruma düşmüş olsa bile kanatlarımıza güveni yitirmemek gerekiyor.

* * *

İnsan ancak yaşamın güzelliğini, ölüm ve günahta suç ortaklığını, kısaca bütün o büyük günah'ı sırtlanması ve suçu her zaman başkalarında aramaktan vazgeçmesi durumunda, dünya karşısında ahlaksal bir davranışı sergilemiş olur ve bu davranış yararlı nitelik taşır.

* * *

"Öldürmeyeceksin!" öğretici bir özgeciliğin katı buyruğu değildir. Özgeciliğe doğada rastlanmaz ve "Öldürmeyeceksin!" başkalarının canını acıtmayacaksın anlamına gelmez. Bunun anlamı, başkalarını kendi varlığından yoksun bırakmaman, kendine zarar vermemendir. Başkası sana yabancı biri değildir çünkü, sana uzak, dış dünyayla ilişkilerden yoksun, kendi içine kapalı yaşayan biri değildir. Dünyadaki her şey, o binlerce "başkası", kendilerini gördüğüm, kendilerini duyumsadığım, kendileriyle ilişki içinde yaşadığım zaman benim için vardır ancak. Çünkü yalnızca benimle dünya, benimle "başkaları" arasındaki ilişkidir yaşamımı oluşturan.

* * *

Açken tokkenkine göre adil olmanın insanı daha çok zahmete sokacağını anlayabiliyorum; ne var ki, insanın sıkıntıya düşmesinin ve durumunun kötüleşmesinin ahlakı ortadan kaldırması gerektiğini kabullenemem.

* * *

Rahatlığın sona erip sıkıntının başladığı yerde, yaşamın bize vermeyi amaçladığı eğitim başlar.

* * *

Yalnızlık, yazgının insanı kendi kendisine ulaştırmak için başvurduğu yoldur.

* * *

İnsan olarak bize düşen, birkezliğine kişisel yaşamımızda hayvandan insana doğru bir adım daha ileriye gitmektir.

* * *

Olanaklı'ya erişmek için dönüp dolaşıp olanaksız'a ulaşma yolunda çaba harcanmalıdır.

* * *

İyi şeylerin de zor altında yapılmaması gerekiyor.

* * *

Bir misyonu üstlenen, bununla sadece bir armağana kavuşmuş, bir yükümlülük üstlenmiş sayılmaz. Aynı zamanda suç gibi bir şeyi de sırtlanmış olur. Arkadaşları arasından alınıp subaylığa yükseltilen bir er gibi tıpkı; er de söz konusu yükselişinin bedelini arkadaşlarına karşı bir suçluluk duygusuyla, hatta bir vicdan rahatsızlığıyla ödediği ölçüde bu yükselişe layık olduğunu kanıtlar.

* * *

Kafamda tasarladığıma göre, yaşamım basamak basamak bir ilerleyiş olacak, art arda bir mekândan öbürsüne geçile-

cek, birer birer mekânlar gerilerde bırakılacaktı. Bir müziğin bir temadan öbürsüne, bir tempodan ötekisine yürüyüşü, çalınışı, bütünlenişi ve çeşitli temaların, tempoların geride bırakılışı gibi tıpkı, asla yorulmaksızın, uykuya yenik düşmeden, hep uyanık, her zaman bütün varlığıyla hazır durumda bekleyerek. Uyanışla ilgili olarak şunu fark etmiştim ki, böyle basamaklar ve mekânlar bulunmaktadır: bir yaşam parçasının son zamanları bir sararıp solma isteğini, bir ölme arzusunu içinde barındırmakta, bu arzu da yeni bir mekâna, yeni bir uyanışa, yeni bir başlangıca geçişi sağlamaktadır.

* * *

Erişilmiş bir amaç, amaç olmaktan çıkar.

* * *

Sık sık yorgun düşer, inancımı ve cesaretimi kaybederim; ama inanıyorum ki, söz konusu durumlarla savaşılmaması, tersine insanın kendini onların eline bırakması, bazen ağlayıp bazen boş kafayla pineklemesi gerekir. O zaman görülür ki, arada geçen zaman içinde insanın ruhu hep zinde kalmış, insanın içinde bir şey yine de ileri gitmiştir.

* * *

Bizim bir anlam veremeyeceğimiz, yüzünü değerli olandan yana çeviremeyeceğimiz hiçbir mutluluk ya da mutsuzluğun bulunamayacağı inancı her zamanki gibi bugün de yaşıyor içimde, ne kendim, ne başkaları hesabına söz konusu inançtan el çekmeye niyetim var.

* * *

Özellikle son zamanlarda kendini doğanın eline teslim etmek, edilgin durumda ya da tadını çıkararak değil, yaratıcı bir tutumla bunu yapmak kadar insanı rahatlatan bir şey yoktur.

* * *

İnsanın dönüp dolaşıp canlı olana tutunması gerekiyor. "Akıl" çokluk yüz üstü bırakır bizi, sadece biraz sevgi ve sabra karşılık doğanın bize sunacakları kadar değer taşıdığı durumlar seyrektir. Bir kediyle oynamak, bir ateş yakmak ya da bulutları seyretmek, bunların hepsi öyle pınarlardır ki, bir tıklatmak yeter, hemen açarlar kapılarını.

* * *

Ne zaman bir yosunu, kristal bir nesneyi, bir çiçeği, altunî bir böceği, bulutlarla bezenmiş gökyüzünü, inip çıkan dalgaların sakin ve devcileyin soluyuşlarıyla bir denizi, o düzgün kristal kaburgalarıyla, kenarlarındaki nakışlar ve renkli süslerle, desenindeki çeşitli yazılar ve bezeklerle, o sonu gelmeyen tatlı, büyülü nefeslerin oluşturduğu geçişler ve nüanslarla bir kelebek kanadını hayranlıkla seyretsem, ne zaman gözle ya da bir başka duyu organıyla bir doğa parçasını yaşasam ve doğa parçası beni kendine çekse, beni büyülese, varlığı ve ilahi vahyi bir an için kapılarını açsa bana, insan gereksinimlerinin o doymak bilmez kör dünyasını terkeder, unutur, düşünceleri ya da emretmeleri, kazanmaları ya da yağmalamaları, savaşıp yenmeleri ya da kurup çatmaları bırakır, o anda Goethe gibi "hayretle seyretmekten" başka şey yapmam; bu hayretle seyrediş beni yalnızca Goethe'nin ve diğer yazarlarla bilgelerin değil, hayranlıkla seyrettiğim ve canlı dünya olarak yaşadığım her şeye, kelebeğe, böceğe, buluta, ırmağa ve dağlara kardeş kılar, çünkü hayretle seyir yolunda bir an için ayrılıklar dünyasından kaçıp birlik ve beraberlikler dünyasından içeri dalarım. Öyle

bir dünya ki, bir nesne, bir yaratık bir ötekisine şöyle der: Tat twam asi. ("Bu sensin".)

* * *

Evet deyin kendinize, toplumdan soyutlanmışlığınıza, duygularınıza, yazgınıza evet deyin. Bir başka çıkar yol yok çünkü. Bu yolun insanı nereye götüreceğini bilmiyorum, ama yaşamın içine, gerçeğin içine, ateşin ve zorunlukların içine götüreceği kesin. Siz bu yolu katlanılmaz bulabilir, hayatınıza son verebilirsiniz, bu kapı herkese açıktır, böyle bir şeyi düşünmek çokluk rahatlatır insanı, beni de rahatlatır. Ama vereceğiniz bir kararla, kendi yazgı ve anlamınıza ihanetle, "normallerin" safına katılmakla bundan kaçıp yakayı kurtaramazsınız. Böyle bir kaçış uzun süre başarılı olamayacağı gibi sizi şimdikinden daha büyük bir umarsızlığın içine sürükler.

* * *

Çıldırmaktan korku, çokluk yaşamdan, gelişimimizin ve içgüdülerimizin bize yönelttiği beklentilerden korkudan başka şey değildir. Naif içgüdüsel yaşamla bizim ulaşmayı arzuladığımız, bu yolda çaba harcadığımız bilinçli yaşam arasında her zaman bir uçurum söz konusudur; bu uçurum kapatılamasa da her zaman üzerinden sıçrayıp karşıya geçilebilir birçok kez, yüzlerce defa; ama her seferinde bu iş insandan cesaret ister, her sıçrayıştan önce biraz korku çullanır üzerimize.

* * *

Yazgıyı yenmenin tek yolu onu anlayıp kavramaktır.

* * *

Bazıları kendilerine "kusursuz" gözüyle bakar, bunun nedeni kendilerinden fazla bir beklentileri olmayışıdır.

* * *

Nihayet insan yerinden oynatılmaz, hep aynı kalacak bir varlık değildir (böyle bir şey, içlerindeki bilgelerin ters yöndeki sezgilerine karşın antik dünyanın idealiydi), daha çok denemedir, bir geçiş oluşturur, doğayla us arasında dar ve tehlikeli bir köprüdür. Varlığının alabildiğine derinliklerinde saklı misyonu us'tan yana, Tanrıdan yana iter kendisini, varlığının alabildiğine derinliklerinde saklı özlemiyse doğadan, anneden yana çekip geriye almak ister, insanın yaşamı da bu iki güç arasında korkuyla bocalayıp durur.

* * *

İnsan onurunu ayakta tutan ya da ayağa düşüren, onun erişilmez'de kendisine hedefler belirlemesidir; insanın trajedisi ise dünyanın gidişinin ve pratik yaşamın kendisine karşıt cephede yer almasından kaynaklanır.

* * *

Bizim aramaları bırakıp bulmalara yönelmemiz gerekir, yargılamayı bırakıp seyirci konumunda bulunmamız, olup bitenleri kavramamız, dışımızdakini soluyarak içimize aktarmamız, aldıklarımızı işleyip değerlendirmemiz gerekir. Kendi varlığımızı bütün'e akraba ve bütün içinde belli bir yere yerleştirdiğimiz duygusunu içimizde yaşatmamız gerekir. Ancak o zaman doğayla aramızda doğru dürüst bir ilişki kurabiliriz.

* * *

Yeni bir düzene düştürebilmemiz için karmaşa (kaos) durumunun hakkını vermemiz, onu yaşamımız gerekir.

* * *

Sevdiğimiz, hoşlandığımız şeye dönüp dolaşıp sarılır, tutunur, bu davranışımızın da sadakat sayıldığını düşünürüz, oysa uyuşukluktan başka şey değildir.

* * *

Yaşamın anlam ve anlamsızlığından değil ama, birkezliğine kendi yaşamımı nasıl geçirdiğimden sorumlu olduğuma inanıyorum.

* * *

Yazgı kimin üzerine dışarıdan gelip çullanıyorsa, atılan okun avlanacak hayvanı yere sermesi gibi altında ezer onu. Yazgı kimin içinden, kimin öz benliğinin derinliklerinden çıkıp geliyorsa, onu güçlendirir ve Tanrı yapar.

* * *

Savaşmanın başarısızlıkla sonuçlanacağını bilmen yaşamını yüzeyselleştirip değersiz kılmaz. İyi ve ideal bir şey için savaşır da iyi ve ideal şeye ille de erişmen gerektiğini sanarsan, yaşamını daha çok yüzeyselleştiren bir iş yapmış olursun.

* * *

Barış vardır, ona şüphe yok, ama içimizde hep yaşayan ve bizi bir daha bırakıp gitmeyen bir barışa, hayır. Bir barış varsa, bıkıp usanmadan savaşılarak ele geçirilen ve her gün yeniden ele geçirilmesi gereken bir barıştır bu.

* * *

Bedensel şımarıklık ve miskinlikle ussal şımarıklık ve miskinlik el ele yürür.

* * *

Uzun sürmeleri durumunda bedensel ağrı ve sızılarla başa çıkabilmek kuşkusuz hayli çetin bir iştir. Doğuştan cesur kimseler acıya karşı savunurlar kendilerini, onu yadsımaya çalışır, Romalı stoikler gibi dişlerini sıkarlar. Ne var ki, böyle bir davranış ne kadar hoşa gitse de, biz acıların bu yoldan giderilebileceğine kuşkuyla bakma eğilimindeyiz. Ben kendi adıma karşı çıkmayıp bir esrikliğin ya da bir serüvenin eline kendimi teslim eder gibi acıların eline kendimi teslim ettiğim zaman, en şiddetli acılarla en iyi şekilde başa çıktığımı gördüm.

* * *

Uygarlığı, aklı ve onun isteklerini ciddiye alıp gösterdikleri doğrultuda yaşamaya yönelik her çaba kesinlikle umarsızlığa sürükler insanı. Böyle bir umarsızlıktan bizi esenliğe çıkaracak olan, öznel yaşantı ve durumlarımıza fazlasıyla nesnellik kazandırmanın zorunluğunu anlamamızdır. Esenliğe kavuşmanın yaşantısı, yeni umarsızlıklara kapılmamızı doğal olarak engellemekten uzaktır. Ama her umarsızlığın içimizdeki bir güçle alt edilebileceğine ilişkin inancımızı pekiştirip geliştirir.

* * *

Vicdanın ahlakla, yasayla hiçbir alıp vereceği yoktur; bunlarla alabildiğine korkunç, alabildiğine ölümcül karşıtlıklara düşebilir, ama sınırsız ölçüde güçlüdür vicdan, miskinlikten, bencillikten daha güçlü, kendini beğenmişlikten daha güçlüdür.

* * *

Ne kadar değerli olursa olsun, hiçbir mücevher, onu değerli kılan pırıltıyı alışmışlık ve sevgisizliğin kendisinden koparıp alamayacağı kadar mutlak bir güzelliğe sahip değildir. Bu yüzden, benim edinilmeye değer bir hüner gözüyle baktığım bir şey varsa, uzağımızda bulunup, gözlerimizin görmediği güzelliklerden esirgemediğimiz huşu ve sevgiyi yakınımızdaki alışılmış güzelliklere çok görmemektir.

* * *

Ancak eylem ve özverilere dönüşen düşünce ve görüşler ilgilendirir beni. Kendiminkine karşıt düşünce ve görüşü benimseyen, ama benim kendisinden hoşlandığım, beni etkileyen biri benimle aynı düşünce ve görüşü paylaşan, ama belki korkak ve geveze birinden daha yeğdir benim için.

* * *

Gerçek asla kendisinden memnunluk duyulmayan, asla baş tacı edilmeyip, saygı beslenmemesi gereken şeydir; çünkü rastlantıdır gerçek, yaşamın çer çöpüdür. Gerçeği değiştirmenin tek yolu onu yadsımak, ondan daha güçlü olduğumuzu göstermektir.

* * *

Doğa ve bilim, nitelik duygusunu, nitelik hizmetinde çalışmayı bir görev olarak biz sanat adamlarının omuzlarına yüklemiştir. Dolayısıyla, bizlere düşen, ister batı, ister doğu tarzında olsun asla niceliğe hizmet etmemek, insana özgü sorunların matematik ödevleri gibi çözümlenebileceğine ilişkin inancı daha da pekiştirmekten kaçınmaktır. Ancak alabildiğine dar bir mekânda bunu başarabilsek bile, gerçekten inandığımız değerler uğrunda yine de çaba harcamaktan vazgeçmemektedir.

* * *

Ben'imin değeri ve yücelmesi için alabildiğine önem taşıyan bir şey varsa, önem verdiğim nesneler çemberini bilincimin görüş alanı içinde sürekli bulundurmam değil, bilinçle bilinçaltı arasında olumlu, hafif, akıcı ilişkiler kurmamdır. Biz düşünce makineleri değil, canlı organizmalarız.

* * *

Bize geleceği garantileyecek deha sahibi aydınlara ve kişilere yeniden kavuşmak istiyorsak, hükümet reformları ve politik yöntemlerle gerilerden işe koyulmak değil, kişiliğin inşasına çalışarak önden işe başlamak gerekir.

* * *

İnsan bundan böyle değişmez, oluşum sürecini geride bırakmış, gelişimini tamamlamış, birkezliğine, açık seçik belirginleşmiş bir varlık değil, oluşum sürecini yaşayan bir yaratıktır, bir deneme, bir sezgi ve gelecektir, doğanın yeni biçim ve olanaklardan yana bir atılımı ve özlemidir.

* * *

İtaat bir erdemdir. Ancak sorun, *kime* itaat edileceğidir. İnatçılık da bir erdemdir çünkü. Ama inatçılık dışında el üstünde tutulan diğer erdemlerin tümü, insanların koyduğu yasalara itaattir. Yalnızca inatçılıktır ki, söz konusu yasalara dönüp bakmaz. İnatçı kişi bir başka yasaya, kendi özündeki anlama itaat eder.

* * *

Nefret ettiğim şeyler benim için sevdiğim şeylerden daha az varlık sahibi değildir. Ama tanımadığım, tanımak istemediğim, umursamadığım, benimle ilişkisiz, bana herhan-

gi bir çağrı yöneltmeyen şey de benim için yok demektir. Bu gibi şeyler ne kadar çok olursa, o kadar gerilere atar beni.

* * *

Hiçbir eylem, daha önce "Ne yapmalıyım?" diye soran biri tarafından gerçekleştirilmiş değildir.

* * *

Hiçbir insan yoktur ki, ideallerini tehdit altında görünce akıl almayacak işleri başarmasın. Ne var ki, yeni bir ideal. yeni, belki de tehlikeli ve korkunç bir gelişim kapıyı çaldı mı, ortada kimse görülemez.

* * *

Bir insanın eğitim düzeyi ne kadar yüksekse, yararlandığı ayrıcalıklar o kadar fazla olur; beri yandan, dar zamanlarda göstereceği özveriler de o kadar büyük olmak zorundadır.

* * *

Nedenleri bilip tanımak, işte düşünmek denilen şey! Ancak böylelikle duygular bilgilere dönüşür, bir daha da kaybolup gitmeyerek insan varlığının bir parçası olur ve saçtığı ışınlarla çevreyi aydınlatmaya başlar.

* * *

Hiçbir duyguyu küçümseme, hiçbir duyguya bayağı gözüyle bakma! Her duygu iyidir, hatta pek iyidir: kin ve nefret de, kıskançlık da, acımasızlık da öyledir. Bizi yaşatan, kimi zavallı, kimi güzel ve şahane duygulardan başkası değildir,

haksız bir davranışa konu yaptığımız her duygu kendi elimizle söndürdüğümüz bir yıldızdır.

* * *

İnsanı bütün kalbiyle arzuladığı şeyden ayıran sadece zaman olmuştur, zaman, bu yaman icat! Zaman bir payanda, bir koltuk deneği rolünü oynamıştır hep; özgürlüğe kavuşulması isteniyorsa, bu payandadan, bu koltuk değneğinden el çekilmesi gerekir.

* * *

Arama işine koyulacak bir kişinin kafa gözü sadece aradığı şeyi görür, ondan başkasını bulamaz, ondan başkasının kendi benliğinden içeri sızmasına olanak vermez, hep aradığı şeyi düşünür, bir amacı vardır çünkü, bu amaç avcuna almıştır kendisini. Aramak, kendine bir amaç saptamış olmaktır. Bulmaksa özgür olmak, dışarıya kapıları açmak, bir amacı bulunmamaktır.

* * *

Sabır öğrenilmeye değer biricik şey, en zor şeydir. Tümüyle doğa, dünyadaki tümüyle büyümeler, gelişip serpilmeler, tüm güzellikler sabrı gerektirir, zamana bakar, sessiz bir ortam, uzun vadeli oluşumlara inanç ister. Öyle oluşumlar ki, bir insan ömründen daha uzun sürer, bir kişi tarafından pek kavranamaz, bütünlüğü içinde tek kişiler değil, halklar ve çağlar tarafından yaşanabilir.

* * *

Yaşam herkesin sırtına birkezliğine, değişik bir ödev yükler, dolayısıyla yaşama doğuştan bir elverişsizlik diye bir şeyden söz edilemez; en güçsüz, en zavallı biri bile kendi

konumunda değerli ve gerçek bir yaşamı sürdürebilir, yaşamdaki kendisinin seçmediği konumu ve kendisi için biçilmiş misyonu alıp kabullenerek ve gereğini yerine getirerek başkaları için bir önem taşıyabilir. Gerçek insanlık budur, esenliğe kavuşturucu soylu ışınlarını sürekli yayar çevreye; söz konusu misyonun sahibine herkes kimsenin yerinde olmak istemeyeceği biçarenin biri gözüyle baksa da bir şey fark etmez.

* * *

Yaşam anlamsız, acımasız, aptalca, ama yine de görkemlidir, insanla eğlenmez (bunun için us sahibi olması gerekir çünkü), beri yandan insana bir solucandan daha çok ilgi duymaz, özellikle insanın doğanın bir kapris ürünü ve zalim bir oyunu olduğu görüşü, insanın kendisini çok önemsediğinden içine düştüğü bir yanılgıdan başka bir şey değildir. Bir kez biz insanların işinin doğadaki bir kuşun, bir karıncanınkinden daha zor değil, tersine daha kolay ve daha güzel olduğunu görmek gerekiyor. Bir kez bizler yaşamın acımasızlığını ve ölümün kaçınılmazlığını sızlanıp yakınarak değil, bu umarsızlığın tadını çıkararak kabullenip benimsemek zorundayız. Ancak doğanın tüm iğrençliğini ve anlamsızlığını benimsedikten sonra, bu hoyrat anlamsızlığın karşısına dikilip onu anlamlı bir nitelik kazanmaya zorlayabiliriz. Bu, insanın üstesinden gelebileceği en yüce ve biricik şeydir. Geri kalan şeyleri hayvanlar insanlardan daha iyi başarır.

Anlamsızlık nasıl bir solucan için bir üzüntü kaynağı oluşturmuyorsa, insanların çoğu için de asla bir üzüntü kaynağı sayılmaz. Ne var ki, bu üzüntüyü duyup bir anlam arayışına soyunan az sayıdaki kişiler insanlığın anlamını oluşturur.

* * *

Sorunların var oluşu çözüme kavuşturulmaları için değildir; sorunlar, aralarında yaşam için zorunlu gerilimin oluştuğu kutuplardır sadece.

* * *

İçimizdeki hayvan olmasa, iğdiş edilmiş meleklere benzeriz.

* * *

Bir kişiliğe ve bir karaktere sahip olan herkesin kendine göre bir yazgısı vardır, kendisi için belirlenmiş, doğarken kendisine sunulan bir yazgıdır bu. Çokluk öyle görünür ki, sanki bu yazgıyı insanın kendisi seçmekte, bile isteye böyle bir seçimi gerçekleştirmektedir, kendisi için belirlenen yazgının gereğini işte öylesine şaşmaz biçimde yerine getirir ve yaşar.

* * *

Tanrının tasarladığı ve ulusların edebiyatıyla bilgeliğinin binlerce yıldan bu yana anladığı kadarıyla insan, kendisine yararı dokunmayan nesnelerden de haz duyabilme yeteneğiyle ve güzelliği duyumsayacak bir organla yaratılmıştır. İnsanın güzellikten zevk alışında akıl ve duyuların eşit ölçüde payı vardır. İnsanlar zahmet ve tehlikeler ortasında bu tür şeylerden, örneğin doğada ya da bir tabloda sergilenen renk oyunundan, fırtına ve denizin seslerindeki bir çağrıdan ya da bir müzikten haz duydukları, çıkar ve sıkıntılarının yüzeyi gerisinde dünyayı bir bütün olarak gördükleri ya da duyumsadıkları, oyun oynayan bir kedi yavrusundan bir sonattaki varyasyonların oyununa, bir köpeğin insanı duygulandıran bakışından bir yazarın trajedisine kadar tüm nesneler arasında bir bağlantının, bir ilişkinin varlığının, uyumlardan, benzerliklerden ve yansımalardan bin türlü bir zen-

ginliğin söz konusu olduğunu sezinledikleri ve bunlardan yükselen sonsuz bir akış içindeki dilin kendilerini keyiflendirdiği, bilgelikle donattığı, eğlendirip duygulandırdığı sürece sallantılı durumlarına her zaman dur diyebilecek ve varlığını dönüp dolaşıp bir anlamla donatabilecektir; çünkü "anlam" denilen şey çok yönlülükte saklı yatan birliktir ya da dünyanın karmaşasını aklın birlik ve ahenk olarak algılama yeteneğidir.

* * *

İnsan dışarıdaki kör bir gücün oyun topları değil, doğarken yanında getirdiği yeteneklerin, güçsüzlüklerin ve diğer kalıtımsal özelliklerin bir toplamıdır. Anlamlı bir yaşamın amacı içteki sesin çağrısını işitmek ve bu çağrıya elden geldiğince uymaktır. Dolayısıyla, izlenecek yol, kendi kendini tanımak, ama kendini yargılayıp değişmek istemek değil, yaşamı, içimize sezgi olarak önceden yerleştirilmiş biçimine elden geldiğince yaklaştırmaya çalışmaktır.

* * *

İnsan kendi çilesini bildi de bunun suçunu başkalarında arayacakken kendini suçlu bilip bunu sonuna kadar yaşadı mı, her zaman yeniden suçsuz birine dönüşebilir.

* * *

Genelde kahramanlığa, dolayısıyla stao'ya daha çok kuşkuyla bakan biriyim, dolayısıyla kendi yaşamımda seyrek istisnaları saymazsak acılar dünyasının içinden geçecek en kısa yol olarak acılar içinden vurup geçen yolu görmüşümdür hep.

* * *

Misyonumuz karşıtları ilkin karşıtlar olarak, sonra da bir birliğin kutupları olarak gereği gibi bilip tanımaktır.

* * *

Bize düşen, nasıl ki güneş ve ay, deniz ve kara birbirine pek yaklaşmazsa birbirimize yaklaşmak değildir. Amacımız birbirimizi tanımak, her birimizin karşısındakini nasılsa öyle, yani kendi karşıtı ve kendisini bütünleyen parça gözüyle görmesi ve böyle biri kimliğiyle ona saygı duymasıdır.

* * *

Kazanan, bilgiçlik taslayıp başkalarını yargılayan değil, başkalarını seven, başkalarına hoşgörüyle davranan ve başkalarını bağışlayan olmuştur hep.

* * *

Yoksunluk, çaresizlik ve yüz karası karşısında gözlerimizi yummakla bir cinayet suçunu işlemiş sayılırız. Toplumda, devlette, okulda ve dindeki rahata düşkünlükten kurumların dirimselliğini yitirmesine kararlılıkla sırt çevirecekken bunu sakin sakin seyretmekle öldürme cürmünü işlemiş oluruz. Nasıl ki tutarlı bir sosyalizm mülkiyete bir hırsızlık gözüyle bakarsa, bizimkisine benzer bir inancın sahibi tutarlı bir kişi için de yaşamın değerinin benimsenmeyişi, her türlü sertlik ve hoyratlık, her türlü umursamazlık, her türlü aşağılama öldürme cürmüyle birdir. Yalnızca hal'deki değil, gelecekte var olacak şey de öldürülebilir.

* * *

Kendi varlığının elden geldiğince yetkin biçimde sergilenmesi dışında bir başka gelişim yolu bilmiyoruz. "Kendi kendin ol!" sözü en azından genç bir insan için ideal bir yasadır, doğru'ya ve olgunlaşmaya götüren bir diğer yol yoktur.
Pek çok ahlaksal ve başka engelin bu yolun izlenmesini güçleştirmesi, dünyanın bizi inatçı olmaktan çok topluma uyum sağlamış ve güçsüz gözüyle görmek istemesi, ortanın üstünde bireyselleşmiş her insan için yaşam savaşının doğmasına yol açıyor. Böyle bir savaşta herkes ne ölçüde geleneksel değerlerin boyunduruğu altına gireceğine ya da ne ölçüde ona karşı çıkacağına kendi güç ve gereksinimlerini dikkate alarak tek başına karar vermek zorundadır. Geleneksel değerleri benimsemeyerek ailesinin, devletin, toplumun kendisinden istediklerini yerine getirmemesinin kendisi için bir tehlike oluşturacağını bilmesi gerekir. Bir kimsenin ne çok tehlikeyi göğüsleyebileceğini saptamada yararlanılacak bir ölçüt yoktur. Her insan kendi ölçüsünü aşmanın bedelini öder ister istemez. Gerek karşı çıkış, gerek uyum çabasının aşırılığa vardırılması hiçbir zaman cezasız kalmaz.

* * *

İnsanın zamanın ruhuna ve çevreye uyum sağlaması ne kadar hoş bir şey olsa da, içtenlikli davranışın haz ve sevinçleri daha büyük ve daha kalıcıdır.

* * *

Yazarları halkın önünde nutuk çeken kimseler, filozofları bakanlar yaparak dünyanın daha çabuk ilerlemesini sağlayamazsınız. Ancak insanın dünyada varoluş misyonunu yerine getirmesi, kendi doğasının gösterdiği doğrultuda davranması, dolayısıyla yapacaklarını gereği gibi ve seve seve yapması dünyayı ileriye götürecektir.

* * *

Karakter sahibi insanın, bu özelliğini alabildiğine açık seçik ve saf biçimde açığa vurmasını sağlayacak olan, alışılmış yaşam çemberinden çıkıp kendini yeni bir şeyin önünde dikiliyor bulmasıdır.

Kültür, Okul, Eğitim

On dört, on sekiz ya da yirmi yaşma kadar insanda kendine özgü bir değerden yoksun bir ön gelişim aşaması gören okullarımıza kusursuz eğitim yuvaları gözüyle bakamıyorum. Bazen tarih ve anı kitaplarında bugünkülerin adam olma sürecini geride bırakması daha dört sınavı başarmalarına baktığı bir yaşta eskilerin önemli makamları ellerinde bulundurduklarını ve hatırı sayılır işler başardıklarını okuyorum da şaşıp kalıyorum. Üzülerek görüyorum ki, ileride daha temkinli bir zaman gelecek, insanlar otuz yaşına varmadan bir üniversiteye gidemeyecek, kırkından önce de memur olamayacak. Dolayısıyla, insanlar ileride daha geç evlenecek, bugünkünden daha çok efendi kimseler konumunu ele geçirecek ve yasal çocuklarını öyle bir yaşta dünyaya getirecekler ki, bu dünyadan göçtükerinde zavallı yavrucaklara kırıntılar ve artıklar dışında bir miras bırakamayacaklar.

* * *

Okul, yaşam içinde vazgeçilemeyecek becerileri öğrencilere kazandırmayı değil, her şeyden önce bazıları ömür boyu bana sadakatten ayrılmamış bilgileri onların kafasına sokmayı amaçlamıştır; dolayısıyla, çok sayıda güzel ve esprili latince sözcükler, ayrıca pek çok kentin nüfusu –kuşkusuz bugünkü değil, 1890 yılındaki nüfusu– şimdi bile hâlâ belleğimde silinmeden duruyor.

* * *

Bir yetişkin, fazla bir anlayıştan yoksun, içini güçlülük duygusuyla dolduran bir üstünlük edasıyla davranır çocuğa. Derken bir an gelir; üstünlük duygusunun sadece karşısındaki varlığı tanımamasından kaynaklandığı görülür.

* * *

Karşıdakini korkutup yıldırmak, eğitimde uygulanacak bir yöntem değildir.

* * *

Yıllar yılı, bütün bir çocukluk yaşamı boyunca üzerinde şiddet uygulanmış, dövülmüş, ürkütülmüş, satılmış, korkutulmuş, derken soylu bir kurtarıcı gelip kendisini özgürlüğe kavuşturmuş bir çocuğun ağzından, her şeyden önce bir sulh hâkimi ya da insanlığa yararlı başka bir şey olmak istediğine, bu konuda şiddetli bir arzu duyduğuna ilişkin sözler çıkmasını bekleyemezsiniz. Böyle bir çocuk belki ilkin bir evi ateşe verecek ya da başka birtakım hoş olmayan eylemlere kalkışacaktır.

* * *

Gerçekten dâhi çocukların ruhlarında okuldayken açılan yaraların hemen her zaman iyileşip kabuk bağlaması, ileride okula karşın olumlu eserler yaratan ve bu dünyadan göçüp uzakların o hoş halesiyle çevreleri sarıldığında öğretmenleri tarafından kendilerinden sonraki kuşaklara eşsiz kişiler ve soylu örnekler diye tanıtılan erişkinlere dönüşmesi, bizim için bir avuntu kaynağı oluşturmuştur. Okul ve us arasındaki savaş oyunu okuldan okula yinelenir ve bizler dönüp dolaşıp devletle okulun her yıl öğrenciler arasında boy gösteren birkaç seçkin ve değerli fidanı daha kök halindeyken kırıp atmaya çalıştığına tanık oluruz. Her zaman öğretmenler tarafından sevilmeyen, sık sık cezalara çarptırı-

lan. okuldan kaçan, okuldan kovulan bu öğrenciler, ulusumuzun hazinesini zenginleştirir. Ama bazıları da -sayılarını kim bilebilir- suskun bir başkaldırıyla kendi kendilerini yer bitirir, mahvolup giderler.

* * *

Geçmişten devralacağımız her kültür idealinin bizim için zehirden kalır yeri yoktur. Ne var ki, geçmişin güzel, kendi içinde kusursuz kültür oluşumlarını hayranlıkla seyretmek, yetkinliklerini sevmek, manevî niteliklerini kavramaya çalışmak, oluşumunu sağlayan koşulları ve yeniden yok olup gidişlerinin nedenlerini öğrenmek tarih kültü ve boş bilginlik değil, yaşam sevgisini kamçılayan bir hazdır.

* * *

Gençler benim yazılarımda bireyselliğin vurgulandığını görür; oysa öğretmenler özellikle bunun tersini gerçekleştirmeye, gençleri elden geldiğince normal ve birörnek kişiler olarak eğitmeye çalışırlar, ki bu da düpedüz yerinde ve anlaşılır bir şeydir. Her iki işlevin, benim gençleri bireyselliğe ayartmak isteyişimle okulun normal kişiler yetiştirme çabasının gerekliliğini, bunların birbirini bütünlemesinin zorunluğunu, nefes alma ve nefes vermeye benzer iki kutuplu bütün olaylar gibi birbirinden ayrılamayacağını görmek, kendisine karşı çıkılacak durumlarda bile düşmanıyla yekvücut olmak biraz bilgelik, biraz saygı ve dindarlık ister. Bunlar da öyle özelliklerdir ki, öğretmenlerde diğer insanlardaki gibi pek rastlanamaz. Dünya belki daha uzun süre grand simplificateur'lerin (büyük sadeleştiricilerin) elinde kalacak, bundan yakayı sıyırmak 1914'ten beri ilk belirtilerini gördüğümüz bir felaketten sonra ancak mümkün olabilecektir.

* * *

Eğitimde özgürlük ve mizah bir sakınca doğurmaz; yeter ki eğiticiler bir üstünlük duygusuyla donatılmış ve özellikle çocukların güvenini kazanmış olsunlar.

* * *

Gerçek kültür, rasgele bir amaca ulaşılması için edinilmez, her çaba gibi yetkinliğe erişmeyi hedefler, kendi anlamını kendi içinde taşır. Nasıl ki fizik güç elde etme çabası sonunda bizi zenginliğe, üne kavuşturmak ve güçlü kılmak gibi bir amaç gütmezse, kendi ödülünü kendi içinde taşıyarak bizim yaşam duygumuzu pekiştirir, bizi daha bir şen ve mutlu insanlar yapar, bizim güvenlik ve sağlık duygumuzu dirimsellikle donatırsa, öğrenim çabası, yani ussal ve ruhsal yetkinliğe ulaşma çabası da bizi rasgele, sınırlı amaçlara götüren zahmetli bir yol değildir; tersine amacı, bilincimizin bizi mutlu kılacak, bizi güçlendirecek bir enginlik kazanmasını, yaşam ve mutluluk olanaklarımızın zenginleşmesini sağlamaktır. Bu yüzden gerçek anlamda bir öğrenim, gerçek anlamda bedensel bir eğitim gibi hem bir amacın gerçekleşmesini, hem itici bir gücü oluşturur, nerede olsa amacına varmış durumdadır, ama hiçbir yerde mola vermez, sonsuz mekânda hep yolculuk üzeredir, evrenin titreşimlerine, zamansızlık içindeki yaşama eşlik eder. Amacı tek tek yetenek ve başarıları güçlendirip büyütmek, yaşamımızı bir anlamla donatmamızda, geçmişi yorumlayıp geleceğe korkusuz bir isteklilikle kapılarımızı açmamızda bize yardımcı olmaktır.

* * *

Eğitim denen şeye asla pek önemli gözüyle bakmış değilim; demek istediğim, insanın eğitim yoluyla genel olarak şu ya da bu şekilde değiştirilebileceğine, daha iyi bir insan konumuna yükseltilebileceğine her zaman büyük bir kuşku beslemişimdir. Buna karşılık güzel'in, sanatın, edebiyatın sert-

liğe kaçmayan ikna gücüne ise belli bir güven duyarım. Beni gençliğimde eğiten, tüm resmî ve özel öğretim kurumlarından daha çok güzellik ve sanat olmuş, benim düşünsel, manevî dünyaya ilgi duymamı sağlamıştır.

* * *

Hiç kimse kendisinin yaşamadığı şeyi başkalarında göremez ve anlayamaz.

* * *

Doğru yaşanır, öğretilemez.

* * *

Okul benim ciddiye aldığım, zaman zaman beni kızdıran biricik çağdaş kültür sorunudur. Okul bende çok şeyin canına okumuştur; benim kadar ünlü sayılmayan pek çok kişi tanıdım, onlarda da benimkine benzer bir durum söz konusuydu. Okulda sadece latinceyi ve yalan söylemeyi öğrenmişimdir.

* * *

Öğretmenlerimiz, kendilerinin sahip olmadığı erdemleri hep bizlerden istemişlerdir. Bizim önümüze buyur edip koydukları dünya tarihi de büyüklerin bizi aşağılamak ve küçültmek için başvurduğu uydurmacadan başka bir şey değildi.

* * *

Öğretmenlerimizin dünya tarihi denen o eğlenceli derste bize öğrettiklerine göre, dünyayı her zaman kendi yasalarına bağlı kalan ve geçmişten devralınmış yasaları tanımayan insanlar yönetip yönlendirmiştir. Yine bize söylendiğine gö-

re, söz konusu insanlar saygın kişilerdi. Ne var ki, bunlar derste öğretilen diğer şeyler gibi yalandı sadece, çünkü içimizden biri bir ara iyi ya da kötü niyetle cesaret edip bir kurala, aptalca bir alışkanlığa ya da moda bir akıma karşı çıksa, ne öğretmenler tarafından saygı görüyor, ne de örnek bir öğrenci olarak karşımıza çıkarılıyordu: tersine, söz konusu davranışından ötürü cezaya çarptırılıp alaya alınıyor, öğretmenlerin o korkak üstün gücü altında eziliyordu.

* * *

Kahramanlara karşısında, bütün o güçlü, güzel, iyimser, her gün karşılaşılmayacak kişi ve çabalar karşısında takınılan tutum yazarlar karşısında da açığa vuruluyordu: Geçmişte bunlar eşine rastlanmayacak kişilerdi, okul kitapları onların övgüleriyle dolup taşıyordu. Gelgelelim, halde ve gelecekte kendilerinden nefret edilmekteydi. Belki de öğretmenler olağanüstü ve özgür kişilerin yetişmesini, büyük ve görkemli eylemlerin gerçekleşmesini elden geldiğince önlemekle görevlendirilmiş, bu amaçla eğitilmişlerdi.

* * *

Doğanın yarattığı biçimiyle insan sağı solu belli olmayan, saydamlıktan uzak, düşmanca bir varlıktır. Bilinmeyen bir dağdan kopup gelen bir sel, yoldan ve belli bir düzenden yoksun balta girmemiş bir ormandır. Nasıl böyle orman seyreltilir, içi temizlenir ve zorla belli sınırlar içine alınırsa, okul da doğal insanı kırıp döker, bozguna uğratır, zora başvurarak belli kısıtlamalardan geçirir; görevi insanı toplumun üst makamlar tarafından onaylanmış yararlı bir üyesi yapmak, onda bazı özellikler uyandırıp bunları gereği gibi geliştirmektir, daha sonra kışlalardaki titizlikle sürdürülen eğitim taçlandırır okuldaki eğitimi.

* * *

Çocuktaki pek çok şey anne ve babaları rahatsız ettiği için huysuzluk sayılır, oysa çocuk kendisi için doğal ve masum davranışları bir vicdan rahatlığıyla sergilemektedir.

* * *

Ancak yaşadığımız düşüncelerin bir değeri vardır. Kapısından içeri ayak atmana "izin" verdiğin dünyanın gerçekte onun sadece yarısı olduğunu anladın, öbür yarısını ise rahiplerin ve öğretmenlerin yaptığı gibi kendi kendinden gizlemeye çalıştın.

* * *

Saygının yüzüne indirilecek yumruk, annenin eteği dibinden kurtulmanı sağlayacak eylemlerden biridir.

* * *

Çocukken, dindarlık kokan pedagojinin kullandığı deyimle "istemimizi kırmak" için az çaba harcamadılar; gerçekten de içimizdeki pek çok şeyi kırıp attılar, canına okudular, ama özellikle istem gücümüzü, özellikle birkezliğimizi ve doğarken beraberimizde getirdiğimiz kendimize özgülüğü, bizi tek başına yaşayıp acayip insanlar yapan o kıvılcımı söndüremediler.

* * *

Yaklaşık on beş yaşındaydım, bir gün öğretmenlerimizden biri intiharın ahlak açısından insanın başvurabileceği en büyük ödleklik olduğunu ileri sürerek bizi şaşırttı. O zamana kadar böyle bir eylemin insanda daha çok belli bir cesareti, belli bir başkaldırıyı ve acıyı gerektirdiğine inanıyordum, intihar edenlere karşı o vakte dek içimde dehşetle karışık bir saygı duymuştum. Dolayısıyla, öğretmenin bir aksiyom

gibi bize söylediği sözler o an beni gerçekten afallatmıştı. Aptal aptal, bir yanıt bulup veremeden öğretmenin bu sözü karşısında dikilip kalmıştım, çünkü mantık ve ahlak kuralları tümüyle bu sözden yana görünüyordu. Ne var ki, şaşkınlığım fazla sürmedi, çok geçmeden kendi duygu ve düşüncelerime döndüm, onlara inancım tazelendi. Canlarına kıyanlara ömür boyu saygıdeğer kimseler gözüyle baktım, sempatik buldum onları, içimde kasvet duyguları uyandırsalar da, gözüme seçkin kimseler göründü hepsi. Benim için söz konusu öğretmenin hayal gücünün yanına yaklaşamadığı acı ve çilelere, sevmekten başka şey elimizden gelmeyen bir cesaret ve başkaldırıya örnek insanlardı. Gerçekten de intihara başvurmuş tanıdığım kimselerin tümü sorunlu, ama değerli, ortanın üstünde kişilerdi. Kafalarına bir kurşun sıkacak yürekliliğe sahip olmaları dışında, öğretmenlerin ve ahlak kurallarının karşısında kendilerini sevilmez ve küçümsenmeye değer bir duruma indirgeyecek cesareti de göstermeleri, onlara duyduğum sempatiyi daha da güçlendirmeye yaradı sadece.

* * *

Kanımca benim kuşakta içgüdüsel yaşama yönelik kısıtlama ve engellemeler, içgüdüsel bir özgürlük içinde yaşayan insanlardan çok daha fazlasının ziyan olup gitmesine yol açmıştır. Bu yüzden kitaplarımın birkaçında baskılanmış içgüdüsel yaşama arka çıkıp, onun avukatlığını yapan biri gibi davrandım, ama bunu yaparken bilgeler ve dinler tarafından insanlara yöneltilen yüce isteklere karşı saygıyı da asla elden bırakmadım.

* * *

Okuyucular vardır, okudukları bir düzine kitapla yetinir, yine de gerçek okuyucular arasında yer alır. Ve yine okuyucular vardır, ellerine ne geçerse yiyip yutar, hangi konu ol-

sa söyleyecek söz bulurlar, ama bütün çabaları boşunadır; çünkü eğitim eğitilecek bir nesneyi, yani bir karakteri, bir kişiliği gerektirir. Bunun olmadığı, bir özden yoksun eğitimin boşlukta sürdürüldüğü yerde bilgi üretilebilir, ama sevgi ve yaşam hayır. Sevgiden yoksun okumalar, saygıya yer vermeyen bilmeler, kalbi dışlayan eğitim akla karşı işlenebilecek en korkunç cinayetlerden cürümlerden biridir.

* * *

Aydın sadece aydınlanmış kişidir, asla halktan daha akıllı sayılamaz.

* * *

İster öğretmen, ister bilgin ya da müzisyen ol, "anlamdan" saygıyı esirgeme, ama anlama başkalarına öğretilebilir bir şey gözüyle de bakma. "Anlamı" öğretmek istemeleriyle tarih felsefecileri dünya tarihinin bir yarısını berbat edip çıkmıştır.

* * *

Ancak bir şeyi onaylayan yargılar değerlidir, gözlem olarak ne kadar doğruluk taşırsa taşısın eleştirici yargılar dışa vurulur vurulmaz yanlış yargılara dönüşür. İnsanların birbirlerini hakkında söylediklerinin üçte ikisi bu tür yargılardan oluşur. Bir insan hakkında benim için iğrenç biridir dersem, bu dürüst bir açıklama olur. Söz konusu iğrençliğin suçunu bana mı yoksa karşımdaki kişiye mi mal edeceği, yargımı işiten kişiye kalmıştır. Ne var ki, bir kimse hakkında kendini beğenmişin, cimrinin ya da ayyaşın biridir dedim mi, bu durumda haksızlık etmiş sayılırım. Bu yoldan verilecek yargılarla "işi görülmeyecek" kimse yoktur. Bu tür bir yargıya göre örneğin Jean Paul biraya düşkün. Feuerbach kadife ceket giyen, Hölderlin ise kaçık biridir. Söz konusu yargı-

larla onların hakkında bir şey söylenmiş, onlara ilişkin bir şey ortaya konmuş mudur? Aynı şekilde biri çıkıp, dünya üzerinde pirelerin yaşadığı bir gezegendir diyebilir. Bu tür "doğrular" tüm sahteliklerin ve yalanların bir toplamıdır. Ancak evet dediğimiz ve takdir ettiğimiz zaman gerçekten doğru'yu açığa vurmuş oluruz. "Hataların" saptanması ne kadar incelikli ve zekice yapılmış olursa olsun yargı değil, laf ebeliğidir.

* * *

Eğitim ve kültürün iki ödevi vardır. Birincisi insanların çoğunluğuna güven ve itici güç sağlamak, onları avutmak, yaşamlarını bir anlamla donatmaktır. Birincisinden daha gizemsel, ondan daha aşağı önem taşımayan ikincisi ise, az sayıdaki insana, yarınların büyük kişilerine gelişip serpilme olanağı sağlamak, atacakları ilk adımlarda onları koruyup kollamak, soluyacakları havayı onlara buyur etmektir.

Kilise ve Din

Her din yaklaşık öbürsü kadar iyidir. Hiçbir din yoktur ki, kendisine inananlara bilgelik olanağını sağlamasın. Yine hiçbir din yoktur ki, mensupları tarafından alabildiğine aptalca bir putataparlığın konusu yapılmasın. Ne var ki, dinlerde insanlığın hemen tüm bilgisi biraraya toplanmıştır. Özellikle mitolojilerde söz konusudur bu. Saf değil de bir başka gözle bakmamız durumunda her mitoloji "sahte"dir, ama her biri dünyanın kalbinin kapısını açacak bir anahtardır. Her biri, ben'i bir put yapıp toplamalardan gerçek bir ibadete insanı çekip götüren yollar içerir.

* * *

Benim için hümanizma ideali din idealinden daha saygıdeğer değildir. Ayrıca, dinlerden birini ötekisine üstün tutamam. Bu yüzden de düşünsel yücelik ve özgürlüğe rastlanmayan, kendisine ötekilerin hepsinden üstün, biricik doğru din gözüyle bakan, kendisine mensup olmayanları yolunu şaşırmış gören hiçbir dinin inananları arasında yerim yoktur. Dinlere giden yolu bulmak zor değildir, her birinin kapısı ardına kadar açık durur, gerekli propaganda da eksik değildir.

* * *

Tüm halkların bilgeliği tek ve aynı bilgeliktir, iki ya da daha fazla bilgelik yoktur. Dinlere yönelteceğim ilk itiraz, hoşgörüsüzlüğe karşı besledikleri eğilimdir.

* * *

Bizler bugün var yarın yokuz, bir oluşum sürecini yaşarız, çeşitli olanakları içimizde barındırırız, bizler için yetkinlik diye bir şey yoktur, tam bir varlık sahibi değilizdir. Ancak, potansiyel güçten eyleme, olanaktan bunun hayata geçirilmesine doğru yol almaya başladık mı, gerçek varoluşta pay sahibi olur, yetkin ve tanrısala bir derece daha benzerlik sağlarız. Bunun da ismi kendi kendini gerçekleştirmektir.

* * *

Doğanın armağan ettiği yeteneklerle kendi kendisini gerçekleştirmeye çalışan bir insan, en yüce ve biricik anlamlı davranışta bulunmuş olur.

* * *

Yetkin bir öğretinin değil, kendi kendini yetkinleştirmenin özlemini yaşatacaksın içinde. Tanrı sendedir, kavramlarda ve kitaplarda değil.

* * *

Şeytanlar ve cinler konusunda bir şey bilmek istemeyen, bunlarla sürekli savaşmayan bir yaşam soyluluktan ve yücelikten yoksundur.

* * *

Yenilikçi her din, aşağılık duygularını bir kült aşamasına yüceltecek gibi eğitir insanı. Bu, bir ölçüde Budizmde de rastlanan bir durumdur.

* * *

Dindarlık güven duygusundan başka bir şey değildir. Güven duygusuysa çocuklar ve ilkellerdeki gibi sade, sağlıklı, kendi halindeki insanlarda bulunur.

* * *

Kendi kendine hayır diyen, Tanrıya evet diyemez.

* * *

Suçsuzluğa, yaratılmamışlığa, Tanrıya götüren yol geriye değil, ileriye yöneliktir. Kurda ya da çocuğa değil, suçun habire daha içerlerine, insan olmanın habire daha içerlerine götürür bu yol.

* * *

İnanç ve şüphe karşılar birbirini, birbirini bütünler. Şüphenin olmadığı yerde, gerçek inançtan söz edilemez.

* * *

Dindar insan mitolojilere kolay kaptırır gönlünü.

* * *

Benim için en önemli sorun, bir insanın hangi dine değil, genel olarak bir dine mensup olup olmadığıdır.

* * *

Her insanı İsa'ya benzetebiliriz; doğrulardan birinin esintisini içinde duyumsayan İsa, bundan böyle düşünmeyi yaşamdan ayırmaz olmuş, dolayısıyla çevresinde yalnızlaşmış ve herkesin düşmanlığını kazanmıştır.

* * *

İleri bir aşamaya ulaşmış insanların politik düşüncesinde doğalcılığın (naturalizm) varlığı sona ermiş, geçmişe karışmıştır; oysa dinlerde herkesin kendi dininin tek geçerli din olduğuna ilişkin o çocuksu inanç, hâlâ egemenliğini sürdürmektedir.

* * *

Görünürdeki anlamsızlığına karşın yaşamın bir anlam taşıdığına inanıyorum. Bu son anlamın akılla kavranamayacağını kabulleniyor, ama kendimi feda etmem gerekse bile ona hizmete hazır bulunuyorum.
Buyrukla insana benimsetilecek bir inanç değildir bu, insan kendini zorlayarak bir inanca ulaşamaz. İnanç yaşanabilir yalnızca. Bunun üstesinden gelemeyen kişinin yapması gereken, inanacağı şeyi dinde, bilimde, vatanseverlikte, sosyalistlikte ya da hazır ahlak kurallarının, programlarının ve gerçeklerin bulunduğu yerlerde aramaktır.

* * *

İsteriz ki yaşamın bir anlamı olsun; ne var ki, yaşam ancak bizim ona verebileceğimiz kadar bir anlam taşır. Tek kişi de bunu doğru dürüst başaramadığından, dinler ve felsefeler insanın için rahatlatacak gibi bu sorunu çözümlemeye çalışmıştır.
Bu yanıtların hepsi de aynı kapıya çıkar: Yaşama anlam kazandıracak tek şey varsa, o da sevgidir. Bir başka deyişle, sevme ve özveri gücümüz ölçüsünde yaşamımız anlam kazanır.

* * *

Karamsarlığa, iyimserliğe ya da genel olarak dünya görüşlerine gelince, yaşayan bir insan, hele bir sanatçı bunlardan biriyle kendini pek bağımlı kılamaz. En azından ben böyle

bir şeyi başaramam. Beri yandan, haklı çıkmak gereksinimini asla hissetmiş değilim; çeşitlilik, düşünce ve görüşlerde inanış biçimlerinin de çeşitliliği haz verir bana. Bu da benim gerçek bir Hıristiyan olmamı engellemektedir, çünkü ben Tanrının ne bir oğlu olduğuna, ne de bir oğula ihtiyacın insanı Tanrıya ulaştırıp esenliğe kavuşturacak biricik yol sayılacağına inanmaktayım. Dindarlığa sempatiyle bakmama karşın, tek gerçeklik iddiasıyla öne çıkan otoriter teolojileri (tanrıbilim) hep soğuk karşılamışımdır.

* * *

İnsanlık bir birey olsa, "saf Hıristiyanlık" ile esenliğe kavuşturulabilir, içindeki hayvan ve cin kovulup uzaklaştırılabilirdi. Gelgelelim, durum böyle değil. "Saf" dinler üst düzeydeki küçük bir kesim için söz konusudur, halkların kendileri ise sihir ve büyülere, mitolojilere gereksinim duyar. Alttan yukarıya doğru bir gelişim sürecinin varlığına inanmıyorum. İnsanlığın o bulanık bütünlüğünden boyuna saf ve temiz tek kişiler ve kurtarıcılar çıkıp gelir, ancak çarmıha gerilip tanrılara dönüştürüldükten sonra çoğunluk tarafından baş tacı edilir, tapılır kendilerine.

* * *

Tapınakları ve rahipleri İsa'nın kendisi gibi olsa, yazarlara gerek kalmazdı.

* * *

Ben, bencil ya da dindar bir kimsenin izleyeceği yolu seçtim, kendi ruhumuza karşı yükümlü olduğumuz ödevlerle kıyaslayınca dışarıya karşı yerine getirmemiz gereken ödevlere ikinci derecede önemli gözüyle bakıyorum. Ruhumun insanlığın gelişim sürecinin küçük bir parçasını oluşturduğu, aslında ruhumuzdaki ufak bir titreşimin dış dünyadaki

savaş ve barış kadar önem taşıdığı duygusunu yeniledim kendimde.

* * *

Her insan yalnızca kendisi değildir, aynı zamanda birkezliğine, tümüyle kendine özgü, her durumda önemli ve ilginç bir nokta oluşturur, dünyada gerçekleşen olaylar bu noktada birbiriyle kesişir, birkezliğine bir karışımdır bu, bir daha aynı biçimde asla yinelenmez. Dolayısıyla, her insanın yaşamöyküsü önemlidir, sonrasız ve tanrısal nitelik taşır; bu yüzden insan yaşadığı ve doğanın istemini yerine getirdiği süre olağanüstü ve her türlü dikkate layık bir varlıktır. Her insanda akıl bir surete bürünmüştür, her insanda ilkel yaratık acı çeker, her insanda kurtarıcı bir İsa çarmıha gerilir.

* * *

Kişiliğimizin sınırlarını her zaman gereğinden fazla dar tutar, başkalarından ayrıldığımız noktaları değil, bireysel özelliklerimizi kişiliğimiz kapsamına alırız. Ne var ki, dünyayı oluşturan her şey bizlerde de, bizim her birimizde de vardır. Nasıl ki bedenimiz balığa, hatta balıktan da çok ötelere varıncaya kadar soyumuzun gelişim sürecini kendisinde taşırsa, ruhumuz da şimdiye kadar insan ruhlarında yaşanmış tüm yaşantıları barındırır kendisinde. Şimdiye kadar var olmuş ne çok Tanrı varsa, hepsi içimizde yaşar, hepsi olanaklar, istekler ve çıkış yolları olarak içimizde bulunur. İnsanlığın kökü kuruyup geride eğitim yüzü görmemiş az buçuk yetenekli bir tek çocuk kalsa, dünyadaki nesnelerin günümüze dek izlediği yolu yeniden ele geçirip izleyecek, tanrıları, cinleri, cennetleri, tanrı buyruklarını ve yasakları, Tevrat ve İncil'i, hepsini yeniden üretebilecektir.

* * *

Dindarlığa ve saygıya, sahip olabileceğimiz en yüce erdem gözüyle bakıyorum; tüm yeteneklerden daha değerli bir erdem bana göre. Dindarlıktan, tek bir ruhtaki görkemli duyguların üzerine titrenmesini değil, her şeyden önce tek kişinin tüm dünya önünde, doğa önünde, insan soydaşları önünde hissedeceği derin saygıyı, bir toplumun bireyi kimliğiyle olup bitenlerden kendisinin de sorumluluk taşıdığı duygusunu anlıyorum.

* * *

Bütün yaşamım bağlanma, teslimiyet ve din yolunda çaba harcamakla geçiyor. Kendim için, hele başkaları için yeni bir din gibi bir şeyi, yeni bir anlatım tarzını ve bağlanma olanağını ele geçirebilmek gibi bir hayale kapıldığım yok. Ancak, bulunduğum yerden ayrılmak, yaşadığım çağla ve kendimle ilgili bir umarsızlığa kapılsam bile yine de yaşama ve onun bir anlam taşıyabileceğine karşı duyduğum saygıyı, elden çıkarmak, tek başıma kalsam, bu beni gülünç duruma düşürse bile böyle bir şey yapmak niyetinde değilim asla. Dünyada ya da bende bir şeylerin daha iyiye gideceği umuduyla böyle davrandığım yok. Söz konusu davranışımın nedeni, bir tanrıya karşı saygı duymadan, bir tanrıya kendimi adamadan yaşamak istemeyişimdir.

* * *

Vicdanımız yüce bir organdır, ama her zaman tanrının sesi olduğu konusunda kuşkum var; bu yüce organ karşısında bir başka organın, katıksız yaşam içgüdüsünün yer alışı bizim için bir mutluluktur.

* * *

Tek başına pişmanlık para etmez, Tanrının bağışlaması pişmanlıkla satın alınamaz, genel olarak herhangi bir şeyle satın alınması olanaksızdır.

* * *

İnsanlığın bütün mitleri gibi İncil ve Tevrat'taki mitler, bizim için, bizim çağımız için yorumlayıp değerlendirmeyi göze alamadık mı bir değerden yoksundur. Ama öbür türlü bizim için çok önemli olabilir.

* * *

Savaşa, teknolojiye, para hırsına, şövenizme vb. değersiz gözüyle bakmakla insanların eline bir şey geçmez. Önemli olan, zamanın putlarının yerine gerçek bir inancı geçirmektir.

* * *

Geleneklerden özgürlük, insanın iç özgürlüğüyle aynı anlamı taşımaz. İnsanların çoğunluğu için sağlam temellere dayandırılmış bir dünyada yaşam daha kolay değil, daha zordur; çünkü yaşamlarını sultası altına yerleştirecekleri kuralları insanların kendileri yaratmak ve seçmek zorundadır.

* * *

Ben belli bir kilise ve dinsel cemaatin mensuplarını inançları konusunda şüpheye düşürmekten kaçınırım. İnsanların çoğunluğu için bir kiliseye ve dinsel bir inanca mensup olmak iyidir. Bu inançtan kendini sıyırıp alan kimse ilkin bir yalnızlıktan içeri doğru yol alır, bir an gelir aralarından bazıları yaşadığı eski cemaate gerisin geri dönmeyi özler. Ancak, izlediği yolun sonuna geldiğinde yeni, büyük, ama gözle görülmeyen bir cemaate ulaştığını anlar. Öyle bir cemaat ki, bütün halkları ve dinleri kapsamaktadır. Söz ko-

nusu kişi tüm dogmaları, tüm şövenizmi çıkarır elden, tüm çağlara, uluslara ve dillere mensup seçkin kişilerle kardeş olur, dolayısıyla eskisinden daha zengin biri konumuna yükselir.

* * *

Dirimsellik taşıyan tüm bilginin, bir başka deyişle yaşam üzerinde etkisini duyuran bilginin tek bir konusu vardır. Binlerce kişi aşinadır bu konuya, binlerce değişik biçimde dile getirilir, ama hep aynı doğrudur bu. İçimizdeki dirimselin, içimizdeki gizli büyünün, her birimizin ruhunda taşıdığı gizli tanrısallığın bilgisi, varlığımızın en iç noktasından yola koyularak tüm karşıt kutupların ortadan kaldırılabileceğinin bilgisidir bu. Bir Hintli Atman der buna, bir Çinli Tao, İsa da rahmet der.

* * *

Rahmet ya da Tao sürekli sarıp kuşatır bizi. Işıktır bu, Tanrının kendisidir. Bir an gönül kapımızı açmaya görelim, sızar hemen içimize, tüm çocukların, tüm bilgilerin içine dolar.

* * *

Doğu ve batı arasındaki ciddi ve verimli bir uzlaşma, zamanımızın yalnız siyasal ve sosyal alanda insanlara yönelttiği henüz yerine getirilmemiş büyük beklentisi değil, düşün ve yaşam kültürü alanında da karşılanması gereken bir beklenti ve çözümü gereken bir yaşam sorunudur. Bugün artık söz konusu olan, Japonları Hıristiyan, Avrupalıları Budist ya da Taoist yapmak değildir. Biz ne başkalarına kendi dinimizi kabul ettirmek, ne de başkalarının dinini kabul etmek durumundayız. Bizlere düşen, dünyamızın kapılarını yabancılara açmak, dünyamızın sınırlarını genişletmektir. Doğu ve batı bilgeliğini bundan böyle birbiriyle savaşan

düşman güçler gözüyle değil, verimli yaşam sarkacının aralarında sallanıp durduğu karşıt kutuplar olarak görüyoruz.

* * *

Şimdilerde sık sık işittiğimiz "tehlikeli doğu"ya karşı uyarıların hemen tümü bir dogmayı, bir tarikatı, bir kuralı korumak durumunda olan parti çevrelerinden gelmektedir.

* * *

Karşınızdakini anlamamayı, acıyı, anlamsızlığı insanlık için değer taşıyan her şeyin bir önkoşul olarak görmeyi öğrenin! Daha sonra inancınızı nasıl açıkladığınız, Hıristiyan mı, yoksa bir başka dine mi mensup olduğunuz fark etmez. İnsanın kendi yarattığı Tanrı dışında bir başka Tanrı yoktur.

* * *

Korkunç bir sefalet ya da ince bir duygulanmışlık kulaklarımızı açıp kalplerimizi yeniden sevgilere güçlü kıldığı zaman anlar, biliriz ki, Tanrı her birimizin içimizde yaşamaktadır, yeryüzündeki her karış toprak bizim yurdumuz, vatanımız, her insan bizim yakınımız, bizim kardeşimizdir, insanların değişik ırklara, uluslara, zengin ve yoksul insanlara, değişik dinlere ve partilere ayrılması bir hayal ürünü, bir aldatmacadır.

* * *

Kimin için Tanrı bir put değilse, kim duaları sihirli sözler değil de ruhtaki bütün güçlerin alabildiğine içtenlikli bir topluluğu olarak, iyi'ye, en iyi'ye, biricik zorunlu'ya yönelik güçlü bir istem olarak yaşıyorsa, bugünün duaları onun için yaşam boyu bir güç kaynağı niteliğini koruyacaktır; çünkü dualar kalbini sınamak, miskin ögeleri saf dışı etmek, çaba

ve gayrete yönelik ögeleri güçlendirmek, genel çıkarın karşısında kendi küçük çıkarlarını unutmak zorunda bırakır onu.

* * *

Kişi alnına yazılmışsa bir gün gelip kendisini öylesine yalnız. öylesine koyu bir yalnızlık içinde bulur ki, varlığının alabildiğine derinliğindeki ben'inin içine çekilmekten başka şey gelmez elinden.
Ama derken yalnızlığın sona erdiğini görür ansızın. Varlığımızın alabildiğine derinliklerindeki ben, us'un kendisidir. Tanrıdır, bölünüp parçalanmaz olandır. Böylece daha önceki yalnız kişi kendini yine dünyanın ortasında bulur, dünyanın bin bir türlü netameli nesnelerinden korunmuş durumdadır artık, çünkü dünyada ne varsa benliğinin derinliklerinde hepsiyle birlik ve beraberlik içinde duyumsar kendini.

* * *

Sizin geleceğiniz, izlemeniz gereken çetin ve tehlikeli yol, olgunlaşmak ve Tanrıyı kendi içinizde bulmaktır... Tanrıyı arayıp durdunuz hep, ama asla içinizde aramadınız. Tanrı sizin içinizden bir başka yerde değildir, sizin içinizdekinden başka bir Tanrı yoktur.

* * *

Ussal çalışmalar, meditasyonlar giderek yükselen aşamalar halinde bilginin amacına götürür. Bu bilgi de ben'in bir aldatmaca sayılacağının anlaşılmasından başka şey değildir. Derken ben-bilinci evren-bilincine bırakır yerini; özgürlüğüne kavuşmuş ruh, soyutlanmışlığından ve saptığı yanlış yoldan gerisin geri evrene (Nirvana) döner.

* * *

Karşıtların silinip gittiği yerde Nirvana boy gösterir.

* * *

İç ve dış karşısındaki ödevin, ruh ve politikanın birbirine karıştırılmasına tarihin en büyük, en hazin olgularından biri gözüyle bakıyorum; çünkü öyle bir Tanrı Krallığı'na inanıyorum ki, İsa'nın öğrencilerine gösterdiği yerden, yani "bizim kendi içimizden" bir başka yerde değildir.

* * *

Tanrıtanımazlık asla tözel değil, sözel varlık sahibi bir nesnenin olumsuzlanmasıdır yalnızca.

* * *

Benim şimdiye kadar asla erişemediğim, ama yine de değerli saydığım ideal, dış yaşamın zorunluluklarını elden geldiğince doğru dürüst sergilenmesi gereken bir rol olarak görmek, ama Tanrıya hep yakın bulunmak, yaradılışla bir birlik ve beraberlik duygusunu tümüyle içimde yaşatmaktır.

* * *

Bir ahlak görüşü bir dinin ürünü olabilir, ama bir ahlak görüşünden bir din asla kotarılamaz, çünkü ikisinden daha yüce olanı dindir. Öyle inanıyorum ki, bir ahlak görüşünü kendisine başlangıç yapan hiçbir din yoktur, oysa dünya görüşlerinin pek çoğu bir ahlak görüşünden yola çıkar.

* * *

Yaşam bizim kendisine verebildiğimiz kadar bir anlam taşır. İncil ve Tevrat, dogmalar ve felsefe bu anlamlandırmada sadece yardım eder bize. Doğanın, bitkinin ve hayvanın böyle

bir anlamlandırmaya gereksinimi yoktur, çünkü düşünce ve günah nedir bilmez, naif ve masum yaşayıp gider. Biz insanlar anlamsız yaşamaya çalıştık mı, hayvanlardan daha da aşağı bir konumda bulunuruz. Yaşamın bir anlama kavuşmasını istiyorsak, onu bencil hazlara yönelik naif çabaların sultasından elden geldiğince kurtarmamız ve hizmetin buyruğuna vermemiz gerekir. Bu hizmet işini ciddiye almamız durumunda "anlam" kendiliğinden çıkıp gelir, dikilir karşımıza.

* * *

İnsanın Tanrıda kalması diye birşey söz konusu olamaz. Dinginlik diye bir şey yoktur! Var olan şey nefesle sonrasız, görkemli ve kutsal bir dışarı atılış ve nefesle içeri alınıştır. Yapılış ve yıkılıştır. Doğuş ve ölüştür. Çıkıp gidiş ve dönüp geliştir durup dinlenmeksizin, sonu gelmeksizin.

* * *

Her şey geçip gider, her nefes alış ve her nefes verişle kendisinde pay sahibi olduğumuz Tanrı huzurunda her şey bir hiçtir. Doğudan gelen ışık, özellikle Hint bilgeliği, İsa'nın asıl öğretisiyle rahiplerin itiraf etmek istediklerinden daha çok bağdaşır.

* * *

Doğu ve batı da, iç dünyamızdaki kutupların geçici isimlerinden başka şeyler değildir.

* * *

Katlanmayı, sabrı ve tüm edilgen erdemleri el üstünde tutuyor, savaşlara ise pek değer vermiyorum. Yaşam boyu sürdürdüğüm muhalefet gerçek bir amaca yönelik değildi, ilke olarak "dünya" ile karşıtlık konumunda bulunan, her parti-

ye ve başkalarını etkilemeye yönelik her türlü çabaya kuşkuyla bakan dindar birinin muhalefetiydi. Bu muhalefet beni hayli yalnızlık içinde yaşatıyor; çünkü belli bir mezhebin rengini taşımıyor benim "dinim": yaşadığım yıllar boyunca Hint, Çin, Hıristiyan ve Yahudi kaynaklarından akıp gelen ögelerin biraraya toplanmasından oluşuyor.

* * *

Ben kendi hesabıma en iyi ve biricik doğru dinin ya da öğretinin varlığına inanmıyorum, hem ne diye inanayım ki? Budizm çok iyi bir dindir. İnsanlar vardır, riyazete ve çile çekmeye gereksinim duyar. Ve yine insanlar vardır, gereksinim duydukları şeyler bambaşkadır. Beri yandan, aynı insanın gereksindiği şey her vakit aynı değildir, bazen eylem ve hareketliliği gereksinir, bazen midatasyonu, bazen oyun oynamak ister canı, bazen çalışmak. Biz insanlar böyleyizdir işte, bizi değiştirmeye yönelik girişimler her zaman başarısız kalacaktır. İnce bir duygudaşlık, iyi kalplilik ve merhamet duygusu en yüce erdemlerse, o zaman Franz von Assisi en büyük kişilerden biri, Calvin, Savonarola, ayrıca Luther hoyrat insanlar, cani fanatiklerdir. Yok ama kılı kırk yararlık ve kendi vicdanının isteklerine boyun eğiş el üstünde tutulacak erdemlerse, o zaman Calvin ya da Savonarola gerçekten büyük biriydi. Bunların ikisi de doğrudur, ikisi de her zaman revaçtadır.

* * *

Herhangi bir erdemi ya da belli bir dini insanlar tarafından ideal yapılmaya layık görmüyorum. Bence insanların ulaşmak için çaba harcayabilecekleri en yüce değer, tek kişinin ruhunda sağlanacak elden geldiğince ileri düzeyde bir ahenktir.

* * *

Ne Protestanlık, ne Katoliklik, ne Baküsçülük, ne de Wagnercilik bana göre değildir; kanımca yaşama ve tarihe gerçek anlam ve değerini kazandıran şey, Tanrının boyuna yeni kılıklarla kendini açığa vurduğu çok çeşitliliktir. Dolayısıyla, sık sık yakın dostlarımı kızdırsa da aynı tapınakta Buda'ya ve İsa'ya sempati ve saygı duyduğum gibi, Kant'ın yanında Spinoza'yı, Nietzsche'nin yanında örneğin Gerres'i seviyor ve anlamaya çalışıyorum. Bunu da kültürümü genişletmek gibi bir dürtüyle ya da çok bilmişlik hevesine kapılarak yapıyor değilim: böyle davranışımın nedeni bir'in çokluğundan haz duymam, Aristoteles ve Nietzsche, Palastrina ve Schubert arasında oynaşıp yaşamı bütün o nazlı güzelliği ve akılla kavranamaz çeşitliliğiyle donatan renk zenginliğini sevmemdir.

* * *

Çinli Lao Tse'nin, İsa'nın ya da Hint Bhagavad-Gita'nın bilgeliği, bütün çağ ve toplumlardaki sanat gibi ulusların hepsinde de ruh temellerinin ortaklığını açık seçik gözler önüne seriyor. İnsanın sevme yeteneğine, acı çekme gücüne, esenliğe kavuşma özlemine sahip ruhu Plato'da olsun, Tolstoy'da olsun, Buda'da ve Augustinus'ta, Goethe'de ya da Binbir Gece Masalları'nda olsun, her düşünceden, sevgiyle kotarılan her işten bize bakar. Ancak, buradan yola koyulup Hıristiyanlıkla Taoizm'in, Platon'un felsefesiyle Budizm'in birleştirilebileceği ya da zamanın, ırkların, iklimin ve tarihin birbirinden ayırdığı düşünce dünyalarının bir kaba döikülmesiyle ideal bir felsefenin oluşturulabileceği sonucuna varılmasın. Hıristiyan Hıristiyan olarak, Çinli Çinli olarak kalmalı ve her biri kendine özgü varoluş biçimini ve düşünüşünü sürdürmelidir. Biz hepimizin de ezelî ve ebedî bir'in sadece ayrı düşmüş parçaları sayılacağını bilmek, dünyada izlenen ne düz, ne dolambaçlı bir yolu, ne bir tek kişiyi, ne bir tek çileyi vazgeçilmez kılar.

* * *

Yazgımıza rıza gösterdiğimiz yerde Tao filizlenip yeşerir.

* * *

Çinlilerin uygarlık ideali bizim uygarlık idealimize öylesine karşıttır ki, yer küresinin öbür başında böyle saygıdeğer bir karşı kutba sahip olduğumuz için doğrusu sevinmeliyiz. Köle gibi boyunduruğu altına girmeden bu yabancı ruh karşısında, onsuz hiçbir şeyi öğrenip içe aktaramayacağımız saygıyı göstermekten geri kalmamalı, en azından Goethe'den bu yana Yakındoğu'da olduğu gibi bu en Uzakdoğu'yu öğretmenlerimiz arasına katmalıyız. Konfiçyüs'ün hayli ilginç, zekâ kıvılcımlarıyla ışıl ışıl parıldayan konuşmalarını okuduk mu, bunları geçmiş çağlardan kalmış garabetler olarak görmemeli, Konfiçyüs öğretisinin bu devcileyin ülkeyi iki bin yıl ayakta tuttuğunu ve onu desteklediğini düşünmekle kalmayıp, bugün bile Konfiçyüs soyundan gelenlerin Çin'deki yaşayıp onun adını taşıdığını ve Konfiçyüs bilgisini gururla içlerinde barındırdıklarını, bunların yanında Avrupa'nın en eski ve uygar soylu sınıfının çocuk denecek yaşta sayılacağını aklımıza getirmeliyiz. Lao Tse İncil'in yerini almamalı, ama benzer bir şeyin başka bir gökyüzü altında ve daha eski zamanlarda hayata gözlerini açtığını göstermeli, bu da insanlığın her şeye karşın bir birlik oluşturduğu ve ortak olanaklarla idealleri elinde bulundurduğu inancını bizde güçlendirmelidir.

* * *

Eski Çinlilerin bilgeliği her bilgelik gibi bir kısmıyla erdem öğretisidir, bu da Çin felsefesinin Konfiçyüs bölümüdür. Ama söz konusu bilgelik bir parçasıyla da mistisizmdir, yalnızlıklık içindeki meditasyon ürünü, ileriye doğru bir atılım. ruh yaşamının en yakıp kavurucu bölgesidir, bu da Çin felsefesinin Taocu bölümünü oluşturur. Her ikisinin ortak yanı saygı ve ruh arınmışlığı, kendini güzel göstermelerden ve

her türlü sofizmden el çekmiş, her şeyin üstünde süzülen bir neşe havası, dünyaya belli bir yöneliklik ya da dünya dindarlığıdır. Ayrıca bu bilgelik soyut değil somuttur ve çokluk Dschuang Fsi'deki gibi masalsı bir mecaz-edebiyatı kılığında karşımıza çıkar.

* * *

İnsanda en büyük bir pislikte bile silinip gitmeyen ve alabildiğine geniş çaptaki soysuzlaşmalardan bile onu çekip geriye alabilen harikulade bir olanağın varlığına inanıyorum. Ve yine inanıyorum ki, bu olanak öylesine güçlü ve cezbedicidir ki, dönüp dolaşıp umut olarak, beklenti olarak duyurur sesini, insana içindeki yüksek olanaklarının düşünü yaşatan ve onu her zaman hayvansaldan çekip beriye alan güç de ister bugün din densin adına, ister yarın akıl, isterse öbür gün bir başka isimle nitelensin, aynı güçtür.

* * *

Sizin ilerleme dediğiniz şey, insanlığın düşün tarihi gibi kitle değil, "iyi niyet sahibi" küçük bir azınlık içinde gerçekleşir. Her zaman böyle olmuştur bu. Söz konusu azınlık ne zaman iktidarı ele geçirmişse, bir an için yeryüzünde Tanrısal kendini din olarak, kültür olarak açığa vurmuştur. Bize düşen, düzeltilmesi olanaksız dünyaya akıl hocalığı yapmak değil, her zaman böyle bir azınlığı oluşturmaya çalışmaktır.

* * *

Yaşamda bir anlamın varlığına ve insanın yüce misyonuna inanan herkes, hangi mezhepten, hangi inançtan olursa olsun, dünyanın bugünkü karmaşa durumunda değerli biridir.

* * *

Gerek mistik yaşantı, gerek toplumun dinsel yaşantısı tipik, genel, tümüyle kişisellik üstü bir yaşantıysa da, bütün derinliğiyle ancak bireyler, ileri düzeyde gelişmiş kişiler ve dâhiler tarafından yaşanabilir.

* * *

İnancı tam anlamıyla ciddiye alırsak, önemli olanın kendi kendimize, kendi düşüncelerimize, kendi sadakatimize, cesaretimize vb. inanmak değil, bizleri bekleyen, bizim asla hak etmediğimiz, ama her zaman kavuşmayı umabileceğimiz bağışlamaya (magfiret) inanmaktır. Güçsüz Petrus'u (Sen Piyer) kaya yapan şey, herkesi de kaya yapabilir. İnanmamız gereken şey budur işte. Biz insanların yarı hayvan olduğumuz, her budalalığa ve korkakça eyleme kalkışabileceğimize ise inanmamız gerekmez, bu bildiğimiz şeydir çünkü, günlük yaşama, tarihe, kendi yaşamımıza ve kendi yüreğimize bir göz atmamız yeterlidir bunu anlamak için. Böyle iç karartıcı bir bilginin karşısında insanları özgürlüğe kavuşturucu inanç yer almaktadır, dolayısıyla söz konusu inanç "tüm us gücünden" daha yücedir.

* * *

İncil'deki sözleri insanların uyması gereken buyruklar değil de ruhumuzun gizlerine ilişkin olağanüstü derinlikteki bir bilginin dışavurumları olarak aldık mı, şimdiye kadar söylenmiş en bilgece söz, tüm yaşama sanatının ve mutluluk öğretisinin kısa simgesi, "hemcinsini kendini sevdiğin gibi sev" sözleridir. Bu sözler zaten Tevrat'ta yer alır. İnsan hemcinsini kendisini sevdiğinden daha az sevebilir, bencil biridir o zaman, açgözlüdür, bir kapitalisttir, bir burjuvadır. Böyle biri paranın yükünü tutar, büyük bir güç sahibi olursa da yüreğinde neşeden pek eser bulunmaz, ruhun en ince ve imrenilecek hazları kendisine kapalıdır. Beri yandan insan hemcinsini kendisini sevdiğinden daha çok sevebilir, bir

zavallıdır böyle biri de, içi aşağılık kompleksiyle dolup taşar. her şeyi sevme isteği doldurur yüreğini, ama kendi kendine karşı hınç besler, eza ve cefa edip durur, her gün ateşini kendisinin tutuşturduğu bir cehennemde yaşar. Buna karşılık, dengeli sevgi sözünde, sağa sola borçlu kalmadan sevebilmede, kimseden çalınıp aşırılmamış kendi kendine duyulan bu sevgide, insanın kendi ben'ini birtakım kısıtlamalara ya da zorbalığa konu yapmadığı böyle bir sevgide tüm mutluluğun, tüm cennet saadetinin gizi saklıdır. İstenirse, bu söz Hint tarafına çevrilip ona şu anlam yüklenebilir: Hemcinsini sev, çünkü o sensin! Bu da "tat tawam asi"nin Hıristiyanlık diline çevirisidir.

* * *

Ortaçağdan sonra Almanya'nın dünyaya armağan ettiği bir şey varsa, müziktir bu. Hıristiyanlıktan içimde neler yaşadığı ya da Hıristiyanlığın son olarak kendini saf bir somutlukla nerede açığa vurduğu üzerinde düşündüm mü, hiç şaşmaksızın Bach'ın kantatlarıyla passionları gelir aklıma: edebiyatta değil, müzikte Hıristiyanlık son olarak somut bir nitelik kazanmıştır.

* * *

Dünyadaki her olay bir mecazdır, her mecaz da açık bir kapı oluşturur ve ruh hazırsa bu kapıdan geçerek dünyanın derinliklerine inebilir; öyle derinlikler ki sen ve ben, gündüz ve gece ayrı şeyler olmaktan çıkar, bir birlik ve beraberlik oluşturur.

* * *

İnanç da, sevgi de aklın yolunu izlemez.

* * *

Öbür dünyada bir mahkeme kurulacak ve hesap verilecekse, bizden istenecek olan mantıksal değil, ahlaksal saflık olacak, bu durumda adaletten çok Tanrının bağışlanmasına gereksinim duyulacaktır.

* * *

Ölümsüzlük mü? Beş para etmez gözümde. Biz güzel güzel ölümlü kalalım daha iyi.

* * *

Tanrının ya da dünya usunun varlığı, evrenin anlam ve yönetimi, dünyanın ve yaşamın oluşumu sorunları çözüme kavuşturulabilecek sorunlar değildir. Bunların üzerinde düşünmeler ve tartışmalar güzel ve ilginç bir oyun sayılabilir; ne var ki, bu oyun bizim yaşam sorunlarımızın çözümünü sağlamaz.

Bilgi ve Bilinç

Bilgi için kesinlikle saptanmış hedefler yoktur; tersine, bilgide ilerleme, yöneltilen sorularda bir ayrımlaşmaya gidilmesinden başka şey değildir.

* * *

Tek başına us (ratio), dünyayı her zaman iki boyutlu görür.

* * *

Bilmek eylemdir, bilmek yaşantıdır. Bir yerde durmaz, duruşu bir anlıktır.

* * *

Anılar için duyusal izlenimler, en iyi sistemlerden ve düşünsel yöntemlerden daha verimli bir besiyeri oluşturur.

* * *

Düşünmeyi kendine başlıca iş yapan kişi, bu konuda ileriye gidebilir, ama ayağının altındaki toprak zemini suyla değiştirmiş sayılır ve bir gün gelir, suda boğulur.

* * *

Bir tezi ne kadar ayak direyerek ve amansızlıkla savunursak, tez o kadar karşı durulamayacak bir güçle antitezini davet eder.

* * *

Şeytan külahı altındaki kaba görünmezliğin yerine bilen, bilerek her zaman bilinmeden kalan kişinin görünmezliğini geçirme çabası, yaşamöyküm̈ün en gerçek içeriğini oluşturmuştur.

* * *

Korkuyla, umutla, hırsla, belli niyet ve belli beklentilerle kendisine baktığım insan insan değil, benim arzu ve hevesimin bulanık bir aynasıdır. Bilerek ya da bilmeyerek, hepsi de kısıtlayıcı ve çarpıtıcı sorularla bakarım kendisine: Yanına yaklaşılabilir biri midir yoksa burnu havada biri mi? Bana saygı duyuyor mu? Kendisinden ödünç para koparabilir miyim? Sanattan biraz anlar mı acaba? Kendisiyle düşüp kalktığımız insanların çoğunu bu gibi binlerce soruyla tartar dururuz: hal ve tavırlarında, dış görünüş ve davranışlarında bizim niyetimize neyin hizmet edip neyin aykırı düştüğünü bulup çıkarabildik mi, kendimizi insan sarrafı ya da psikolog sayarız. Oysa acınacak bir tutumdur bu; böyle bir psikoloji açısından bakıldı mı köylü, çerçi, sıradan bir avukat politikacıların ya da bilginlerin çoğundan üstün görünür.

* * *

Açıklık ve doğruluk (hakikat), yaklaşık aynı anlama geliyormuş gibi pek sık olarak yan yana söylendiği işitilen sözcüklerdir. Gelgelelim, birbirinden apayrı içerikleri niteler bunlar! Doğru'nun açık olduğu seyrek, pek seyrek, açık'ın doğru olduğu daha da seyrektir. Doğru hemen her zaman karmaşık, karanlık ve çokanlamlıdır; her sözcük, özellikle "açık söz" doğru üzerinde uygulanan bir zorbalıktır. "Açıklık" her zaman için zorba nitelik taşır, çokyönlü olanı sadeleştirmeye, doğal olanı anlaşılır, hatta akla uygun kılmaya yönelik zorbaca bir girişimdir. Açıklık, özdeyişlerde bir erdemdir; özdeyişlerdeki cümleler sevimlidir, değerlidir, eği-

ticidir, espri yüklüdür, anlamlıdır; ne var ki, asla doğruluk taşımazlar, çünkü her özdeyişin tersi de doğrudur.

* * *

Us insanı, sistemlere kolay kaptırır kendini. İçgüdülerine güvensizlik beslemeye her zaman eğilim gösterir.

* * *

Us insanı, doğa ve sanat karşısında her zaman bocalar. Bazen yukarıdan bakarak küçümser bunları, bazen batıl inanç derecesinde bir tutumla göklere çıkarır. Antika değeri kazanmış sanat yapıtları için milyonlar öder böyleleri, ya da kuşlar, yaratıcı hayvanlar, Kızılderililer için koruma alanları kurarlar.

* * *

Us insanı, dünyanın ve yaşamının anlamını kendi içinde taşıdığına inanır. Akla uygun biçimde düzenlenmiş bireysel yaşamın belli bir düzen ve amaca bağlılık görünümünü dünyâ ve tarih üzerine aktarır. Onun içindir ki ilerlemeye inanır. Günümüzde insanların silahlarla eskisinden daha iyi nişan alıp ateş edebildiğini görür; ne var ki, söz konusu ilerlemeler karşısında binlerce gerilemenin yer aldığını görmek istemez ve görmemesi gerekir. Belli teknik becerilerin gelişmişlik derecesine bakarak günümüz insanını Konfüçyüs'ten, Sokrates'ten ya da İsa'dan daha ileri ve daha yüksek düzeyde olduğuna inanır.

* * *

İyi ve kötü'nün, güzel ve çirkin'in, ayrıca bütün karşıt çıftlerin çözülüp dağılarak bir birlik oluşturacağı, sır ortağı (mahremi esrar) sayılmayanlara açık, herkesin anlayabile-

ceği ve sindirebileceği bir doğru değil, batınî (içrek), gizli, yalnızca sır ortaklarınca ele geçirilebilen (bunların da çokluk sonradan ellerinden kayıp giden) bir doğrudur. Bu yoldaki bilgeliğiyle Lao Tse erdemleri ve iyi işleri küçümser. Ama o da bu bilgeliği halka buyur edip vermekten kendini pek sakınırdı kuşkusuz.

* * *

Zaman geçer ve bilgelik kalır. Bilgeliğin biçim ve kuralları değişir yalnız, ama her çağda aynı temel üzerinde yükselir bunlar. bu temel de insanın doğayla, evrensel ritimle bütünleşmesidir. Telaş ve tedirginlik dönemlerinde insanın söz konusu düzenlerden özgürleştirilmesine ne çok çaba harcanırsa harcansın, bu sözde özgürlük her zaman köleliğe götürür insanı; nitekim günümüzün hayli özgürleşmiş insanı da, paranın ve makinenin özgür bir istemden (irade) yoksun kölesidir.

* * *

Bilgi başkalarına iletilebilir. bilgelikse hayır. Bilgelik aranıp bulunabilir, yaşanabilir, bilgelikle dolabilir insanın içi, bilgelik insanı taşıyabilir, ama dile getirilemez, öğretilemez bilgelik. Bir doğru ancak tekyanlı olması durumunda açığa vurulabilip sözcüklere dökülebilir. Düşüncelerle düşünülebilip sözcüklerle söylenebilen her şey tekyanlıdır, bütünlükten, yetkinlikten, birlikten yoksundur. Ne var ki, dünya, içimizde ve çevremizdeki varlık asla tekyanlı değildir.

* * *

Gördüğümüz nesneler içimizdeki nesnelerin aynıdır. Bizim içimizdekinden ayrı bir gerçek yoktur. İnsanlardan çoğunun öylesine gerçekdışı bir yaşam sürmelerinin nedeni, kendi dışlarındaki görüntülere gerçek gözüyle bakmaları,

içlerindeki dünyalarına ise asla söz hakkı tanımamalarıdır. Böyle davrananlar da mutlu olabilir kuşkusuz. Ama insan bir kez öbür türlü davranışın bilincine vardı mı, insanlardan çoğunun izlediği yolu izleme seçeneği kalkar ortadan.

* * *

Her bilim aynı zamanda bir düzene sokma, bir sadeleştirme, sindirilemeyecek olanı akıl için sindirilir duruma getirme çabasıdır. Bizler, tarihte bazı yasalar ele geçirdiğimize inanır, tarihsel doğruların kavranmasında bu yasaları göz önünde tutmaya çalışırız.
Eh, tarihi inceleyen kişi buyurup usumuzun düzenleyici gücüne olan o pek duygulandırıcı çocuk inancıyla davranabilir. Ama olayların usla kavranılamayacak doğruluğu, gerçekliği ve birkezliği önünde saygıyı elden bırakmamalıdır. Tarih incelemeleri bu yoldan olanaksız, yine de zorunlu ve önemli bir iş yapılacağının bilinmesini gerektirir. Tarih incelemelerinde bulunmak, kendini karmaşanın (kaos) eline teslim edip yine de düzen ve anlama olan inancı elden bırakmamaktır.

* * *

Eksiksiz, gerçek bir doğru tersine dönüştürülmesine katlanabilir. Doğru olan şeyin tersinin de doğru olabilmesi gerekir. Çünkü her doğru belli bir kutuptan dünyaya bakışın kısa yoldan anlatımıdır, her kutbun ise bir karşı kutbu vardır.

* * *

Ben araştırmalara ve yorumlamalara karşı değilim; karşı olduğum şey, yalnızca naif olan'ın ussal davranışla boğulup bilinçaltına itilmesidir.

* * *

Önemli olan sözcükler değildir. Her sözcük pekâlâ karşıt anlamını da içerebilir. Profesörlerin konuşmalarında asla fark edilmez bu, onların kullandığı sözcükler her zaman işte öylesine yatıştırıcı bir açıklık taşır, her zaman kesin bir bilgi varmış da sözcüklerle dile getirilebilirmiş gibi bir yanılgının doğmasına yol açar.

* * *

Bilgelik dile getirilemez. Bir bilgenin dile getirmeye çalıştığı bilgelik, her zaman bir budalalık gibi bir izlenim uyandırır.

* * *

Belki insanın yaşantı açlığından sonra duyduğu en güçlü açlık unutma açlığıdır.

* * *

Üzerinde konuşulmaya görsün, en yalın şey bile hemen çetrefil ve anlaşılmaz nitelik kazanır.

* * *

Dindar bir dâhiyle us insanı bir dâhi nasıl ki birbirini çok iyi tanır, birbirini gizlice sever, biri diğerlerini cezbederse, biz insanların yaşayabileceği en yüce düşünsel yaşantı da her zaman us ve saygı arasında bir uzlaşmadır, büyük karşıtlıkların birbirlerini birbirlerine denk olarak algılamasıdır.

* * *

Bütün bilgi ve bilgimizdeki bütün çoğalma bir bitim noktasıyla değil, bir soru işaretiyle sonlanır. Bilgide bir artış, yö-

neltilecek sorularda bir artış anlamını taşır, her sorunun yerini yöneltilen yeni sorular alır sürekli.

* * *

Neon ışığının aydınlattığı görünürde yetkin bilinçlilik ve ussallık bölgelerine giden bir yol vardır. Bu bölgeler içinde geçip gidenler yeniden toprağı, sıcaklığı, yeniden masumiyeti ve sevgiyi karşılarında bulur. Kaçışla değil, o soğuk bölgelerin aşılmasıyla ele geçirilir bunlar: yeniden elden çıkıp gidebilir, ama yeniden ele geçirilebilirler.

* * *

Zekâsını eğiterek insanın şaşılacak başarılar elde edebileceği düzeye çıkarabileceğini, ama bunun onu ruhunun efendisi yapamayacağını yaşadık, öğrendik.

* * *

Us üzerine ve usa karşı söylediklerinizi haklı olmaya haklı şeyler; ama ben yine de inanıyorum ki, yerli yerinde bir usa diyecek yoktur. Usun iyi bir kılavuz işlevini üstlenebileceği alanlarda ille de içgüdülere ya da sezgilere başvurulmak istendi mi, çokluk iş sarpa saracaktır ve bunun tersi de doğrudur. Ne var ki, usa her alanda söz sahibi bir güç gözüyle bakmaktan kaçınmalı, onu ruhla bir tutmamalıdır.

* * *

Tuhaf bir yaşantıdır: Katıksız us insanı, ağzından altın değerinde ne kadar söz, ne kadar titiz yargılar çıksa da, çok geçmeden sıkar bizi. Ve yine duyguların soylu hayranlarını, şairane ve coşkulu gönül uzmanlarını da çok geçmeden sıkıcı buluruz. Tek başına soylu usun, yalnızca kendi kendine güven besleyen soylu gönlün, her ikisinin de birer bo-

yutu eksiktir. Günlük yaşamda ve politika yaşamında görürüz bunu, ama daha belirgin olarak sanatta bununla karşılaşırız. İçsel gibi ussal, soylu gibi küstah da kardeşinden ve karşıtından yoksun bütünlük taşımaz, inandırıcılıktan ve sevimlilikten uzaktır. Sadece iki boyutlu insan bizim için sıkıcıdır.

* * *

Usumuzu kullanmalı, terbiye etmeli, ama yalnızca onun söylediklerine kulak vermemeliyiz. Sade, sağlıklı insanlar, yani "halk" yaşanan günün ve saatin karşılarına çıkardığı ödev ve hazları doya doya yaşayarak hayatla ve onun açmazlarıyla başa çıkarlar. Düşünme zorunluğu içinde yaşayan aydınlar geriye dönüp bu masumiyeti bir daha ele geçiremez, zekâyı ve onun büyüklenmesini dengeleyecek bir karşı ağırlığı gereksinir, bu ağırlık da doğayla kurulacak dostluktur. Kendileri sanatçı olmayan "aydınların" çoğu bu amaçla sanattan yararlanırlar, resimle, müzikle ve edebiyatla ilgilenip bunların hazzını yaşayarak doğanın temel (elementar) güçleriyle bağlantı sağlarlar. Bununla yetinemeyen kimseler de meditasyonu, temaşa ve murakabeyi gereksinirler. Bu yol da yoga'dan geçer. Benim okumadığım binlerce kitap yazılmıştır ilgili konuda. Örneğin, Kuzey Amerika'da öğretmenlerinin bir bölümü Hintli olan yoga okulları vardır... Hayatımın belli dönemlerinde bana gerekli meditasyonu kendim buldum, kendim saptadım; başkalarına öğretilebilecek gibi değil.

* * *

Derin meditasyon insana zamanı ortadan kaldırma, tüm var olmuşu, var olanı ve var olacak'ı aynı zamanda görme olanağını sağlar, böyle bir meditasyonda her şey iyidir, her şey mükemmel, her şey Brahman'dır. Dolayısıyla, her şey iyi görünür bana, ölüm yaşam gibi, günah kutsallık, akıllı-

lık aptallık gibi görünür, her şeyin nasılsa öyle olması gerekmektedir, her şey sadece benim onayıma, benim istekliliğime, benim sevgi dolu kabulüme bakmaktadır, o zaman iyidir her şey, bana bir zararı dokunamaz. Günahın bana çok gerekli olduğunu kendi bedenimde, kendi ruhumda yaşayarak öğrendim, şehvete, mal mülk edinme çabasına, büyüklenmeye gereksinimim vardı; diretmelerden vazgeçmeyi öğrenmem, dünyayı sevmeyi öğrenmem, onu benim bildiğim, benim hayalimde yaşattığım bir dünyayla, kafamda tasarladığım bir yetkinlik biçimiyle kıyaslamaktan el çekmem, onu nasılsa öyle bırakmam, onu sevmek, kendimi can ve gönülden onun bir parçası gibi duyumsamam için en berbat umarsızlıklara kapılmaya gereksinim duyuyordum.

* * *

Bir kutbun belirlenmesi, belli bir noktanın saptanıp buradan dünyaya bakılması ve dünyaya çeki düzen verilmesi, her şekillendirme çabasının, her uygarlığın, her toplumun ve ahlakın temelidir. Us ve doğaya, us ve özgürlüğe, iyi ve kötüye bir an için bile olsa birbiriyle yer değiştirebilir gözüyle bakan kimse her türlü düzenin düşmanı sayılır... Ne var ki, en yüce gerçeklik tüm kuralların tersine dönüştürülebilirliğinin, karşıt kutupların eşit var olma hakkına sahip bulunduğunun sihirli yaşantısıdır.

* * *

Yüce anlamda tüm bilmelerin yalnızca tek nesnesi vardır. Binlerce kişi, binlerce ayrı biçimde algılar bu nesneyi, ama tüm algılamalarda yalnızca bir doğru söz konusudur. Bu da tüm karşıt çiftlerin silinip atılabileceği, beyazın siyaha, gecenin gündüze dönüştürülebileceğidir. Tüm özellik ve değerlerin görece nitelik taşıdığı bilindi mi ve "ruhun" bilincine varıldı mı, böyle bir olanak ele geçirilebilir. Belki de ruh,

merkezi her kişinin kendisi olan binlerce ilişkinin oyunundan başka şey değildir.

* * *

O en yüce, biricik bilginin var olduğu yerde, İsa'da, Platon'da, Buda'da, Lao Tse'de, Goethe'de ve Dostoyevski'de olduğu gibi o en yüce, o biricik bilgiye kavuşulduğu yerde bir eşik aşılır ve başlar mucizeler kendini göstermeye. "Düşman" kardeşe dönüşür, "ölüm" doğuma ve yeryüzünde her nesne ikili bir görünümle insanın karşısına dikilir; görünümlerin birinde "bu dünyadan" bir nesne, öbüründe "bu dünyadan olmayan" bir nesne kılığındadır. Bu dünya, "bizim dışımızdaki" şeydir; bizim dışımızda da ne varsa düşman olabilir bizim için, tehlike olabilir, korku ve ölüm olabilir. "Dışımızdaki" tüm nesnelerin yalnızca bizim algıladığımız değil, aynı zamanda ruhumuzun yaratıları olduğunun yaşanıp bilinmesiyle dış içe, dünya ben'e dönüşerek gün doğar, şafak söker.

* * *

Evrende bir ahengin varlığını ben de zaman zaman sezgisel yoldan duyumsuyorum. Söz konusu ahengin bedensel ve içgüdüsel yaşamımda gereği gibi doğrulandığını göremediğimden, onu tinsel (manevî) alanda aramam gerekiyor ve tutarlı olmak istedi mi aklı işe karıştırmadan yapamıyor insan; akıl, içgüdüsel yaşamımızla çatışma durumunda bile kendini dünyadaki düzenle birlik içinde hissedip ona hak verebilen tek organımızdır. Yalnızca savaş, yalnızca ulusların yaşamı değil, en değerli sanat ürünleri de akıl tarafından dikte edilmediğinden, ortada bir boşluk varlığını koruyor.

* * *

Senin istem (irade) diye nitelediğin şey, bilinçaltındaki içgüdüsel yaşam tarafından beslenen bir tür zihniyet ve ahlaktır. Neşe ve üzüntüyü bizim kendimizin seçmesine ve ardından bunu mantıksal nedenlere dayandırmasına ille de arzu edilmeye değer bir şey gözüyle bakmıyorum. Akıl ve mantık açısından yaşam ne sevinç, ne üzüntüye yol açar. Bunları aklın aşırı derecede sultası altına yerleştirdik mi, "ruh durumlarımızın" değerini, yaşamını ve anlamını berbat edip çıkarız.

* * *

Bir insanda onu başkalarından ayıran özellikleri saptamak, onu tanımak demektir.

* * *

Doğru ele geçirildi de doğruya ulaşma çabasının yerini aldı mı, halimiz nice, felsefenin hali nice olurdu!

* * *

Zaman geçer, bilgelik kalır, biçim ve kuralları değişirse de, her zaman aynı temel üzerinde yükselir. Bu da insanın doğayla, evrensel ritimle bütünleşmesidir. Tedirginlik ve telaş dönemleri insanı söz konusu düzenlerden sık sık bağımsız kılmaya çalışırsa da, ele geçirilecek sözde özgürlük her zaman insanı köleliğe mahkûm edecektir. Nitekim günümüzün hayli özgürleşmiş insanı da para ve makinenin istem gücünden yoksun kölesi olmuştur. Büyük bir kentin rengarenk ışıklarına boğulmuş asfaltından ormana sığınan ya da geniş salonların insanı kamçılayan coşkulu müziğinden denizin müziğine dönen biri gibi, ben de yaşamın ve aklın kısa vadeli, heyecan dolu serüvenlerinden dönüp dolaşıp bu eski ve dipsiz bilgeliklerde alıyorum soluğu. Her seferinde de öncekinden daha eskimiş görmüyorum bu bilgelikleri,

bir dinginlik içinde duruyor ve bizi bekliyorlar. Yeniliklerini sürekli koruyor, her gün doğan güneş gibi ışıl ışıl parıldıyorlar. Oysa dünün savaşı, dünün modası, dünün arabası bugün artık eskimiş, solmuş ve gülünç duruma gelmiş oluyor.

* * *

İnsanın gözü elinde olanı görmüyor ve bundan haberi olmuyor pek.

* * *

Nasıl mikroskop altında çıplak gözle görülemeyen bir şey, iğrenç bir nesne, bir topak pislik yıldızlarla bezenmiş gökyüzüne dönüşürse, gerçek bir psikolojinin bakışları altında da bir ruhun en küçük kıpırtısı, ne kadar aptalca, zırva ya da netameli nitelik taşırsa taşısın, seyirlik bir oyuna dönüşür ve bu oyunda bildiğimiz alabildiğine kutsal şeyin, yani yaşamın simgesel görüntüsünden başka bir şey algılanamaz.

Okuma ve Kitaplar Üzerine

Kitapların ölümsüz dünyasını kendine az buçuk yurt edinmiş biri çok geçmeden onların yalnız içeriğiyle değil, kendileriyle arasında yeni bir ilişkinin kurulduğunu görecektir. Sadece okunmalarıyla yetinilmeyip kitapların satın alınmasının da gerektiği sık sık söylenir. Yaşlı bir kitap dostu ve küçük sayılmayacak bir kitaplığın sahibi olan ben, kendi deneyimlerime dayanarak şunu kesinlikle belirtebilirim ki, kitap satın almak kitapçılarla yazarların karınlarını doyurmalarını sağlamakla kalmaz, salt okumak değil, kitaplara sahip olmak da tamamen kendine özgü hazlar sunar insana, kendine özgü bir ahlakı içerir. Örneğin, çok kıt parasal olanaklara karşın, katalogları sürekli gözden geçirip halk için hazırlanmış en ucuz baskıları seçerek, akıllıca, yılmaksızın ve giderek artan bir beceriyle davranıp tüm güçlükleri yenerek kendine güzel, küçük bir kitaplık kurmak sevince boğar insanı, büyüleyici bir spor yerini tutar. Bunun tersini düşünürsek, varlıklı aydın biri için her sevilen kitabın en güzel baskısını satın almak, seyrek ele geçen eski kitapları toplamak, sonra onları sevgi taşan güzel ciltlerle donatmak, seçkin haz kaynaklarından birini oluşturur.

* * *

Neden kitaplarla sohbet edilmesin? Kitaplar da çokluk insanlar kadar zeki, çokluk onlar kadar şakacıdır, onlar kadar insanın başına da tebelleş olmazlar.

* * *

Okuduğumuz her kitap içimizdeki pusulanın göstergesini kendi tarafına çeker; yabancı bir beyin dünyaya ne kadar değişik noktalardan bakılabileceğini bize gösterir. Pusuladaki devinim ağır ağır yavaşlayıp sona erer, gösterge her birimizin doğasına özgü yöne dönüp gelir yeniden. Okumaya ne zaman ara versem bende böyle olmuştur. İnsan ne de çok okuyabilir, münzevi bir hayat yaşayan bir kitap dostu, toplum insanının insanları yiyip yutuşu gibi yiyip yutar kitapları ve bunlardan ne kadar çoğunun sindirilebildiğine insan şaşmadan duramaz. Ama bir an gelir, bir kenara kaldırmak gerekir tüm kitapları, koşup ormandan içeri dalmak, havanın, çiçeklerin, sislerin ve rüzgârların peşine takılmak, dünyayı bir birlik ve bütünlük içinde gösterecek o dingin noktayı kendi içinde ele geçirmek gerekir.

* * *

Her edebiyat yapıtı en başta estetik bir değer taşır: estetiğe, yani güzel'in anlaşılmasına gelince, bu yoldaki tüm deneme ve çabalar bilim niteliği kazanamamıştır, başkalarına öğretilemez bilinenler ve birtakım yöntemler halinde saptanıp ortaya konamaz. Okulda öğretmenlerin belli bir şiir üzerine açıklamaları, o şiirin ikinci derecede önem taşıyan içerik ve değerleriyle, yani sosyolojik, yararlı, ahlaksal, pedagojik ya da dinsel yönleriyle ilgilidir. Şiirin asıl özü, birkezliğineliği ve güzelliği alabildiğine bir gizlilik içinde saklı yatıyor olabilir; söz konusu güzelliğin yanına yaklaştırmadığı kişi, şiirdeki "içerikleri" ne kadar ustalıkla ve zekice yorumlamaya çalışırsa çalışsın, şiirin asıl özünü asla ele geçiremez. Elbette istisnalar yok değildir. Şairin dehasına gerçekten denk bir deha sahibinin yorumu şiire tıpatıp uygun düşebilir. Ne var ki, ancak milyonda bir çıkar böyle biri. Ama yine de germanistikin ilgili yöntemleri öğrenmezlik yapılmamalıdır, yararlıdır bu yöntemler; ancak, şurası da hiç akıldan çıkarılmamalıdır ki, bir şiirin

asıl özü ve harikuladeliği söz konusu yöntemlerle ele geçirilemez.

* * *

Ben katıksız kategorilerin bir dostuyum ve edebiyat yapıtlarında, edebiyat kapsamına girmeyen kitaplardan çok daha iyi bilgi edinilebilecek konulara ilişkin düşünce ve görüşler ya da açıklamalar aramayı düpedüz yanlış buluyorum.

* * *

Kanımca, edebiyat yapıtları pişirilip kotarılmış hazır yemekler olarak geçmişten devralınamaz; onların adım adım yeniden keşfedilmeleri, ele geçirilmeleri gerekir. Eski kitapları okumalı, ama kitaplar üzerindeki yargıları okuyanların kendileri vermelidir.
Bir edebiyat yapıtı dönüp dolaşıp okuyucusunu bulur, yeter ki insanlığın temel doğru ve durumlarını konu yapsın kendine – ölmüş olan ölmüştür. Demek istiyorum ki, edebiyat bilimi gözümde bir değer taşıyorsa, sadece bir düşünce tarihi olmasına ve sosyolojik bileşenine borçludur bunu, yani belli bir edebiyat döneminin doğup ortaya çıkmasını sağlayan koşulları açıkladığı ölçüde bir diğer taşır benim için.

* * *

"Tek okuyucu" çokluk fazla konuşmaz, ama bir özden yoksun entelektüalizm tarafından oluşturulan ve Tanrıya şükür sanıldığı kadar güçlü sayılmayan kamuoyundan daha akıllıdır.

* * *

Edebiyat yapıtlarına kalıcılık bağışlayan ne düşünce içeriklerinin zenginlik ve yeniliği ne de birkezliğine sanatçı kişili-

ğinin sadece ağırlığıdır; edebiyat yapıtları sanatçının sanat çalışmalarının güçlükleriyle savaşmadaki başarısından ve zamanın moda akımlarına uyum sağlama ayartısına karşı savaşta ortaya koyduğu ustalık, sadakat ve sorumluluk derecesinden alır kalıcılığını. Söz konusu ustalık bir kez ele geçirilmiş olsun, edebiyat yapıtlarını tek başına öylesine bir uzun ömürlülükle donatır ki, bu yapıtlar hayli zaman ihmal edildikten sonra dönüp dolaşıp tekrar "güncellik" kazanarak yeni kuşaklara mutluluk bağışlayabilir.

* * *

Yok olup gitmiş görünen şey bakarsınız günün birinde çıkıp gelir yeniden. Bugün okuduğumuz kimi eski yazarlar vardır, isimlerini bile doğru dürüst bilmezdi babalarımız, omuz silkip geçerlerdi. Beri yandan bugün unuttuğumuz ve omuz silkip geçtiğimiz öyle yazarlar var ki, daha bir kuşak önce klasik yazarlar kataloğun baş köşesinde yer almışlardır. Bir ulusun sanat ve edebiyat hazinesi tek kişilerin anı ve deneyim hazinesi gibidir, bu hazinedeki anı ve deneyimlerden hiçbiri yok olup gitmez, hepsi de gün gelir tekrar yenilik ve güncellik kazanabilir, ama bir an bilinçaltının aynasında boy gösteren, bütün hazinenin ancak milyonda biridir.

* * *

Sanatla havai fişek eğlencesi arasındaki ayrım, gerçek sanat yapıtlarının içimizde bir tortu bırakması, bu tortunun öbür yaşantılarımız, kendi öz değerlerimiz, varlığımızın alabildiğine derinliklerindeki çocukluk anılarımız ve sevgiyle üzerine titrenen alabildiğine kişisel düşlerimizle karışıp söz konusu yapıtları okuduktan, kitapların isimlerini ve yazarlarının adlarını unuttuktan hayli zaman sonrasına kadar ruh yaşamımızı yeni renklerle donatabilmesidir.

* * *

Değerini kanıtlamış eski edebiyat yapıtlarının zamanımız için yeni baskılarını yapmak, bazılarını seçip yayınlamak, üzerlerinde çalışmak, günümüz düşünürlerinin dünyaya ve yaşadığımız çağa ilişkin yorumlarından daha az değerli değildir. Bir kuşağın geçmişten devralınan manevî mirası kullanış biçimi, uygarlığın en önemli göstergelerinden biridir.

* * *

Edebiyatın işlevinin halka basit, sağlıklı, oyalayıcı, çatışmalardan koruyucu bir besin sunmak olduğu ilkesini Sayın Göbbels ya da Franco hiç kuşkusuz tümüyle sizinle paylaşacaktır. Ne tür bir sanat yapılması gerektiği konusunda değişik görüşler ileri sürülebilir; ama ne yazık ki bunlar gerçek sanatçıları değil, sanat fabrikatörlerini ilgilendirir, çünkü nasıl sanat yapmaları konusunda gerçek sanatçılar için asla bir seçenek söz konusu değildir.

* * *

Sıradan bir okuyucu, yazarı, soylu bir inzivaya çekilmiş, yarı avarelik içinde kitaplarını kaleme alan, gürültüye karşı koruyucu önlemlere başvurarak yazdığı kitaplardan dış dünyanın olumsuz etkilerinden uzak tuttuğu iç yaşamı üzerine eğilen biri gibi canlandırır kafasında, çağdaş yazarın "toplum" karşısındaki sosyolojik, ahlaksal, çetin ve fazla bir güvenlikten yoksun konumunu pek sezmez; öyle bir toplum ki, insanlarının kişilikten yoksun bir kitleye dönüşmesinden ya da korku ve özlem bağıyla birbirine bağlı milyonlarca bireye bölünmesinden bu yana var olmaktan adeta çıkmıştır.

* * *

Yazarların bütün yapıtlarında karşılaşılır hep: Bir doğa gücü, sesine kulak kabartılan bir fırtına, bakışların üzerinde

gezdirildiği bir deniz karşısında olduğu gibi, bir yazarın gerçek yapıtı karşısında da kendini kaybeder okuyucu. Ancak çok daha sonraları, yatışıp sakinleşmiş, kitabı ikinci ve üçüncü okuyuşunda ondaki sanatsallığı keşfederek kıvanç duyar bundan, gerek ayrıntılardan, gerek bütünden keyif alır, sürekli yenilenen hazlarla kitaptaki büyük küçük sayısız güzelliklerin peşine düşer.

* * *

Niebelungen destanından başlayıp Luther ve Goethe üzerinden geçerek günümüze kadar uzanan büyük yaratılarıyla Alman dili, bu zengin, esnek ve güçlü dil, pek çok oyunu, kaprisi, kurala aykırılıkları, yüce müzikalitesi, dirimselliği, mizahıyla yaşamımın en büyük hazinesi, en vefalı arkadaşı ve avuntusu olmuştur. Bu dilde kaleme alınan yapıtlar ve onları kaleme alan yazarlar övülüyor, ululanıyorsa, aslan payı Alman dilinindir. Biz yazarlar dilin inşası ve ayrımlaşmasında emek veren işçiler arasında yer alıyorsak da, en büyük yazarların bile bu dile kazandırdığı şey, yaptığı katkı son derece azdır, dilin bize bağışladığı, dilin bizler için taşıdığı anlam yanında hiçtir adeta.

* * *

Yazıya geçen her şey kısa ya da uzun bir zaman dilimi içinde sönüp gider, silinir ortadan. Tüm yazıları ve tüm yazıların silinip gitmesini evrenin beyni okur, izler ve gülmeden duramaz. Bunlardan birkaçını okuyup anlamını sezmiş olmak iyidir. Tüm yazılardan kendini kaçıran, ama yine de yazı içinde gizli saklı yer alan anlam hep aynıdır.

* * *

Bugün pek çok genç insan görürüz, cıvıl cıvıl yaşam varken kitapları sevmeyi gülünç ve yakışıksız bulur, kitapları seve-

meyecek kadar yaşamın kısalığından ve değerliliğinden dem vurur, beri yandan haftada sekiz gün kafeterya müziğini dinleyip dansetmekle pek çok saat harcamaktan geri kalmazlar.

* * *

Kitapların işlevi, bağımsız insanları daha da bağımsız yapmak değil, hele yaşama yeteneksiz kişilere ucuzundan, yalancı, gerçek yaşamın yerine yapay bir yaşam sunmak hiç değildir. Ancak insanlara yaşamın kapısını aralaması, yaşama hizmet etmesi, ona yarar sağlaması durumunda kitapların bir değeri vardır. Bir güç kıvılcımının, bir gençleşme sezgisinin, yeni bir tazeleniş soluğunun okuyucuda doğmasını sağlamadı mı, okumakla geçirilen her saat boşa harcanmış demektir.

* * *

Sağlık durumları zararsız, kendi kendilerinden kuşku duymanın yabancısı insanlar arasında coşkulu biri yazarın yapıtında coşkuyu, akıllı biri akıllılığı, iyi kalpli biri iyi kalpliliği sevecektir. Dengesi pek yerinde sayılmayan okuyucular arasında ise pek sık bunun tersiyle karşılaşılacak, hayli ussal kişi naif duygusallığa, kendini denetim altında tutamayan kişi kendini denetim altında tutan serinkanlılığa koşacaktır.

* * *

Hiçbir şey düşünmeden dalgın okumak, güzel bir kırda gözleri bağlı olarak gezmeye benzer. Kendimizi ve günlük yaşamımızı unutmak için değil, bilinçli ve olgun bir tutumla kendi yaşamımızı yeniden sağlam ellerimize almak için okumalıyız. Ürkek öğrencilerin soğuk öğretmenlerin karşısına çıkışı, ipsiz sapsız birinin içki şişesine el atışı gibi yak-

laşmamalıyız kitaplara. Kitapların karşısına çıkışımız, kaçaklar ve gönülsüz yaşayanlar gibi değil, dağcıların Alpler'e tırmanışı, savaşanların silah ve cephane deposuna koşuşu gibi olmalıdır.

* * *

Ne kadar ayrımlaşmış bir tutumla, ne kadar inceliklerine inerek, okuduklarımızla aramızda ne kadar zengin ilişkiler kurarak okumayı becerebilirsek, her düşünceyi, her edebî yapıtı birkezliğineliği, bireyselliği ve dar sınırlılığı içinde o kadar daha iyi algılar ve yapıttaki tüm güzelliğin, tüm çekiciliğin özellikle bu bireysellik ve birkezliğinelikten kaynaklandığını görürüz. Beri yandan, değişik ulusların boğazından yükselen yüzbinlerce sesin nasıl aynı amaca yönelik olduğunu, başka başka isimler altında nasıl aynı tanrılara tapındığını, nasıl aynı düşleri düşleyip aynı çileleri çektiğini giderek daha bir açıklıkla görür gibi oluruz. Sayısız dillerin ve binlerce yılda kaleme alınmış yapıtların binbir türlü örgüsünden yıldızın parladığı anlarda şaşılası yücelikte, gerçeküstü bir yüz okuyucuya bakar; birbiriyle çelişen binlerce yüz çizgisinin adeta bir büyü, bir sihirle kaynaştırılarak bir birlik oluşturduğu bir yüzdür bu.

* * *

Eski bir kitap avutur insanı, uzaklardan konuştuğunu işitirsiniz, kulak verip söylediklerini dinler ya da kulaklarınızı tıkar dinlemezsiniz. Kitapta ansızın güçlü sözlerin çakıp söndüğünü gördünüz mü, bilirsiniz ki günümüzde kaleme alınmış bir kitaptan gelmemektedir bu sözler, günümüzdeki falan ya da filan yazarın sözleri değildir, ilk elden işitirsiniz bunları, bir martı çığlığı, bir güneş ışını gibi tıpkı.

Bir kitap okumak, iyi bir okuyucu için tanımadığı birinin doğasını, karakterini, görüş ve düşünce tarzını bilip öğrenmek, onu anlamaya çalışmak, hatta belki onu kendine dost edinmektir.

* * *

Elinde İncil'den başka bir şey bulunmayan, İncil'den başka bir şey bilmeyen öyle köylü kadınları vardır ki, şımarık, varlıklı birinin elinin altındaki zengin kitaplıktan edindiği bilgiden, sağladığı avuntudan, sevinç ve mutluluktan daha çoğunu İncil'i okuyarak edinmiştir.

* * *

"Klasikleri" damıtım işleminden geçiren bilim değil, okuyucular olmuştur; bilim okuyucuların pek çok adım gerisinde kalmıştır.

* * *

İyi kitapların, genel olarak sağlam bir beğeninin düşmanları, kitapları afaroz edenler değil, çok okuyanlardır.

Gerçek ve Hayal Gücü

Bir anlatıda doğru olan, her vakit dinleyicinin inandığı şeydir ancak.

* * *

Bir gazeteye göz gezdiren abonman, bir an için, yirmi dört saatte dünyada olup bitmiş ne varsa artık biliyorum yanılsamasına kapılır; oysa aslında kurnaz gazete yazarlarının gazetenin daha perşembe sayısında kısmen önceden haber verdiklerinden başka olup bitmiş bir şey yoktur. Bizim her birimiz de bunun gibi her gün, her saat gizler ormanını sevimli bir bahçeye ya da yüzeysel, açık seçik görülebilen bir harita parçasına dönüştürürüz; ahlakçı özdeyişlerinin aracılığıyla, din adamı inancının, mühendis sürgülü hesap cetvelinin, ressam paletinin, yazarsa örnek aldığı kişilerin ve ideallerinin aracılığıyla yapar bunu.

* * *

İstemelerin bakışı saflıktan uzak ve çarpıtıcıdır. Ancak hiçbir istekte bulunmadığımız, ancak bakışımız katıksız bir temaşa niteliği kazandığı zamandır ki nesnelerin ruhu kapılarını açar önümüzde, güzellikleri karşımızda buluruz. Satın almayı düşündüğüm, ağaçlarını kestirmek ya da ipotek ettirmek istediğim bir ormana baktım mı ormanı değil, yalnızca onunla benim isteğim arasındaki ilişkiyi görürüm. Ama ormandan beklediğim bir şey yoksa, kafamda belli bir düşünceye yer vermeksizin yeşil derinliklerinden içerilere uzanır bakışlarım; ancak o zaman gör-

düğüm orman gerçek ormandır, doğadır, bitkidir ve güzeldir.

* * *

Can sıkıntısı diye bir şey bilmez doğa, can sıkıntısı kentli insanın bir marifetidir.

* * *

Güzellik ona sahip olanı değil, onu sevebilen ve onu baş tacı edinebilen kişiyi mutlu kılar.

* * *

Davranışlarımıza rasgele soyut görüş ve düşünceleri temel almaz, yaşamımızda attığımız adımları aslında yalnızca varlığımızın özüne, ırkımızın karakter yapısını, bilinçaltımızda saklı dürtülere dayanarak atarız. Sonra da davranışlarımıza uygun düşen dünya görüşünü aramaya koyuluruz.

* * *

Bana öyle geliyor ki, nedenler her zaman bir açıklıktan uzaktır. Nedensellik ilkesi yaşamın hiçbir köşesinde hissettirmez varlığını, yalnızca düşüncede geçerliğini sürdürür. Nedenlerden yola koyularak davranan hiç kimse gösterilemez, sadece böyle bir kuruntu içinde yaşar insanlar, buna bir erdem gözüyle bakarak büyüklenir, başkalarına da söz konusu kuruntuyu benimsetmeye çalışırlar.

* * *

Belki de fırlatılıp atılmış bir taş gibi, her insanın izleyeceği yörünge önceden belirlenmiştir. İnsan yazgıyı avcuna aldığını ve onunla eğlendiğini sansa bile, önceden saptanmış bir

yörünge dışına çıkamaz. Ne var ki, "yazgı" kuşkusuz dışımızda değil, içimizdedir; dolayısıyla yaşamın yüzeyinde gerçekleşip gözle görülebilen olaylar belli bir önemsizlik kazanır. Genel olarak insanın güç bulduğu, hatta hazin diye nitelediği şey, bu durumda çokluk bir bahane niteliğine bürünür. Hazin olan'ın manzarası karşısında dize gelen aynı kişiler, asla önemsemedikleri nesnelere toslayıp uçurumu boylarlar.

* * *

Bir doğru ancak tek taraflıysa dile getirilir, sözcüklere dökülebilir. Gelgelelim dünya, çevremizde ve içimizdeki var olan nesneler asla tekyanlı değildir.

* * *

Çokluğun arkasında saygıyla kucak açtığım birlik asla sıkıcı, asla gri, düşünsel, kuramsal nitelik taşımaz, oyunla, acıyla, kahkahayla yoğrulmuş yaşamın kendisidir.

* * *

Hiçbir ben, ben'in en nafifi bile bir birlik değil, son derece çokyönlü bir dünyadır, yıldızlarla döşenmiş küçük bir gök parçasıdır, çeşitli biçimlerin, aşamaların ve durumların, kalıtsal ögelerin ve olanakların oluşturduğu bir karmaşadır (kaos). Tek kişiler bu karmaşaya bir birlik gözüyle bakmaya eğilim gösterir, sanki yalın, sağlam bir biçimi içeren, açık seçik sınırlarla belirlenmiş bir olgu gibi kendi beninden söz eder; en yüce aşamadaki de içinde olmak üzere her insanın düştüğü bu yanılgı anlaşılan bir zorunluluk, yaşamın bir isteğidir.

* * *

Doğru'nun milyonlarca yüzü vardır, ama doğru tektir.

* * *

Çokluk dünya kötüdür dendi, aşağılandı, çünkü bunu yapan kişi gece iyi uyuyamamış ya da yemeği fazla kaçırmıştı. Çokluk dünya için cennet dendi, göklere çıkarıldı, çünkü bunu yapan az önce bir kızı öpmüştü.

* * *

Hiçbir şey önemli, hiçbir şey önemsiz değildir, yaşam bir gölge oyunudur, ama ruhlarımızdaki nesnelerin perdeye yansıyan görüntülerinin derin, korkunç bir gerçeklikleri vardır.

* * *

Utopyaların varlık nedeni, bir köle gibi çalışıp gerçekleşmelerini sağlamaya uğraşmak değil, çetin, yine de özlenen bir şeyin olabilirliğini tartışmaya açmak ve söz konusu olabilirliğe inancı pekiştirmektir.

* * *

Belli bir aşamaya kadar duygu ve hayallerin güçleri, güzellikleri ve değerleri artar, ama belli aşamayı geçtikten sonra zayıflar yeniden, uyuşuk ve miskin niteliğe bürünür. Bu durumda gönülde daha başka hayallerin, daha başka duyguların filizlenip yeşermesine çalışmanın zamanı gelmiş demektir.

* * *

Kimse kendisini ilgilendirmeyen bir şeyin düşünü görmez.

* * *

Görülen düşün büyüsü gündüzün çokluk silinip gider, çünkü en iyi düş gören biri bile uyanık durumda çevresindeki dış dünyayı gerektiğinden fazla önemser. Aklından zoru olanlar bunu ötekilerden daha iyi başarır; kendilerini imparator ilan eder, kaldıkları hücreyi saray görür, bütün dışavurumları harikulade bir uyum içindedir.
Aklını kaçırmadan dış dünyayı büyüleyip bir başka kılığa sokmak, işte bizim amacımız budur. Kolay bir iş değildir, ama ortada bize rakip olacak fazla kimse de yoktur.

* * *

Hayaletlerle asla bir alıp vereceğim yoktur, kendi düşlerimde yaşayıp gidiyorum. Başkaları da düşlerde yaşar, ama kendilerinin değil, başkalarının düşlerinde; bu da işte onlarla aramdaki farktır.

* * *

İnsan yüzlerce zardan oluşan bir soğana, bir sürü iplikten örülmüş bir kumaşa benzer. Asya'nın eski sakinleri bunu anlamış ve çok iyi bilmişlerdir. Budistlerin yogasında kişilik hezeyanının maskesini alaşağı etmek için titiz bir teknik geliştirilmiştir. İnsanlık oyunu eğlendirici ve çokyönlüdür. Maskesini düşürmek için Hindistan'ın bin yıldır çaba harcadığı hezeyan, Batı'nın destekleyip güçlendirmek için yine pek çok zahmete katlandığı hezeyanın aynıdır.

* * *

Gerçek, bir taş parçası içinde hapsolmuş şimşek gibidir. Şimşeği uyandırmadın mı taş taş olarak, kent kent olarak, güzellik güzellik olarak, can sıkıntısı can sıkıntısı olarak kalır, her şey uyur, nesnelerin düşünü görür, ta ki sen yüksek

gerilim akımlarına başvurup onların üzerine "gerçeklik" sağanağını boşaltasın.

* * *

Kendi kendime her zaman itirazda bulunmak gibi talihsiz bir huyum vardır. Gerçeğin hep yaptığı şeydir bu; ne var ki, us böyle bir şeye kalkışmaz, erdem de öyle. Örneğin, yazın zorlu bir yürüyüşten sonra bir bardak su için can atar, suya dünyada eşi bulunmaz bir şey gözüyle bakabilirim. Gelgelelim, suyu içmemden bir çeyrek sonra dünyada hiçbir şey su kadar, su içmek kadar ilginçlikten uzak gelmez bana. Yemek, uyku ve düşünme konusunda da yine aynı durum söz konusudur. Örneğin, "us" denen şeyle ilişkim yemek ve içmekle ilişkim gibidir. Bazen us kadar şiddetle hiçbir şey kendine çekmez beni; us kadar, soyutlama olanağı, mantık, düşünce kadar bana vazgeçilmez görünen hiçbir şey yoktur. Ama derken buna doyar, karşıtını gereksinir, karşıtını arzulamaya koyulur, bozulmuş bir yemek gibi us'tan tiksinti duyarım. Kendi deneyim ve yaşantılarımdan bilirim ki, söz konusu davranışım keyfî nitelik taşır, karakterden yoksundur, hatta yasak kapsamına girer, ama neden böyle olduğunu da anlayabilmiş değilimdir. Öyle ya, nasıl yemekle açlık, uykuyla uyanıklık arasında sürekli gidip geliyorsam, doğallık ve ussallık, deneyim ve platonizm, düzen ve devrim, Katolik ve Reformasyon ruhu arasında birinden ötekine sürekli salınmam gerekiyor. Bir insanın us'u ömür boyu baş tacı edip doğayı küçük görmesi, hep devrimci kalışı, asla tutucu olamayışı ya da bunun tersi, bana bir yandan erdemli, seciyeli ve metin bir davranış görünüyor, bir yandan da böyle bir davranışı tatsız, iğrenç ve kaçıkça buluyorum, biri var da hep yemek yemek ya da hep uymak istiyor sanki. Gelgelelim, politikaya, usa, dine ve bilime dayalı topluluklar böyle kaçıkça bir davranışın mümkün ve doğal olduğu koşulunu temel alır kendilerine.

* * *

Bu yeryüzünde dolanıp duruyoruz, hep yolculuk üzereyiz; bizim gibi yolculuğa çıkmış birini görünce şapkamızı çıkarıp sallıyor, seslenip selam veriyoruz, ama bunu yaparken o kişinin vadiye inip seçilmez olmasını, belki de büsbütün karanlığa gömülüp kaybolmasını bekliyoruz.

* * *

Dünyanın en naif ideallerine kendini adamaya hazır kişi, tüm düşünce ve idealler üstüne akıllıca konuşmalar yapabilen, ama bunlardan hiçbiri uğruna en küçük bir özveriye yanaşmayan kişiden çok daha yeğlenecek biridir.

* * *

Doğada duygusallık diye bir şey yoktur.

* * *

İleride öyle olacak ki, hastalık ve sağlık alanında bir görecelliğin varlığı saptanacak, bugünün hastalıklarının yarının sağlık durumları olabileceği, sağlıklı kalmanın her zaman sağlığın şaşmaz bir belirtisi sayılamayacağı anlaşılacaktır.

* * *

Eğilimlerimiz, yüzlerine dünya görüşü maskesini geçirme konusunda şaşılacak bir yetenekle donatılmıştır.

* * *

Sahip olduğumuz erdemlere gereğinden fazla değer vermemiz güç, sahip olmak istediğimiz erdemlere gereğinden fazla değer vermemiz daha da güçtür. Başkalarının acı ve ka-

hırlarını ise kolaylıkla küçümseriz. Başkalarının mutluluğunu küçümsememiz ise daha da kolaydır.

* * *

Bir gece doğum yapan bir kadına yardım etmem gerekmişti, alabildiğine büyük bir acıyla alabildiğine büyük bir sevincin dışavurumlarının düpedüz birbirine benzediğini gördüm.

* * *

Unutlarının arkası kesilmedikçe insanın huzursuzluğu sürecektir.

* * *

Gezi romantizminin bir yarısı serüven beklentisinden başka bir şey değildir. Bir yarısı ise, içteki erotik duyguları değişim sürecinden geçirip yok etmeye yönelik bilinçaltındaki bir içgüdüden oluşur. Biz gezginler, özellikle gerçekleştirilememeleri dolayısıyla içimizde sevi isteklerini besleyip büyütür, aslında kadına gösterilecek sevgiyi köylere, dağlara, göllere, uçurumlara, yol kenarındaki çocuklara, kuşlara, kelebeklere dağıtırız. Nesne sevgisinden sıyırıp alırız kendimizi, sevginin kendisi bize yeter; bunun gibi, çıktığımız yolculuklarda da bir amaç gütmez, yolculuğun, yolda olmanın tadını çıkarmaya bakarız.

* * *

Bir süre yaşadığımız yer, oradan ayrıldıktan ancak bir zaman sonra belleğimizde biçim kazanır, değişmeden kalan bir görüntüye dönüşür. Belli bir yerde olup da her şey gözlerimizin önünde bulunduğu süre, rastlantı niteliği taşıyan nesneyle önemli nesneleri nerdeyse aynı ağırlıkta nesneler

olarak algılarız. Ancak daha sonra ikinci derecede önem taşıyan nesneler silinip gider belleğimizden. Belleğimiz sadece saklanılmaya değer nesneleri saklayıp alıkoyar kendisinde; yoksa yaşamımızın tek bir yılını bile korkuya kapılmadan, başımız dönmeden nasıl görebiliriz!

* * *

İçimizden her biri kendi hayal dünyasında ve kendi coğrafyasında oldukça memnun ve huzurlu yaşayıp gider, derken bir barajın çökmesi ya da kafada çakan bir ışık sonucu gerçeğin, o müthiş, o korkunç güzel, o tüyler ürpertici gerçeğin üzerine yıkıldığını, bir çıkış yolu bırakmaksızın kendisini kucakladığını, ölümcül bir yakalayışla kıskıvrak yakaladığını duyumsar. Bu durum, kafada çakan bu ışık ya da uyanış, yalın gerçek içindeki bu yaşam asla uzun sürmez, ölümü barındırır kendisinde, böyle bir durumun kucağına yuvarlanan, dehşet verici girdap içine sürüklenen insanın katlanabileceği kadar sürer ancak, sonunda ya ölümle ya da gerçek dışına, katlanılabilir düzene, kavranabilir olana soluk soluğa kaçışla noktalanır. Kavramların, sistemlerin, dogmaların, imgelerin bu katlanılabilir, uyuşuk, düzenli dünyasında ömrümüzün onda dokuzunu geçiririz. Sıradan küçük adam belki bir hayli söylenerek, atıp tutarak da olsa küçük evceğizinde ya da daireciğinde yaşar, başının üstünde bir çatı, ayağının altında bir zemin, kafasında geçmişin, soyunun sopunun, hemen hepsi de kendisi gibi olup kendisi gibi yaşamış atalarının bilgi birikimi, ayrıca üzerinde bir düzen, bir devlet, bir yasa, bir hukuk, bir ordu vardır. Derken her şey bir anda çıkıp gider elden, dağılıp parçalanır, çatı yiter, huzur ve rahatlık insanı gırtlaklayan bir ölüm tehlikesi olup çıkar, geçmişten devralınan, pek saygın ve güvenilir hayal dünyası alevler içinde kalır, kırılıp dökülür, ortada o müthiş şeyden, gerçekten başka bir şey kalmaz. O dehşet verici, akıl almaz, o korkunç şey Tanrı diye nitelenebilir, ama isim anlamayı kolaylaştırmaz, açıklanabilirlik ve katlanılabilirli-

ğe katkıda bulunmaz. Gerçekle yüz yüze gelmeler her zaman bir anda olup biter, savaşta gökten yağan bomba yağmuru, yani bazı bakanların sözlerine bakarsak özellikle korkunçlukları bizi günün birinde saban demirlerine dönüştürmeye zorlayacak silahlar bunu sağlayabilir örneğin. Çokluk bir hastalık, insanın burnunun ucunda baş gösteren bir felaket, bazen de yaşam iklimindeki bir değişiklik, korkunç bir kâbustan uyanış, uykusuz geçirilmiş bir gece tek kişinin amansız gerçekle tanışması, onun bir süre tüm düzene, tüm rahatlık, güven ve inanca ve tüm bilgiye kuşkulu gözle bakması için yeterlidir.

* * *

Doğru'nun karşısında çıplak olarak dikildiğimiz anlarda temiz bir vicdanın sağlayacağı güvenlikten ve mutlak bir inancın sağlayacağı rahatlıktan yoksun bulunuruz. Uyanıklık anında bir insan kendini öldürebilir belki, ama bir başkasını hayır. Uyanıklık anında insan hayli nazik konumda bulunur, çünkü dışa açıktır ve doğru'nun kendi içine sızmasını engelleyemez, doğru'yu sevmek ve yaşamın bir ögesi olarak duyumsamak ise pek çok çabayı gerektirir, çünkü bir kez insan sıradan bir yaratıktır, doğru'ya düpedüz düşman gözüyle bakar. Gerçekten de doğru, insanın özleyip yeğleyeceği bir şey değildir, aman zaman tanımaz.
Doğanın acımasız olduğu, antrozentrik (insan merkezli) bir görüştür... Doğa vardır, durup durur ortada ve etkin durumdadır, biz de onun bir parçasıyız, "doğa"dan korkup endişeye kapılır, ona yabancı ve düşman gözüyle bakarsak, kesinlikle yanlış yola sapmış oluruz.

* * *

İkiliği dışavuracak bir simge ele geçirmek isterdim; melodi ve karşı melodiyi aynı zamanda görünür kılan, çokrenkliliğin yanından birliğin, şakanın yanından ciddiliğin hiç ayrıl-

madığı bölümler ve cümleler kaleme almayı isterdim. Çünkü benim için yaşamı oluşturan tek şey budur, iki kutup arasında bir dalgalanma, dünyanın iki temel direği arasında bir gidip gelmedir. Dünyadaki o mutlu çokrenkliliğe hayranlıkla sürekli dikkati çekmek, ama beri yandan bu çokrenkliliğin temelinde bir birliğin saklı yattığını anımsatmak isterdim.

* * *

İşte büyü: İç'in yerine dış'ı, dış'ın yerine iç'i geçirmek, kendini zorlayarak, acı çekerek değil, özgürce, isteyerek yapmak bunu. Geçmişi davet et, geleceği davet et: Her ikisi de sendedir bunların! Şimdiye kadar içinin kölesi oldun, şimdi onun efendisi olmayı öğren. İşte budur büyü.

* * *

İçte bizi uğraştıran sorunlarla dışımızdaki dünyada da karşılaşmamız, eskiden beri bilinen, yaşanan bir olaydır. Kendime bir ev yapayım mı yapmayayım mı, eşimden boşanayım mı boşanmayayım mı, ameliyat olayım mı olmayayım mı diye düşünüp taşınan kimse, bilindiği üzere aynı sorunla boğuşan insanlara her zaman dikkati çekecek kadar sık olarak çevresinde de rastlar. Aynı şeyi okuduğum kitaplarla ilgili olarak ben de yaşadım; hayatın herhangi bir sorunu beni fazla uğraştırdığı zamanlar, içlerinde söz konusu sorunun rol oynadığı kitaplar dört bir yandan gelip buldu beni.

* * *

Yeter ki zaman kavramı zihinden uzaklaştırılsın, çevremizdeki tüm düşmanlıklar yitip gider, yenilgiye uğrar.

* * *

Ruhumuzda kendisine güvenebileceğimiz bir büyü saklı yatar; bütün'ü arar büyü, ruhtaki her boşluğu, her eksikliği gidermeye uğraşır. Belli bir alandaki güçsüzlüğü bir başka alanda ortaya koyacağı üstün bir başarıyla dengelemeye çalışır, yaşamı el üstünde tutmak, evet demek, Tanrıyı ululamak üzere en duyarlı, en zayıf, en mutsuz insanın ruhunda alabildiğine narin, alabildiğine içten, alabildiğine tatlı ezgilerin işitilmesini sağlar.

* * *

Anlam ve töz (cevher) nesnelerin arkasında bir yerde değil, onların içinde, her şeyin içindedir.

* * *

Gezilerin şiirselliğini oluşturan yeni kazanımların organizmaya katılması, çokyönlülükteki birlik'i kavrayışta bir güçlenme, eski doğrularla ve yasaların yepyeni koşullarda tekrar ele geçirilmesidir.

* * *

Çocuklar yüce kalpli varlıklardır, hayal güçlerinin büyüsüyle ruhlarında karşıt nesneleri birarada barındırmanın üstesinden gelirler; oysa büyüklerin kafasında söz konusu nesnelerin birbiriyle çatışması en çetin savaşlara ve ikilemlere yol açar.

* * *

Zaman zaman benim gibilerin de varlığı gerekiyor, yoksa devrime ve o netameli "gerçek"e karşı hayal gücünün savaşı diye bir şey kalmaz ortada.

* * *

Zeki ve işgüzar kişiler hayal gücünün oyunlarını hemen "kaçış" diye niteler, böylelikle bir yazarı kaçışa zorlayan "gerçeğin", içinde kalınması gerçekten arzu edilmeye değer bir yer sayılamayacağını itiraf ederler.

* * *

Özgürlük ülkesi, aynı zamanda aldatmacalar ülkesidir.

* * *

Trajediler asla önlenemez, çünkü bunlar felaket ve musibetler değil, karşıt dünyaların birbirine toslamalarıdır.

* * *

Falan şeyi, filan şeyi okur insan, bir süre ardı arkası gelmeyen sorunlar dünyasında boğuşa boğuşa bir yol açıp ilerler; öyle sorunlar ki asla çözüme kavuşturulamaz, yalnızca yaşanırlar. Sonunda hayat bizi dönüp dolaşıp bir yere savurur, bu yerde olanaksız görüneni yeniden deneriz; mutsuz görüneni bu eski oyunda her zaman bizi avutan bir şey varsa, tüm zamansallığın yenilebilirliği, zamanın bir hayal (ilüzyon) olduğu, bütün durumların, bütün ideallerin, bütün yaşam dönemlerinin hiç de belli bir okul şemasına uygun bir yol izlemediği, neden sonuç ilkesiyle birbirine bağlı bulunmadığı, tersine zamandışı bir varlık sahibi olduğu, yani Tanrı krallığının ya da devcileyin uzaklıklara yansıtılan insanlık idealinin her an yaşantı ve gerçeğe dönüşebileceğidir.

Sanat ve Sanatçılar

Sanat anne ve baba dünyasının, us ve kanın birleşimidir: duyusal alanda başlayıp soyut alana doğru yol alabilir ya da katıksız bir düşünceler dünyasında başlayıp en kanlı ette son bulabilir. Yalnızca başarılı hokkabazlık ürünleri olmayan bütün sanat yapıtları bu netameli, gülümseyen iki yüzü taşır kendisinde, bu erkek-kadınsal'ı. içgüdüsellikle saf entelektüelliği yan yana kendisinde barındırır.

* * *

Doğada on bin renk vardır, bizler bu renk skalasındaki on bini yirmiye indirgemeyi kafamıza koymuş bulunuyoruz.

* * *

Bütün sanatların başı sevgidir. Bir sanat yapıtının değer ve kapsamını belirleyen en başta sanatçının sevgiye yetenekliliik derecesidir.

* * *

Yeter ki kendimizi ve dünyanın yakıp kavurucu acısını unutacak kadar güzel'e ve sanata gönül verelim, hiçbir şey güzel kadar, sanat kadar şenlikli ve şenlendirici değildir. Sanatın içimizi neşeyle aydınlatması için Bach'ın bir füğü, Giorgione'nin bir tablosu gerekmez, bulutlu gökyüzünde bir lokmacık mavi köşe, bir martı kuyruğunun oynak yelpazesi elverir bunun için, bir yolun asfaltı üzerindeki petrol leke-

sinde yansıyan eleğimi sema renkleri elverir. Hatta bu kadarına bile gerek yoktur.

* * *

İçimizdeki mutluluk havasından ben bilincine ve yaşamın sefaletine dönersek, neşe hüzün olup çıkar, dünya ışıl ışıl bir gökyüzü yerine kara yeryüzünü buyur eder bize, güzel ve sanat bizi mahzunlaştırıcı bir nitelik kazanır. Ama ister Bach'ın füğü, ister martı kuyruğundaki tüyler, ister asfalttaki petrol lekesi ya da bunlardan daha da az bir şey olsun, korur güzelliğini, tanrısallığını korur. Ben ve dünya unutularak sağlanan mutluluğun süresi anlarla sınırlı olmasına karşın, güzeldeki mucizenin bize armağan ettiği hüzünle doymuş büyülenmişlik saatlerce, günlerce kaybolmadan kalır, hatta bir ömür boyu yitip gitmez.

* * *

Kendimizi doğanın usdışı (irrasyonel), karmaşık, acayip biçimlerine adamamız, içimizle bu biçimleri oluşturan istemimiz arasında bir uyumun varlığı duygusunu uyandırır, çok geçmeden söz konusu biçimlere kendi kaprislerimizin ürünleri, kendi yaratıklarımız gözüyle bakmak gibi bir ayartıya kapılırız, bizimle doğa arasındaki sınırların titreşmeye başladığını ve silinip gittiğini görürüz. Ruhumuzda öyle bir hava eser ki, gözlerimizin retina tabakasındaki görüntülerin dış izlenimlerden mi, yoksa iç izlenimlerden mi kaynaklandığını bilemez oluruz. Bizim ne ölçüde yaratıcı olduğumuzu, dünyanın sürekli yaradılışında ruhumuzun ne ölçüde pay sahibi olduğunu böyle bir egzersiz kadar basit ve kolay yoldan bize gösterecek bir başka şey yoktur. Aynı bölünmez tanrılıktır ki, içimizde ve doğada etkinliğini sürdürür; diyelim ki dışımızdaki dünya battı, yok oldu, aramızdan biri onu yeniden kurup çatacak gücü bulabilir kendinde; çünkü dağlar, ırmaklar, ağaçlar ve yapraklar, bitki kökleri ve

çiçekler, doğadaki tüm oluşumlar önceden içimize yerleştirilmiştir, ruhumuzdan kaynaklanır hepsi, ruhumuzun tözü (cevher) sonsuzluktur, bizler tanımayız, bilmeyiz bu tözü; ama o, çokluk sevi gücü ve yaratıcı güç olarak sesini duyurur.

* * *

Bütün sanatımız, savsaklanmış yaşamımızın, savsaklanmış hayvansallığımızın, savsaklanmış sevgimizin yerine zahmetle geçirdiğimiz ve bize on kat daha pahalıya oturan yerdeş üründür. Ama gerçekte öyle de değildir pek. Ussal'a duyusal'ın eksikliğini giderecek geçici bir nesne gözüyle bakarsak, duyusal'a aşırı değer vermiş oluruz. Ne duyusal ussal'dan, ne ussal duyusal'dan zerrece daha değerlidir. İster bir kadını kucaklamışsın, ister bir şiir düzmüşsün, fark yok arasında.

* * *

Sanat, bağışlanma (magfiret) durumunda dünyayı temaşa ediştir.

* * *

Nasıl sevgiden doğup çıkmamış büyük bir sanat yapıtı olamazsa, sanat yapıtlarıyla soylu ve yararlı bir ilişki de yine sevgisiz kurulamaz.

* * *

Sevginin işi yoğunlaştırmalarla imgelerledir. Ama siz imgeleri atıp yerine kavramları geçirmek istiyorsunuz.

* * *

Sanat ve güzel, insanı gerçekten daha iyi biri yapabilir ve güçlendirebilir mi, bunu bir yana bırakalım. En azından yıldızlarla donanmış gökyüzü gibi bize en azından ışığı, düzeni, uyumu anımsatır ve karmaşada "anlam" düşüncesini bizde uyandırır.

* * *

Deha sevme gücüdür, özveriye duyulan özlemdir.

* * *

Neşe, ermişler ve şövalyelerde rastlanan bir erdemdir, güzel'de saklı yatan gizdir ve her sanatın gerçek özüdür. Yaşamın şahanelik ve korkunçluğuna, dizelerinin rakseden adımlarında övgüler döşenen şair, söz konusu şahanelik ve korkunçluğun katıksız bir "şimdi" olarak yankılanmasını sağlayan müzisyen, bizi önce gözyaşları ve acılı gerilimler içinden çekip götürse bile insanlığa ışık getiren, yeryüzündeki sevinçleri ve kutsallıkları çoğaltan kişilerdir.

* * *

Sanat yeni yüzler, yeni diller, ağulayan bir çocuk gibi yeni sesler ve yeni tavırlarla karşımıza çıkıyor, dünün ve önceki günün diliyle konuşmaktan bıkıp usandı, bir defa da dansetsin istiyor ayrıca, bir defa da haddini aşmak, başındaki şapkayı külhanca yana yatırmak ve yalpalar vurarak yolda yürümek istiyor. Vatandaşlara gelince, onun bu tavrına ateş püskürüyor, alaya alınmış, kendi köklerine, kendi değerlerine kuşkuyla bakılmış gibi bir duyguya kapılıyor, sövüp sayıyor, eğitim ve öğrenimlerinin yorganını başları üzerine çekiyorlar. Kişisel onurları azıcık incinse, azıcık aşağılansalar soluğu mahkemede alan aynı kişiler, büyük bir icat yeteneğiyle korkunç aşağılamalar bularak karşı tarafa saldırıyorlar.

* * *

Müziğimizi yapıyoruz; bazen biri çıkıp bizi yanlış anlayarak şapkamızın içine bir para atıyor, bizim müziğin öğretici ya da ahlaksal ya da işte hoş bir şey olduğunu sanıyor çünkü. Bizim müziğin sadece müzik olduğunu bilse, şapkamıza attığı parayı kendine saklayıp yoluna devam edecektir.

* * *

Yalnızca yaşamış olmak için yaşamak istemem; sadece bir kadın sevmiş olmak için sevmek istemem: yaşamdan hoşnut olmak, daha da ötesi yaşama katlanabilmek için sanat üzerinden geçecek dolambaçlı bir yola, sanatçının yalnızlık içindeki acayip zevkine gereksinim duyuyorum.

* * *

Her sanatın anlaşılabilip yaşanabilmesi doğal bir yeteneğin varlığını gerektirir; öyle bir yetenek ki, sanatçının yeteneğine ya da içgüdüsüne yakın olmak zorundadır. Kimde böyle bir yetenek varsa, sanatsal hazları tadabilir, kimde yoksa bu hazlar kendisi için asla söz konusu olamaz.

* * *

Sanat konusunda yapılan tartışmalar, düşünceler etrafında yapılan tartışmalar gibidir. İnsanlar birbirini sevmedikçe birbirini anlayamaz. Birbirini sevebilmenin tek yolu da, dünyayı dışta değil, içte yaşamaktır.

* * *

Yeteneğin karşısında bir karakter, coşkunun karşısında disiplin, kolaylığın ve üretim hevesinin karşısında engeller bulunmalı ve denge böylece sağlanmalıdır.

* * *

Zamanımızın gereksinim duyduğu ve arzuladığı şey, beceriklilikle yürütülen bir memuriyet yaşamı ve çalışkanlık değil, kişilik, vicdan ve sorumluluktur. Zekâdan, "yetenekten" fazlasıyla var ortada.

* * *

Sanayi ve bilim, kişilikli insanlara artık gereksinim duymuyor mu, buyursunlar, kapasınlar böylelerine kapılarını. Ne var ki, büyük kültür iflasının ortasında iyi kötü katlanılabilir yaşam olanaklarıyla küçük bir adada oturan biz sanatçılar, eskiden olduğu gibi şimdi de daha başka yasalara uymak zorundayız. Bizim için kişilik lüks değil, var olmanın koşuludur, yaşam şevki, onsuz yapamayacağımız sermayemizdir. Sanatçıdan da anladığım, yaşadıklarını ve geliştiklerini bizzat duyumsayan, güçlerinin dayandığı temellerin bilincinde olan ve bu temeller üzerinde doğuştan içlerinde taşıdıkları yasalara göre kendi kendilerini kurup çatan kişilerdir. Öyle kişiler ki, öz ve etkilerin temele ilişkisi iyi bir yapıda kubbenin duvarla, çatının direkle ilişkisi gibi açık seçik ve anlamlı nitelik taşımayan ikinci derecede önemli bir etkinlikte bulunmaz, yaşamda bir değişikliğe gitmezler.

* * *

Tüm gerçek yeteneklerin başı ve kökü duyusaldadır, beden ve duyular bakımından doğuşta kendilerine verilen çeyizdedir.

* * *

Biz sanatçılar hafif yollu abartıya kaçarak adeta şöyle söyleyebiliriz: Yaptığımız işin değerini bize verdiği haz belirler. Bir çalışmadan geride kalacak ve etkisini sürdürecek olan, düşünülüp kotarılmış şey değil, tavır, esin, küçük ve gelgeç büyüdür. Nasıl ki Mozart'ın bir operasında operanın öykü-

sü ya da ahlaksal içeriği değil de tavır ve melodi, tazelik ve birbirini değişerek kovalayan bir dizi müzikal temaya eşlik eden zarafet değerliyse, onun gibi.

* * *

Duyguları ve duygusallıkları ayıplayıp bunlardan nefret etmeyerek kendi kendime, aslında bizi yaşatan nedir, duygularımızda değilse başka nerede yaşadığımızı hissederiz sorusunu yöneltişim de çağdaş biri olduğumu gösterir. Bende hiçbir duygu uyandırmayıp ruhumda hiçbir kıpırtıya yol açmadı mı, para cüzdanım doluymuş, bankada yüklü bir hesabım varmış, üzerimdeki giysinin ütüsüne diyecek yokmuş, sevimli bir kız arkadaşım varmış, neye yarar? Hayır, başkalarında karşılaştığım duygusallıklardan ne kadar nefret etsem de, kendi duygusallıklarımı seviyor, nefret etmek bir yana hatta biraz şımartıyorum bunları. Duygu, narinlik ve ruhumda kolaycacık uyanan titreşimler, bunlar nihayet donanımımdır benim, bunlardan yararlanarak hayatımı ayakta tutmak zorundayım. Elimde kas gücünden başka şey bulunmasaydı da bir güreşçi ya da bir boksör olaydım, kas gücüne fazla önem taşımayan bir şey gözüyle bakmamı kimse benden istemeyecekti. Kafadan iyi hesap kitap yapabilen biri olsaydım da büyük bir büronun yöneticiliğini yapsaydım, kafadan iyi hesap kitap yapabilmeye aşağılık bir iş gözüyle bakıp küçümsememi kimse benden istemeyecekti. Gelgelelim, son zamanlarda yazara yöneltilen, hatta bazı genç yazarların kendi kendilerine yönelttiği bir beklenti var; isteniyor ki, yazar en başta kendisini yazar yapan özelliklere, ruhunun kolay uyarılabilirliğine, âşık olma yeteneğine, sevme ve sevdiği için yanıp tutuşma, kendini bir şeye adama, duygular dünyasında işitilmedik ve normal dışı olayları yaşama yeteneğine, işte bütün bu güçlü yanlarına nefretle baksın, bunların kendisinde varlığından dolayı utansın, "duyusal" diye nitelenebilecek şeylere karşı kendini savunsun. Eh ne yapalım, isteyen buyurup öyle davrana-

bilir, ben yokum bu işte; duygularımı dünyanın bütün pervasızlıklarına değişmem; söz konusu özelliklerdir ki, savaş yıllarında yiğitlik taslayanların duygusallıklarına katılmaktan beni koruyup esirgemiştir.

* * *

Bizde kararlılık duygusu ve girişimcilik ruhu eksikse, karşıtlarımız sayılan kârlılık duygusu ve girişimcilik ruhuna sahip kişilerde ruhsal bir boyut noksandır. Bizim romantik-sanatçı çocuksuluğumuz, dünyanın fatihi duygusu içinde yaşayan, sürgülü hesap cetveline bizim Tanrıya inandığımız gibi inanan, dünya için koyduğu kuralların mutlak geçerliği Einstein tarafından sarsıntıya uğratıldı mı kızıp köpüren dünya fatihi bir mühendisin çocuksu-mağrur iyimserliğinden daha çocuksu değildir. Metropol edebiyatçılarının çokluk alaylı nitelemesiyle biz romantikler ve duygusalların tümü yıkılması kararlaştırılmış köhne bir duvar dolayısıyla kamuoyunu ayağa kaldıran ve yurdu koruma birliklerini seferber eden salak fanatikler değiliz, bazılarımız nerdeyse kârlılık partisine mensup bazıları kadar zekidir, belki yüreklerinde geleceğe daha büyük bir inancı barındırırlar, ilerleme yobazlarının pek çoğundan daha fazla geleceğe kucak açan kişilerdir.

* * *

Sanatçının, genel olarak yetenekli bir insanın yalnızlığı bana göre kaçınılmazdır; böyle bir kişi bahtı açık ve başarılı biri olmuş, olmamış, fark etmez. Ve yine bana göre yetenekli kişinin, parlak bir hayal gücüne sahip insanın bu yalnızlığı elden geldiğince dışlaması da anlaşılır ve aslında doğru bir davranıştır. Çünkü yetenekli biri, sıradan insanın o sıkıcı, hazin dargörüşlülüğünü er geç görüp anlayacaktır kesinlikle. Ama yetenekli kişi buna karşı kendini savunmak zorundadır, yoksa bu anlayış sonunda onun da katlanama-

yacağı bir sevgisizliğe ve insanın hor görülmesi sonucuna götürür. Ama sanatçının ya da bir düşünürün kalabalıklar ortasındaki o büyük, çokluk dondurucu soğuk yalnızlığı gizli ya da açık ortadadır hep, sıradan insanlardan biraz ileride bulunmamızın karşılığı olarak bizlerin ödediği bedeldir bu.

* * *

Aydın kadar kendini beğenmiş, aydın kadar kabul görmeye ve onaylanmaya can atan kimse yoktur. Gerçekten de aydın biri kabullenilmeye ve onaylanmaya şiddetle gereksinim duyar.

* * *

Sıradan vatandaş, hayalperesti kaçığa benzetmekten hoşlanır. Bir sanatçı, bir dindar, bir filozof gibi kendi içindeki uçuruma yaklaştı mı hemen aklını kaçıracağını doğru olarak sezer. Söz konusu uçuruma ister ruh diyelim, ister bilinçaltı, ister bir başka isim verelim buna, her yaşam kıpırtısı oradan çıkıp gelir. Sıradan vatandaş kendisiyle ruhu arasına bir bekçi dikmiştir; bilinçtir bu bekçi, ahlaktır, bir güvenlik makamıdır. İlkin güvenlik makamının damgasını yemeksizin o ruh uçurumundan çıkıp gelecek hiçbir şeyi benimsemez. Oysa sanatçının sürekli güvensizliği ruh ülkesine değil, sınır makamlarına yöneliktir, bilinçliyle bilinçsiz arasında gizlice gidip gelir sanatçı, sanki her ikisinde de evindeymiş gibi rahat hisseder kendini.

* * *

Kuşkusuz şu sıra temelleri yerinden oynayan çağdaş burjuva dünyamızda sanatçı bir çeşit yerdeş figür oluşturuyor, kendisine yaşadığı ülkenin insanları tarafından öyle işlevler mal ediliyor ve yükleniyor ki, aslında bunlar herkesin üstlenmesi gereken, ama yaşanan çokyönlü yozlaşma dolayı-

sıyla çoğunluk tarafından savsaklanan işlevlerdir. Sanatçı, toplumumuzda hiçbir şeye aldırmadan, toplumumuzun geniş çaptaki hoşgörüsüne sığınarak kendi kendini yaşayan, kendi doğasına sadakatten ayrılmayan ve böylece her insanın kalbine yazılmış bir buyruğun gereğini yerine getiren biricik insan tipini oluşturur. Öyle bir buyruk ki, her insanın kazınmıştır kalbine, ama çağrısı insanların çoğu için günlük işlerin ve savaşın bulanık ortamında boğulup gitmektedir.

* * *

Deha nerede boy gösterirse ya çevre tarafından boğulup atılır ya da zulme uğrar; hiç itirazsız insanlığın gülü sayılır sanatçı, öyleyken her görüldüğü yerde sıkıntı ve karışıklığa yol açar, her zaman tek olarak yüz gösterir, yalnızlığa mahkûmdur, kalıtım yoluyla başkalarına aktarılamaz ve her zaman kendi kendini elden çıkarma eğilimini taşır içinde.

* * *

Ben, her biçimiyle dâhiye, doğanın büyük özverilerde bulunarak normal insandan daha iyi, daha derli toplu, yaşamaya daha layık insan tipini ortaya koyma girişimi olarak bakıyorum.

* * *

Dehadan biyolojik bir sorun olarak söz ediyorsam, bununla demek istediğim, en başarılı örneklerine bakıldığında dâhinin hemen her zaman trajik yaşam sürdüğü ve uçurum kenarının donuk ışığında yaşadığıdır; dehanın her zaman cinnetle akraba olduğunu kabullenen dar kafalı burjuva öğretisiyle bunun bir alıp vereceği yoktur. Hayır, deha, yani alabildiğine yüce bir aşamaya çıkarılmış yaşam, karşı kutbuna, ölüme ya da cinnete pek kolay dönüşebilir; çünkü böyle bir yaşamda insan varlığı kendini korkunç bir fiyasko, doğanın

büyük ve atak, ama pek başarılamamış bir girişimi olarak kavrar, bilir. İnsanlık ağacında en çok arzu edilmeye değer ve en soylu meyve olarak hiç itirazsız kabul edilen dâhi, biyolojik mekanizmalar tarafından korunmaz, hele üreyip çoğalmasına asla izin verilmez, ışık işlevini gördüğü ve ulaşılması özlenen hedef rolünü oynadığı bir yaşamın ortasında dünyaya açar gözlerini, aynı zamanda bu onun havasızlıktan boğulup gitmesine neden olur.

* * *

İleri düzeye vardırılmış bir bireyselleşme süreci dönüp ben'e cephe alır ve onu yeniden yok etmeye eğilim gösterir.

* * *

İnsanlar, dâhi denen kişilerin yaşam öykülerinden yola koyularak gerçekten güçlü ve yetenekli kişilerin sonunda kendi yollarını bulup eserlerini yarattıkları gibi iç rahatlatıcı bir sonuç çıkarmaya eğilim gösterir. Böyle bir davranış ödlekçe bir avuntudur, bir yalandır düpedüz. Gerçekte o ünlü kişilerin pek çoğu üstün başarılı çalışmalarına karşın kendilerine biçilmiş misyonun kendilerinden istediği kişiler asla olamamış, her dönemde yetenek sahibi pek çok insan kendilerine yaraşır yolu bir türlü bulup izleyememiş, yetenekli kişilerden pek çoğunun canına okunmuş, pek çoğu felakete sürüklenmiştir.

* * *

Dünyaya sanatçı gözüyle bakıyor ve bir demokrat gibi düşündüğüme inanıyor, ama kendimi düpedüz bir aristokrat gibi duyumsuyor, yani niteliğin her türlüsünü sevebiliyorsam da, nicelik için böyle bir gücü gösteremiyorum.

* * *

Sanat üzerinde hiçbir baskı uygulanmamalıdır. Çağdaş sanatla başı hoş olmayan sanatsever ne bundan yakınmalı, ne de çağdaş sanattan "zevk" almaya kendini zorlamalıdır. Örneğin, müzik alanında elimizde yaklaşık üç yüz yıllık yapıtlar bulunup bunlardan zevk alıyoruz diye günümüz müzisyenlerinin başvurdukları denemeleri ve izledikleri yolları terketmelerini istememeliyiz; çünkü onların yapıtları sanatımızı yoksullaştırmaz, tersine zenginleştirir. Günümüz müziği bazen bize soğuk ve kurmaca geldi mi, söz konusu müziğin belki aşırı derecede tatlı, aşırı derecede duygusal yarım yüzyıllık müziğe tepki oluşturduğunu akıldan çıkarmamalayız.

* * *

Bilge kişinin her eylemden düşünsel (kontemplatif) bir el çekişle ele geçirmeyi amaçladığı şeye, yani zamanın yokedilmesine, sanatçılar bilgeninkine ters bir yol izleyerek ulaşmaya çalışır, bu da edebileştirmelerin hizmetinde sergilenecek yüksek bir etkinliktir.

* * *

Yüzyıllar boyu binlerce "zihniyet", parti ve program, binlerce devrim varlık alanında boy gösterdi, dünyayı değiştirdi bunlar ve (belki) ileriye götürdü. Ama programlardan ve inançlardan hiçbiri zamanı aşıp öteye geçemedi. Ama birkaç gerçek sanatçının resimleri ve sözleri, birkaç gerçek bilgenin, seven ve kendini feda eden birkaç kişinin sözleri zamana yenik düşmedi, binlerce kez İsa'nın bir lafı. Yunanlı ya da bir başka yazarın bir sözü aradan yüz yıllar geçtikten sonra bile kendisine kulak verecek insanlar buldu ve onları aydınlatıp uyandırdı, gözlerini açıp insanlığın acılarını ve olağanüstülüklerini görmelerini sağladı. "Dâhi" ve buna benzer biri gözüyle bakılmak değil, bu binlerce sevenler ve tanıklardan küçük biri olmayı can ve gönülden isterdim doğrusu.

* * *

Bugün yeni ve ilginç olan, iki gün sonra söz konusu özelliğini yitirir. Ne var ki, birkaç yüzyıl varlığını korumuş ve hâlâ unutulmamış ya da yok olup gitmemiş bir şeyin değeri, bizim yaşam dönemimizde de belki büyük dalgalanmalar göstermeyecektir artık.

* * *

İster tanrıbilim, ister bir başka kılıkta olsun, us her zaman kavramlara, sadeleştirmelere, tiplendirmelere fazla eğilim gösterir, örneğin "ağaç" yeter kendisine, oysa ruh ve beden "ağaç" ile bir yere varamaz, ıhlamura, meşeye ve akçaağaca gereksinim duyar, bunlardan hoşlanır. Belki de bunun içindir ki sanatçılar Tanrının gönlüne düşünürlerden daha yakındır. Tanrı Hintlide ve Çinlide Yunanlıdan bir başka biçimde kendini açığa vuruyorsa, bu bir eksiklik değil, zenginliktir ve Tanrının bütün bu tecelli biçimlerini tek bir kavramda toplamak istersek, ortada ne meşe, ne kestane kalır, kalsa kalsa "ağaç" kalır sadece.

* * *

Akıl ve ruh, kafa ve gönül kesinlikle ve bir daha ayrılmayacak biçimde bağlıdır birbirine; kim bunlardan birini baş tacı edip öbürünün sırtından aşırı derecede gelişip serpilmesini sağlarsa, bütün'ün yerine yarım'ı aramış ve onu besleyip büyütmüş sayılır.

* * *

Diyelim Bach'ın bütün yapıtlarını ezberimde tuttum da üzerlerinde en akıllıca şeyler söyleyebildim; bununla kimsenin işine yarayacak bir şey yapmış olmam. Ama üfleme sazını ele alıp da şöyle kıvrak bir dans müziği çaldım mı, ister iyi, ister kötü bir parça olsun bu, insanları sevindirecek, ba-

caklarında etkisini gösterecek, kanlarını kaynatacaktır. Önemli olan da budur sadece.

* * *

"Yorumlamak" bir zekâ oyunudur, pek hoş bir oyundur çokluk, zencilerin plastik sanatı ya da on iki ton müziği üzerine kitaplar kaleme alıp okuyabilen, ama bir sanat yapıtının iç dünyasına giremeyen, çünkü açık durduğunu fark etmeyerek kapının önünde dikilip duran, yüzlerce anahtarı deneyip kapıyı açmaya uğraşan akıllı, ama sanata yabancı insanlara göre bir oyundur.

* * *

Sanatın "görevlerinden" söz etmek, sanat ve sanatçının aslında ne yapması "gerektiğinden" bahsetmek asla bir sonuca götürmez, her zaman bir yanlışlığı barındırır içinde. Sanatçı hiçbir şey yapmak "zorunda" değildir: gerçek sanatçı, üzerine düşeni, asla bir baskının bilinciyle değil, sadece doğasının kendisinden istediği şeyi yaparak içgüdüsel yoldan yerine getirir.
Ama bunun hayli ötesinde sanatçı, her aydın insan gibi, ortanın üstünde bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış her kişi gibi insanlığın geleceği için de önem taşır. Sanatçı gibi kendine özgü, incelikli, narin, ateşli bir insan, doğanın yeni olanaklar doğrultusunda bir denemesini oluşturur. Sanatçı bunu ne kadar çok sezer ve yapıtlarında dile getirirse, etki gücü hemen değilse bile zamanla o kadar büyük olur.

* * *

En yüce sanat açıklamalara ve diğer uygulamalı psikolojilere gereksinim duymaz, yaratılarını ortaya koyar, anlaşılmamaktan korkmaz, yapıtlarının büyüsüne güvenir.

* * *

Yaratıcı sanatçı için duyularla algılamanın gerçekliği, zamanın, mekânın ve nedensellik ilkesinin önemi kuşkudan uzaktır, çünkü bunlar onun için sergilemenin ve inandırıcılığın biricik avadanlığını oluşturur.

* * *

Bir yazar şu ya da bu konuyu seçmiş, fark etmez. Bir kez seçme diye bir şeyin gerçekleşmesi söz konusu değildir çünkü, "seçme" denilen şey edebiyat tarihlerini kaleme alan başöğretmenlerin bir kuruntusudur.

* * *

Neler yaşadıklarını ve yaşadıklarından nelerin içsel mülkiyete dönüştüğünü insanların birbirlerine anlatmaları, yeryüzünde yaşam sürüp gittikçe asla son bulmayacaktır. Ve insanlar arasından hep öyleleri çıkacaktır ki, bunlarda yaşanılan şeyler çok eski dünya yasalarının dışavurumu ve simgesine dönüşecek, yine bu kişiler zamansal'da ezeli ve ebedî olanın, değişkenlik ve rastlantısallıkta tanrısal ve yetkin (mükemmel) olanın izini görecektir. Bu kişilerin yapıtlarını roman, açıklama, psikolojik öykü ya da başka bir isimle nitelemeleri fazla bir önem taşımayacaktır.

* * *

İnsan dili (demek istediğim dilin grameridir) bir kedinin kuyruğunu döndürüşündeki kıvraklığı, bir cennet kuşunun düğün giysisindeki gümüş pulların zarafetini, esprisini, parlaklığını biraz olsun içermemiştir asla. Yine de insan kendi kendisi olup karıncaları ya da arıları taklitten vazgeçer vazgeçmez cennet kuşunu, kediyi ve tüm hayvanları ve bitkileri aşıp ileriye geçmiştir. Almanca, Yunanca ya da İtalyancadan son derece daha ustalıklı iletişim sağlayan ve karşı tarafa mesajlar yollayabilen diller icat etmiştir. Adeta bir büyü,

bir sihirle dinler, mimariler ve resim sanatları, felsefeler yaratmış, bunların dışavurum oyunu ve renk zenginliği cennet kuşlarının ve kelebeklerininkini çok gerilerde bırakmıştır.

* * *

Kendi kendisini amaç edinen kusursuz, gerçek bir dil olamaz; gerçek yaşantıların dışavurumu işlevini gördüğü süre bir dilin kusursuzluğundan ve gerçekliğinden söz edilebilir ancak. Bu yüzden çok eski, kişisellik üstü yaşantıyla dolup taşan halk dili her zaman işte öylesine güzeldir. Günümüzde sıradan bir Almanın kendi dilini bu kadar kötü kullanması ona gereken özeni göstermemesinden değil, alabildiğine derinlerde saklı bir nedenden, gerçek ve güçlü yaşantıları yaşama güçsüzlüğünden kaynaklanmaktadır.

* * *

Yaşam dolu insanın en saf örneği olarak yazar, çağımızda makine dünyasıyla entelektüel etkinliklerin arasında adeta havasız bir mekâna itilip boğulmaya mahkûm edilmiş durumdadır; çünkü zamanımızın fanatik bir tutumla savaş açtığı insan güçlerinin ve gereksinimlerinin temsilciliğini ve avukatlığını yapar.

* * *

Yazarın görevi izlenecek yolları göstermek değil, her şeyden önce bu yolların izlenmesine özlem duyulmasını sağlamaktır.

* * *

Bir yazar yazılarını okuyan okuyucu kitlesini değil, en seçkin bölümü yazılarını okumayan, öyleyken bunları gereksinen insanlığı sevmelidir.

* * *

Övüldüğü ya da yerildiği, etkili olduğu ya da alay konusu yapıldığı, sevildiği ya da horlandığı her yerde, yazarın düşünceleri ve düşlerinin tümünden değil, bunların dilin dar kanalıyla okuyucunun geniş sayılmayan kavrayış dehlizinden geçebilen yüzde birlik bölümünden söz açılır.

* * *

Senin not ettiğin düşle düşünün kapsadığı dünya arasında nasıl orantısal bir ilişki varsa, yazarın yapıtıyla dile getirmek istediği şey arasında da öyle bir ilişki vardır.

* * *

Nasıl bir teknik uygulanmış olursa olsun gerçek her sanat yapıtında bir uyum aranır, isterse sadece yazarın yaşantısıyla bunu dile getirmek için başvurduğu araçlar arasında aranıyor olsun bu uyum, farketmez. Söz konusu uyum başarılırsa taslak ve notların ötesinde bir yapıt gözlerini dünyaya açtı da bir yaşam parçasının tutarlılık içinde görülüp yorumlandığı edebî bir eser ortaya çıktı mı, bizler gülümser ve şükranla başımızı sallarız, yapıtta başvurulan tekniği, yapıta giydirilmiş zaman giysisini sormaz, aramayız artık, dünyada iyi bir şeyin daha var olduğunu düşünüp seviniriz.

* * *

Yazarların yapıtlarının ne açıklamaya, ne de savunulmaya gereksinimi vardır, son derece sabırlıdır bu yapıtlar ve beklemesini bilirler; bir değer taşıyorlarsa, değerleri üzerinde tartışan kişilerden çokluk daha uzun ömürlü olurlar.

* * *

Yazar için soyut düşünce bir tehlike, hatta tehlikelerin en büyüğüdür, çünkü sonuçta sanatçılığı yadsır ve öldürür.

* * *

Kolektif düşünceler ve vaazlar varsa da, kolektif bir yapıt yoktur.

* * *

Umutsuzluğa kapılmış kişilerin manzarasını görmemek için gözlerini kapayanlarla mutlu bir geleneğe ulaşılamaz. Gizli uçurumları görünür ve bilinir kılmak edebiyatın görevleri arasında yer alır.

* * *

"Doğaya dönüş" çağrısına uyan insan, çileli ve umarsız sapa bir yolda yürür gider.

* * *

Hayvansal içgüdülerin ussallaştırılmasından başka insanı kişilik sahibi olmaya götürecek bir başka yol gösterilemez; bir kez bu açıdan bakıldığında koprofilinin edebiyatta geleceği yoktur.

* * *

Bilmek ve yaratmak, düşünürle sanatçı olmak birbirini dışlayan karşıtlardır. Yazarlıkta düşünürlüğün nerdeyse birbirinin aynı şeyler sayılacağı, edebiyatın işlevinin de dünya görüşlerini sergilemek olduğu kanısı yanılgıdan başka bir şey değildir.

* * *

Savaş sırasında sanatçıları, yazarları ve aydınları asker yaptılar, toprak işçileri yaptılar. Şimdi de onları siyasallaştırmaya ve güncel gelişimin organlarına dönüştürmeye niyetleniyorlar. Bunun da örneğin bir barometreyi bir yere çivi çakmakta kullanmak istemekten kalır yeri yoktur.

* * *

Bir edebiyat ışığa inanmalı, sarsılmaz bir yaşantıyla ışık konusunda bilgi sahibi olmalı ve ona açabileceği kadar da açmalıdır kapısını, ama kendisine insanlığa ışığı getiren biri, hele ışığın kendisi gözüyle hiç bakmamalıdır. Yoksa kapıcık kapanır yüzümüze, bize asla muhtaç olmayan ışık izleyeceği başka yollar seçer kendine.

* * *

Birinin çıkıp gerçek bir edebî yapıtın yazarına, "Bir başka konu seçsen daha iyi olmaz mıydı?" sorusunu yöneltmesi, tıpkı bir hekimin zatürre geçiren bir hastaya, "Ah sevgili dostum, zatürre yerine bir nezleye yakalanamaz mıydınız sanki?" demesine benzer.

* * *

Bir kimsenin kendi portresini yapmak istemesi, nihayet kendi yaşam felsefesini ortaya koymasıyla ya da bir anekdot anlatmasıyla aynı şeydir.

* * *

Düşünmede olsun, yazmada olsun, önem taşıyan "ne" değil, az çok rastlantı niteliği taşıyan düşünme konusu nesneler değil, söz konusu işe soyunan kişinin çağın sorunlarını yaşama ve düşünmedeki yoğunluktur, sıcaklık ve saflık derecesidir.

* * *

Ben, içtenlikli bir yazarın konularını özgür seçebileceği görüşünde değilim kesinlikle. Daha çok bütün kalbimle şuna inanıyorum ki, biz konuları değil, konular bizi gelip bulur, dolayısıyla sözde "seçim" bağlarından kurtulmuş kişisel istemin bir edimi değildir, verilen bir karar gibi boşluk içermeyen bir gerekirciliğin sonucudur. Ancak, bununla sanki bir yazarın her eserini, her çalışmasını onayladığım gibi bir izlenim uyandırmış olmak istemem doğrusu. Söz konusu seçim işinde de, yaşamın diğer alanlarındaki olduğu gibi, gerekirciliğe inanmanın yazarın kişisel sorumluluğunu asla ortadan kaldıramayacağını seve seve, bütün kalbimse itiraf etmek isterim. Böyle bir sorumluluk bakımından şaşmaz bir ölçüt vardır vicdanımızda, bu yüzden yazarın vicdanının sesi onun mutlaka uyması gereken bir yasadır; yasaya aykırı davranış, sanatçının kendisine ve çalışmasına zarar verir.

* * *

Siz sanıyorsunuz ki, bir şeyi dile getirme konusunda sahip olduğu yetenek ve deneyim yazarı yaşantılarından ve üzerindeki yüklerden kurtarır. Bir şeyin salt dile getirilişinin, salt itirafının insana belli bir rahatlık sağladığı doğrudur; ne var ki, bu tür bir rahatlığın sağlanmasında sanatsal araçlara başvurulması gereksizdir, bildik, tanıdık bir kişiye yapılacak en sade bir itiraf ya da bir açıklama en iyi bir şiirin yapacağı işi görür. Ancak, sanatçıda değişiktir durum; sanatçı dışavurumlarıyla içindeki yaşantıyı kısmen (asla tümüyle yapamaz bunu) bilinçaltından bilinç düzeyine çıkarabilirse de, çokluk bu onu içindeki yaşantıdan kurtarmaz, ona bir yoğunluk kazandırır sadece.

* * *

Karakter ve iyi niyet yeterli olsaydı, dünya birinci sınıf yazarlardan geçilmezdi.

* * *

Anlaşılabilirlikle açık ve kesin bir biçimin sırtından elde edilecek özgünlük sanatla bağdaşamaz.

* * *

Kötü şiirler yazmak alabildiğine güzel şiirleri okumaktan daha çok mutlu kılar insanı.

* * *

"Yazılacak bir şiirle bir acının yok edilmesine" olmayacak bir şey gözüyle bakıyorsanız, haksız sayılırsınız. İçte birikmiş zehrin hatırı sayılır bir bölümü yazılan şiirin dizelerine takılıp kalır. Dizeler acıyı en azından akışkan kılar. Acı inişli yokuşlu, vurgulu vurgusuz heceler üzerinden alabildiğine bir yüce kalplilikle akıp gider.

* * *

"Duygulardan başka bir şeyi işe karıştırmadan" şiirlerin yazılması diye bir şey olamaz. Şiirlerin yazılmasında biçim, dil, sözcük seçimi gibi sorunlar işe karışır, bütün bunlar da duygu alanında gerçekleşen şeyler değildir. Gerçi pek çok sıradan şair şiirlerindeki biçimi bilinçsiz seçer, yani belleğindeki biçimleri anımsayarak taklit eder bunları, ama onların ne yaptıklarını bilmeyişi durumda bir değişikliğe yol açmaz. Pinder'dan Rilke'ye kadar üstatların hiçbir şiiri, sizin belirttiğiniz gibi "tümüyle duygudan" doğup çıkmış değildir. hepsinde de alabildiğine büyük bir seçim etkinliği ve uğraşı, yazılacak şiir üzerine dikkatin alabildiğine yoğunlaştırılması, geçmişten gelen yasa ve biçimlerin çokluk kılı kırk yararak sınamadan geçirilmesi rol oynamıştır. "Salt duyguyla" olsa olsa mektuplar ve gazetelerde magazin yazıları kaleme alınabilir, şiirlerse hayır!

* * *

Bir yazar çalışmasıyla karnını seyrek doyurabilirken, binlerce gazetecinin bunu başarabilmesinin nedeni, halkın manevî gereksinimleri için sarfettiği paranın yüzde doksanının gazeteler için harcanmasıdır. Buradan anlaşıldığına göre, gazetecilik pek çok kişiye geçim kaynağı oluşturan verimli bir topraktır. Ve söz konusu gazetecilerden pek çoğu da belki dürüst ve iyi niyetli kişilerdir, kendilerinin ve gazetelerinin halkı manevî değerlerden ayıran bir duvar oluşturduğunu asla sezmemektedirler.

* * *

Gördüğüm ya da kendi deneyimlerimden bildiğim kadarıyla, lirik bir şair düşünce ya da duygularını kullandığı araçlar yardımıyla elden geldiğince kusursuz dile getirmeye çalışmakla kalmaz, aynı zamanda bunu yaparken dilin temel güçlerinden, efsanevî ve sihirli, akustik ve ritmik, betimleyici ve büyüleyici güçlerinden bir şeyler sürekli çıkıp gelerek kendisini bulur, kendisinden değildir bu gelen şeyler, ama ona yardım elini uzatır, beri yandan çok vakit onu ayartıp aslında varmak istediği amaçtan başka tarafa çeker. Şiirini yazarken yararlandığı dil yalnızca bir araç, yalnızca ölü bir nesne değil, aynı zamanda yaratıcı bir güçtür. Belirli ve öznel bir şeyi dile getirmesini sağlayacağına inandığı bir sözü yazdı diyelim, sözcükten çokluk bir uyarı, işitsel, görsel, duygusal nitelikte bir çağrışım seli akıp gelir kendisine doğru, onu alıp gemisini yöneltmek istediği yerden başka taraflara sürükler. Sözün kısası, sonunda bir şiirde ortaya çıkan ve onu ussal metinden ayıran, birkezliğine bir şeydir, yinelenmesi olanaksızdır, şairin aslında dile getirmek istediğinin asla tümüyle aynısı değildir; işte bu da, şiirde bilerek ya da bilmeyerek sevdiğimiz şeydir bizim.

* * *

Hatırlayabildiğim kadarıyla anımsamayı, unutmamayı, geçmişin sözcüklerde saklanıp korunmasını, geçmişin çağrıyla ve sevgi dolu bir betimlemeyle belleğe davet edilmesini bir şairin işlevi olarak gördüm her zaman. Ama yine de eski idealizm geleneğinde şairin öğretmenlik, uyarıcılık ve vaizcilik işlevinden biraz bir şeylerin bana da bulaştığını söylemeliyim. Ne var ki, ben buna bir akıl hocalığından çok, yaşama dirimsellik kazandırılmasına yönelik bir uyarı gözüyle baktım hep.

* * *

Şairin günümüzde örneğin Protestan bir rahibininkine benzer bir işlevi vardır; boş bir kilisede dikilmiş vaaz vermektedir, kiliseye gelenler oturup da kendisini dinlemeye başladılar mı, adeta irkilir birden, çünkü artık buna hiç alışık durumda değildir. Ama söz konusu durum yine de sevindirir kendisini.

* * *

İnsan bir düşünür olabilir, ama yine de güzel bir üslupla yazılar kaleme alabilir. Ne var ki, bizde yazılarını güzel bir üslupla kaleme alan düşünürleri şairler arasına katmak gibi bir âdet hâlâ geçerliğini koruyor. Nedeni belki de şairlerimizin çoğunun düşünür olmayışı, öyleyken yalnızca düşünürlerle karşılaştığımız zaman bağışlayabileceğimiz kötü bir Almanca'yla yazmalarıdır.

* * *

İnsan eski, somut ve güzel bir düşünceye göre beden, ruh ve ustan oluşur. Çokluk bunlardan ikisi birbiriyle bağlaşıktır, üçüncüsü ise boşlanır hep. Örneğin, Hıristiyanlıktaki us ve ruh bağlaşımı bedeni karalar ve boşlar. Zamanımız ise ruhu ikinci plana iterek gerek beden, gerek us kültürünü aşırılı-

ğa vardırır. Sanatın alanı gerçekte ruhtur, ama duyusallığın hayli dışına çıkmaya eğilim gösterir.

* * *

Bir edebiyat yapıtı zeki ve bağımsız bir okuyucuyla karşılaşır karşılaşmaz, yeni ve diri bir şey doğup çıkar ortaya, yazarın özgünlüğü ve imge dünyası okuyucunun karakter ve çağrışım dünyasıyla bağlaşımlar kurar, karışımlar oluşturur. Ben kendi yapıtlarıma yönelik eleştirilerde öyle yorumlara rastladım ki, yapıtlarımı kaleme alırken bunları asla aklımdan geçirmedim, ama yine de bunlar tamamen benimsenmeye değer ve haklı yorumlardı.

* * *

Sonunda her zaman insanın yargısı estetiğe baskın çıkmıştır. Çünkü bizler, kendi kendini kötüye kullanan yetenekli kişinin bu davranışını bağışlamaz, ama insanî bakımdan değerli yapıttaki açıkça görülen bazı biçim hatalarını hoş görürüz.

* * *

İnsanlığın işlevleri arasında yer alan sanat insanlığın ve doğru'nun varlığını sürdürmesini sağlamaya, bütün dünyanın ve insan yaşamının partilere, Hitler'lere ve Stalin'lere parçalanıp bölünmesini önlemeye çalışır. Sanatçı sever insanları, onlarla birlikte acı çeker, onları bir politikacıdan ya da bir ekonomistten çokluk daha iyi tanır. Ama her şeyin nasıl olması gerektiğini avcunun içi gibi bilen yüce bir Tanrı ya da bir gazete yazarı gibi onların tepesine dikilmez.

* * *

Us'la büyünün yekvücut olduğu yerde, belki bütün yüce sanatın gizi saklı yatar.

* * *

Kalıcı olan, asla bir şeyin kopyası değil, simgedir yalnız.

* * *

Sanatta güncelliğin değil, zamansızlığın sözü geçer.

* * *

Otuz yıl sonra modası geçen bir roman kahramanı bir simge değil, yalnızca ilginç bir figür rolünü oynamış demektir. Bütün önemlerini zamana bağımlılıktan alan roman kahramanları geçici, zamana bağlılıkları sonrasızlığın giysisi olmaktan ileri geçmeyen roman kahramanları ise kalıcıdır. Kont Monte Kristo ölmüş, Don Kişot, Wilhelm Meister, Hamlet hâlâ yaşamakta, Quintus Fixlein, Siebenkäs, Der grüne Heinrich, Eichendorf'un o küçük, kendi halinde haylazı da, Schiller'in büyük Wallenstein'ınından daha az dirimselliğini koruyor değildir. Çünkü bu saydıklarımızın hepsi de ilk planda kendi dönemlerinin temsilcileri değil, düpedüz insandır. Onların yazgılarını oluşturan yaşantılar her dönemde karşımıza çıkar ve her zaman sesini yeniden duyurabilir.

* * *

İnsanlığın bütün tarihinde yüceltme (sublimasyon) kadar önem taşıyan ilginç bir şey gösterilemez, hatta genel olarak hiçbir şey yoktur. İnsanın bazen içgüdülerini bencillikten uzak, ussal, dinsel, kültürel amaçların hizmetine verebilmesi, us'a kendini adama diye bir şeyin, ermişlerin ve din fedailerinin varlığı, dünya tarihinde bizim için tek avuntu kay-

nağı ve olumlu şeydir. Yüceltmenin anlamsız boş bir şey değil, daha çok bir olanak, bir ideal, bir beklenti kimliğiyle varlık ve etkinliğini sürdürdüğünü ilk çağlardan bu yana bütün mitler, söylenceler ve anlatılar dile getirmektedir.

* * *

Trajik yönü pek sık olarak ve kolayca komik yönü tarafından örtülüp kapatılan yaşamın çelişkilerinden biri de, biz sanatçıların ruhumuzun bir yarısıyla yaşadığımız an'a, kısa ömürlü'ye, yaşamın yıldırım hızıyla değişip duran oyununa, öbür yarısıyla kalıcılığa ve sonrasızlığa derin bir özlem duymadan ve bu özlemi besleyip büyütmeden yapamayışımızdır; öyle bir özlem ki, bizi dönüp dolaşıp olanaksız'a ulaşmaya, yani ussallaşmaya, geçiciliği ebedileştirmeye, akışkanı ve değişkeni billurlaştırmaya ve an'ı yakalayıp tutmaya iter bizi.

* * *

Bir çağın ideallerinden hiçbirine inanmıyor, ne diktatörlerin, ne profesörlerin, ne fabrikatörlerin ideallerine inanç duyuyoruz. Ama insanın ölümsüzlüğüne, insan imajının tüm çarpıtmaları üzerinden sıyırıp atarak kendini yeniden bulacağına, tüm cehennemlerden arınmış olarak çıkacağına inanıyoruz. Ruha inanıyor, hak ve gereksinimleri ne kadar uzun zaman, ne kadar şiddetle baskılanırsa baskılansın ruhun asla ölemeyeceğine inanıyoruz. İçinde yaşadığımız çağı açıklamaya ve iyileştirmeye, ona akıl hocalığı yapmaya uğraşmıyor, kendi acılarımızı ve düşlerimizi açığa vurarak imgeler dünyasının kapısını dönüp dolaşıp açmaya çalışıyoruz. Düşlerimiz kısmen kötü kâbuslar, imgeler kısmen tüyler ürpertici görüntülerdir. Bizlere düşen, onları güzelleştirmek, yalan dolana saparak onları yoksamaya çalışmamaktır.

* * *

Bütün uygarlık içe dönüşten doğup çıkmıştır.

* * *

Sanatta sanayidekinin tersine zaman hiç rol oynamaz, sanatta kaybolmuş zaman diye bir şey yoktur, yeter ki sonunda elde edilebilecek en büyük yoğunluk ve yetkinliğe erişilebilsin.

* * *

Kültür yaşamında değerli yeni oluşumlar, her zaman düne başvurur ve eski, unutulmuş değerleri temel alır kendine.

* * *

Ne zaman yaşam bir an için sanatta yetkinlikle yansıtılmışsa, birbirine karşıt iki yönü içermiştir hep. Bazı saatlerde çocuk gülümsemesi, bazı saatlerde bir kişinin ölümünden duyulan alabildiğine derin bir yas gibi bizi etkilemeyen soylu hiçbir müzik yoktur. Her zaman ve her yerde böyledir güzellik; çevreye ışınlarını yollarken sararıp solan, o kaçınılmaz ölümün soluğunun esintisine kapılarak kendinden geçen büyülü an.

* * *

Sonunda bütün sanatın, özellikle edebiyatın varlık nedeni izleyicilere yalnızca zevk vermesi değil, yaşamın üstesinden gelmede, güçlükleri yenmede avuntu olarak, açıklama, uyarı, yardım ve güçlendirme olarak doğrudan yaşam içinde etkisini duyurmasıdır.

* * *

Sanatta asla rastlantı, asla tek kişilerin istemi değil, her zaman zorunlulukların yansıdığı görülür. İnce çizgilerden keskin çizgilere, Thomas Mann'dan Heinrich Mann'a geçiş, ruhumuzun yeni alanlarına bir geçiş, bilinçaltımızın yeni kaynaklarının ve uçurumlarının kapısını aralayıştır. Bu arada her zaman kaçınılmaz olarak uzaklarda kalmış çocukluktan bir parça, atavizmden bir parça da aralanan kapıdan çıkıp gelir, güzel, değerli ve soylu pek çok gelenek bu arada yok olup gider. Ama yok olup gideni tutup alıkoymaya çalışmak boşuna zahmettir; beri yandan, yeni olarak çıkıp gelen şeyin de alaya kaçarak, görmezlik ve bilmezlikten gelerek hesabını görmeye çalışmak, daha da boş yere çaba harcamaktır. Bu yoldan savaşın da, devrimin de önüne geçilememiştir. Dar görüşlü kimseler dükkânlarının kepenklerini istedikleri kadar kapasın, gözlerini istedikleri kadar yumup kulaklarına pamuk tıkasın, eski dünyaları yine de yıkılıp enkaz yığınına dönüşmüştür.

* * *

Söylencelerin büyüsüyle dolup taşan edebî yapıtlar insana okuduklarını değil, düşlerinde gördüklerini anımsatır. Bu günün yüzyıllar öncé var olmuş olanla buluştuğu eşik işte buradadır. Düşlerimizde mantık bağlarından kurtulmuş çağrışım ve simgeler dünyasını karşımızda buluruz; bir zaman tüm ulusların söylence ve masallarına kaynaklık etmiş çağrışım ve simgelerdir hepsi.

* * *

Zamanımız, sanattaki zekâ ve istem karşısında doğayla içsel birliktelikten başka şey olmayan asıl yaratıcılık karşısındakinden çok daha çabuk ve emin tepki gösteriyor. Kim içte doğayla birlik içinde bulunuyor, kim annelerin yanında yaşıyor, kim pınarların başında kendini rahat hissediyorsa,

uzun süre değeri bilinmeden kalabilir, bu kendisini üzse ya da kızdırsa da ona bir zarar veremez.

* * *

"Nevrozlar" hastalık olabilir ve çokluk da öyledir. Ne var ki, bir sağlık belirtisi de olabilir beri yandan, yani bir ruh canlılığıyla donatılmış kişilerin yalnızca para ve sayıyı bilen, ruh diye bir şey tanımayan çağa gösterebilecekleri biricik tepki niteliği taşıyabilir.

* * *

Mistisizm ve sanat karşıt kutuplardır, birbirinin doğrudan karşıtları ve düşmanlarıdır.

* * *

Sanatçı, sosyal davranışındaki eksiklerin bedelini yapıtlarıyla ödeyen kişidir. Yapıtları uğruna ne çok özveride bulunur! Bu özveriler kendi halinde sıradan bir vatandaşın bulunabileceği özverilerden çokluk sınırsız ölçüde daha fazladır ve herkese yarar sağlar.

* * *

Sanatçının görevi, genel olarak kabul görmüş şu ya da bu dünya görüşünü yapıtlarında dile getirmek değil, kendine özgü, yaşantı ve deneyimlerindeki birkezliğineliği elden geldiğince güçlülük ve kararlılıkla açığa vurmaktır. Kafasında iyimser ya da kötümser düşünceler yaşatabilir bir kişi, ama ancak bu düşünceler hayli belirgin, hayli gerilimli bir dışavuruma kavuşması durumunda başkaları için önem taşıyabilir. Böylece bizde pek kötümser bir izlenim bırakan edebiyat yapıtlarının ya da daha başka sanat ürünlerinin bizi mutlu kıldığını, bizim sevgimizi kazanabildiğini görürüz.

* * *

Kendi kendisinden ne çok kuşkuya kapılsa, yetenek ve becerisini ne kadar küçük görse de, biz sanatçılardan her birinin bir amacı, bir misyonu vardır; kendi özüne sadakatten ayrılmadığı süre bulunduğu konumda gücü yettiği kadar bir şey yaratıp koyar ortaya... Sen Tessin'de benimle birlikte resim yapıyorsun ve ikimiz de aynı motif üzerinde çalışıyoruz diyelim; her birimizin tuvale geçireceği önümüzdeki kır parçası değil, daha çok kendine özgü doğa sevgisi olacak, her birimiz aynı motiften bir başka şey, bir kezliğine bir şey kotaracaktır. Hatta bazı zamanlar içimizde kendi üzüntümüzden, kendi yetersizlik duygusundan başka bir duygu yer almasa, söz konusu üzüntü ve duygudan bir başka şeyi dile getirecek durumda olmasak bile, bu da yine bir değer taşır. En hazin bir umutsuzluğu dile getiren bir şiir, örneğin Lenau'ın şiiri bile umutsuzluk dışında tatlı bir özü de barındırır içinde. Sanatta acemi ve ilkel gözüyle bakılan ne çok ressam sonradan soylu bir savaşçı aşamasına çıkarılmış, yapıtları kendinden sonrakiler için klasik ressamların en büyük yapıtlarından çokluk daha avutucu nitelik taşımış, daha içten bir sevgiyle sevilmiştir.

* * *

Güzel'in büyüsüne her kapılışında dünyanın özüne ve anlamına açılan bir kapıyı ele geçirmesi, hiç değilse sanatçıya kalan tek kazanım olmuştur.

* * *

Bir sanatçının aşamasını belirleyen tek şey, imgelerinin ve vizyonlarının erişebildiği yoğunluk derecesidir.

* * *

Doğamızla ve gördüğümüz işlevle atölyemize ve avadanlığımıza bağlı olmamız, biz sanatçıların bir avantajıdır. Sa-

natkârlığını yetkinleştirme dışında bir başka şey için savaşmak. bir sanatçı için en küçük bir anlam taşımaz. Sanatkârlıkla rutin çalışmaları değil, vicdanının eğitimi ve kulaklarının keskinliğidir söylemek istediğim. Elbet bir sanatçı tesadüfen dünyayı düzeltmeye kalkmış biri, bir savaşçı, bir vaiz de olabilir, ama çabalarının başarısı isteğinin coşkusuna ve kanılarının doğruluğuna değil, her zaman yalnızca sanatçı olarak verdiği uğraşın niteliğine bağlı kalacaktır.

* * *

Sanatçının arzuladığı şey övgü değil, çabalarına gösterilen anlayıştır, başarılarının derecesi önemsizdir.

* * *

Ben de her sanatçı gibi. karakter ve yaşamları benimkine benzeyen okuyucuların beni anlamasına ve benimle özdeşleşmesine alışkınım. Okuyuculardan gelecek böyle bir onay önemsenmez genellikle; bir başka karakterde, bir başka mizaçtaki kişilerin bizi anlamasına ve onaylamasına daha çok değer verilir.

* * *

Dünya bizi açlığa ve yalnızlığa mahkûm etsin ya da maddi armağanlara, ödüllere ve altın nişanlara boğsun, bunların altında bizi soluksuz bıraksın, aynıdır sonuç, bu da koca bir yanlış anlamadır; dünya kalıcı ve sürüp gidici, biz tek kişilerse bugün var yarın yok nitelik taşıdığımızdan, savaş ve tartışmadan el çekerek dünyanın bağışlarını, sanki bunlar bizim kendi istediğimiz şeylermiş, sanki bizim için bir değer taşıyorlarmış gibi alıp kabullenmemiz gerekiyor.

* * *

Dünya bizim zihnimizin ürünlerinin karşılığını fazlasıyla ödüyor ödemeye, ama yaşamla, ruhla, mutlulukla, özle değil, bize verilmek üzere elinde var olan şeyle, yani parayla, şan ve şöhretle, ileri gelen kişilerin listesine bizi de alarak yapıyor bunu. Evet, dünya sanatçının çalışmasına akla gelmedik yanıtlarla tepki gösterebilir. Şöyle bir yanıta başvurabilir örneğin: Bir sanatçı doğal etki alanı ve doğal pazarı sayılar halk için çalışır, ama halk kendisine emanet edilen eseri bakımsızlığa terk eder, heba olmasına yol açar, sanatçıya ekmek gibi takdiri de çok görür. Derken bir başka halkın, yabancı bir halkın aklına gelir ansızın, düş kırıklığına uğramış sanatçıya az ya da çok hak ettiği şeyi, yani takdiri ve ekmeği buyur edip verir. Bunun üzerine, sanatçının yapıtlarını kendisini düşünerek yarattığı ve kendisine sunduğu halk yaşa, var ol haykırışlarıyla sanatçıya yönelir, kendi bağrından çıkmış birinin yabancı bir halk tarafından böyle el üstünde tutulmasına sevinir. Ama sanatçı ve halkı arasında bundan kat kat daha acayip olaylara da tanık olabiliriz.

* * *

Ödüller, şan ve şöhretler buna konu olan kimselerin açısından bakıldığında ne zevk duyulacak, ne bayram edilecek, ne de onların hak ettiği bir şeydir. Bu, ün denilen karmaşık, büyük bölümüyle yanlış anlamalardan oluşan bir nesnenin parçalarından biridir ve bu niteliğiyle, resmî dünyanın resmî olmayan başarılar karşısında içine düştüğü zor durumdan yakayı sıyırma çabasıdır. Her iki taraf açısından da simgesel bir tavır, âdet ve nezaketin gerektirdiği bir davranış biçimidir.

* * *

Ün bir çığa benzer, çığın altında kalan onu herkesten daha büyük bir güçle hisseder.

* * *

İnsanlar vardır, sağa sola buhur saçarak yaşar. İnsanlar vardır, anıtları yıkarak sürdürür yaşamını. Bizler, büyüklük budalası her iki insan tipini de ciddiye almamalıyız.

* * *

İnsanlar tanınmış bir isim üzerindeki haklarını tuhaf bir biçimde dile getirirler; bu bakımdan mucize çocuk, besteci, yazar, hırsızlık için adam öldüren kişi arasında bir fark yoktur. İnsanlar arasından biri çıkar, bir resim üster ünlü kişiden, bir başkası el yazısını içeren bir başka şey, bir üçüncüsü para dilenir, genç meslektaşlardan her biiri kompliman üstüne komplimanlarla yaklaşır ünlü kişiye, ondan kendi çalışmalarıyla ilgili bir yargı koparmaya çalışır, bir yanıt alamadı mı ya da olumsuz bir yargıyla karşılaştı mı, daha önceki hayranlığını bir yana bırakıp ansızın sertleşir, kabalaşır, intikam duygusuyla dolup taşmaya başlar içi.

* * *

Nerede müziğe benzer bir şeyle karşılaştık mı, orada durmalıyız; müzik duygusu, başkalarıyla özdeşleşme ve ritmik yaşam duygusu, var olmayı haklı gösterecek bir ahenk duygusu dışında hayatta elde edilmeye değer bir başka şey yoktur.

* * *

Kendini fazla önemser önemsemez, en dâhi orkestra şefi bile zararlı bir kişiye dönüşür.

* * *

Bütün canlı nesneler varoluş değil, bir oluşumdur. Dolayısıyla, sizin "kültür" diye nitelediğiniz şey de miras yoluyla devr alınıp gerekli bakımın gösterildiği ya da kaldırılıp bir kenara

atılan ve yok edilen bir şey değildir. Her zaman bir kültürden gelecek kuşağın özümseyeceği ve dirimsellikle donatacağı kadarı canlılığını korur ancak ve etkisini sürdürür.

* * *

Dünyayı ve hayatı sevmek, kahır ve çileler içinde yaşarken bile bu sevgiden el çekmemek, her güneş ışınına bir şükran duygusuyla kapıları açmak, acılarda bile gülümsemeyi tümüyle unutmamak; gerçek her edebî yapıtın temelinde yatan bu öğreti asla eskimez ve bugün her zamankinden daha gerekli, her zamankinden daha çok el üstünde tutulmaya değerdir.

* * *

Yaşadığımız zamana ilişkin umutsuzlukları ve bir karmaşa durumuna sürüklenmekten duydukları korkuları yapmacıklıktan uzak kişiler eksik değildir. Ne var ki, eksik olan, inanç ve sevgileri kendilerini karmaşa üzerinde tutmaya yetecek kimselerdir.

* * *

Bir edebî yapıt sadece içerikten oluşamaz, içeriklerini sanatsal alşimi yolunu izleyerek biçime, yüceltme yolunu izleyerek çizgiye ve melodiye dönüştürdüğü ölçüde bir yapıt edebî yapıt niteliğini kazanır.

* * *

Önemli olan, gerekli, ama daha önce yüz kez dile getirilmiş düşünceleri yüz birinci kez dile getirmek değil, dilin ruhuyla öylesine yekvücut olmaktır ki, yazılı metindeki içerikler önem bakımından ikinci sıraya itilsin.

* * *

Bu çağ öbür çağlardan ne daha kötü, ne daha iyidir. Amaç ve ideallerini paylaşan kişi için bir cennet, bunlara karşı çıkan kişi içinse bir cehennemdir. Soyuna ve misyonuna sadık kalmak isteyen yazar, ne sanayi ve organizasyon yoluyla sağlanan yaşam egemenliği başarısıyla sarhoş dünyanın, ne de üniversitelerimizi sultası altında tutan entelektüellik dünyasının yanında yer alıp bu dünyaya kendini adayabilir; yazarın biricik görev ve misyonu ruhun hizmetkârlığına, şövalyeliğine ve avukatlığına soyunmak olduğundan, bugünkü dünyada kendini herkesin katlanamayacağı bir yalnızlık ve çilekeşliğe mâhkum edilmiş görür. Dolayısıyla, günümüz yazarlarından çoğunun (sayıları fazla değildir zaten) bir yolunu bulup zamana ve zamanın ruhuna uyum sağladığını görürüz. İşte böylesi yazarlardır ki, en büyük yüzeysel başarıları elde eder. Ötekilere gelince, susar, seslerini çıkarmaz, bu cehennemin havasız mekânında heba olup giderler.

* * *

Yazarı yaşatan, okuyuculara hoşa gidecek şeyler sunması değil, sözcüklerdeki büyüsellikten yararlanarak sevimli ya da çirkin, iyi ya da kötü olsun öz varlığını ve yaşantılarını kendi kendine gösterip yorumlamasıdır.

* * *

Bir yazarı yazar yapan ne sağlıklı bir içgüdü, ne de etik bir istemdir. Dinde ermişlik aşamasına yücelebilir insan, öyleyken edebiyatta yaptığı işi yüzüne gözüne bulaştırabilir.

* * *

Bir şiirde önemli olan, şairin keyifli ruh halini ya da umarsızlığını okuyuculara iletmesi değil, şiirinin içeriğini gerçek anlamda dile getirip getiremeyişidir. Bir umarsızlığın tüm

çıplaklığıyla itirafının ve dil aracılığıyla dışavurumunun kesinlikle olumlu nitelik taşıdığını günümüz Almanya'sında genel olarak kimsenin bildiği yok.

* * *

Bütün lirizm dünyanın tek kişinin ben'inde yansıtılması, ben'in dünyaya verdiği yanıttır, yakınmadır, düşünmedir, kesinlikle bilincine varılan bir yalnızlığın oyunudur.

* * *

Etkili olabilmek için bir şiir bestelenmeyi gerektiriyorsa, fazla değer taşımıyor demektir; ama yine de yetenekli bir müzisyenin bir şiirden yola koyularak güzel bir şey kotarıp ortaya koymasını sağlayabilir, bunun yüzlerce örneği vardır. Yine bir şiir tek başına bir etki gücünü içeriyorsa, her zaman okuyucu bulabilir kendine ve bir bestecinin başarısız çalışmaları onu asla berbat edip çıkamaz. Genelde şu kuralın geçerliği söylenebilir: Bir şiir ne kadar bireysel, ne kadar ayrımlaşmış olursa, bestelenmeye o kadar diretir, karşı koyar. Ve yine bir şiir ne kadar yalın, genel ve geleneksel nitelik taşırsa, bestecinin işini o ölçüde kolaylaştırır.

* * *

Yazar için dilin bir işlevselliği yoktur, bir dışavurum aracı olmaktan uzaktır, müzisyen için sesler nasılsa dil de yazar için kutsal bir tözdür (cevher). Bu yüzdendir ki özellikle dili yalnızca didaktik bir araç, bir propaganda aleti olarak kullanan ve yaşadıkları zamanın ussal içeriklerini çağdaşlarının alabildiğine büyük alkışları altında dile getiren yazarlar, çokluk pek kısa sürede yine unutulup gitmişlerdir.

* * *

Edebî bir yapıt bazı düşünceleri okuyuculara kabul ettirmek, hayata geçirilmelerini sağlamak için kendini ne kadar zorlarsa zorlasın, başaramaz bunu; ancak gerçek bir sanat yapıtı niteliği taşıdığı, yani simgeler yaratıp ortaya koyduğu zamandır ki bir dirimsellik kazanır sanat yapıtı ve etkileme gücüne kavuşur.

* * *

Tuhaf şeydir şu gelenek, bir giz, nerdeyse kutsal bir nesnedir. Bir geleneği öğrenir, şimdilik onu birtakım isimlere, akımlara, programlara bağlar, bir süre peşinden gidersiniz; derken aradan geçen yıllar ve onyıllar içinde yavaş yavaş görürsünüz ki, belki çoktan bir kenara kaldırılıp atılmış bütün bu isim ve akımların gerisinde bir giz, isimsiz bir miras saklı yatmaktadır. Öyle bir miras ki, sadece romantik döneme, Goethe'ye, ortaçağa ya da antik çağa kadar değil, en eski mitolojilere ve ulusların en eski düşüncelerine kadar uzanır ve öylesine zengindir ki, programlarda olduğu gibi insanlardaki en büyük çelişkileri kapsamına alır, kapsamına almadığı tek şey ille de yeni olmayı istemektir.

* * *

Pek çok Alman ve İsviçreli yazar öyle bir tavır sergiliyor ki adeta yazarlık, tükürmek, yediklerini sindirmek gibi istem ve us dışı, içgüdüsel olarak gerçekleşen bir etkinliktir. Bu, aptalca ve yanlış bir görüş olmakla kalmayıp Allah için pek de zengin sayılmayacak edebiyatımıza fazlasıyla zararı dokunan bir görüştür.

* * *

Biz yazarlara düşen görevlerden biri de, insanların çektiği çileleri dile getirmektir; böyle bir görevin üstesinden gelebilmemizin koşulu da, söz konusu çileleri kulaktan işiterek

değil, kendimiz yaşayarak bilip tanımamazıdır. Katlanılan acılar ister coşkulu, ister duygusal, ister yakınmalı, ister esprili ya da suçlamalı bir edayla açığa vurulsun, kesin olan bir şey varsa, bunun mutlaka yapılmasının, böylelikle izledikleri gelişim yolunda attıkları sarsak, çocuksu adımlarda insanların biraz yardımına koşmanın gerekliliğidir. Acının günümüzde eriştiği boyutlar, bütün ulusları, her türlü varoluşu, çekilen her türlü ıstırabı içine alan bir dayanışmaya bizi yükümlü kılmaktadır. Katlanılmaz acılar sözlere dökülmeli ki, bu yoldan üstesinden gelinebilsin.

* * *

Yazar belki de yarın canına okunacak bir dünya ortasında kullanacağı sözcükleri aşırmak, seçmek ve cümlelere yerleştirmekle, şu sıra çayır çimenlerde açan gelinciklerin, çuha çiçeklerinin ve daha başka çiçeklerin yaptığı şeyin aynısını yapmaktadır. Çiçekler, belki bir gün sonra zehirli gazla kaplanacak bir yeryüzünde kadehçiklerini ve yaprakçıklarını özenle oluşturmaktadır, beş, dört ya da yedi yaprakçık, düz ya da girintili çıkıntılı, hepsi de kusursuz, hepsi de alabildiğine alımlı.

* * *

Edebiyata ve yazarlara düşen, okuyucularda yaşam şevkini kamçılayıp uyandırmak, yaşamayı kolaylaştırmaktır. Bu başarılmaya görsün, okuyuculardan yazara yaşamın ışınları dönüp gelir, güçlendirir onu.

* * *

Edebiyata, dolayısıyla yazara karşı duyulacak bir saygı, günümüzde bu saygıyı gösteren fazla kimse olmasa da yüce bir yaşamın zorunlu parçasıdır. Ne var ki, us ve güzel'in ülkesi bir bütündür, bir yazarın gerçekten tümüyle yeni bir düşün-

ceyi dile getirmesi nerdeyse olanaksızdır. Yazar binyılların dağarcığından beslenir, bilinçli değil, bilmeyerek de yapsa bunu, yine bir şey değişmez.

* * *

Diyelim halkın önüne çıktı, hatta ünlendi bir yazar, dünyayla arasındaki ilişki bundan böyle yanlış anlamalara dayanır.

* * *

Bilim, ya para kazanmaya yönelik ticari bir etkinliktir ya da bir oyundur sadece (daha Kant ve Hegel'den başlayarak felsefe bu oyunsal etkinliğe hayli katkıda bulunmuş, filozoflar düşünsel çabalarının verilerini yaşam içine taşımaya yanaşmamışlardır). Edebiyat bir eğlencedir, oyundur, şarlatanlıktır, bütünüyle bir ticaret ve kendini beğenmişlik borsasıdır... Nereye bakılsa ahlakın ve kişisellik üstü kutsal değerleri ele geçirmeye yönelik ciddi çabaların üzerine oturacağı bir temelin eksikliği görülmektedir. Herkes kendisi için uğraşıp, didinmekte, düşünmekte, politika yapmakta, kendisi, kendi şahsı, kendi ünü, kendi partisi için böyle bir yol izlemektedir. Oysa herkesin çalışmasının, düşünsel çabasının ve yücelişinin biraraya toplanarak ortak bir ırmağa dökülmesi gerekirdi; öyle bir ırmak ki, yalnızca insanlığın malıdır, içinde bireysel başarı ve yanılgılar hemen anonim nitelik kazanır.

* * *

Eleştiri ve yaratı, bilim ve sanat arasında, birbirine denk sayılmayacak bu güçler arasında o eski savaş sürüp gidiyor. Bilim her zaman haklı çıkıyor bu savaştan, ama böyle başarılı bir sonucun kimsenin işine yaradığı yok. Oysa sanat inancın, sevginin, avuntunun, güzelliğin ve sonrasızlığın sezgisinin tohumlarını saçıp duruyor ve her zaman söz konusu

tohumlar yeşerip filizlenecek toprak buluyor kendine; çünkü yaşam ölümden, inanç kuşkudan daha güçlüdür.

* * *

Çokyönlü, çokkatmanlı dünyayla ilişkisini yazar olarak dile getirmeye çalışan kişi, bunu katıksız entelektüel yoldan yapmaya çalışan kişiden çok daha iyi, çok daha uygun yollar bulur kendine.

* * *

Edebî yapıtlara ilişkin çokluk pek tuhaf yazılar kaleme alınmasının nedeni üzerinde sık sık düşünüp kafa yormuşumdur. Böyle bir durum, eleştirmenlerin eleştirdikleri edebî yapıtın içeriği konusunda hiç bilgi sahibi olmamasından kaynaklanıyor. Her edebî sanat yapıtı, bu isme layıksa, ruhtan, zamansızlık içindeki ben'in zaman içindeki titreşimlerinden başka içerik taşımaz çünkü. Oysa eleştiri çokluk bir sanat yapıtının öğretici nitelik taşıması, yaşamsal tabloları göz önüne sermesi, karakter incelemelerine, değişik meslekleri konu alan anlatımlara, çevre betimlemelerine yer vermesi gerektiği görüşünü savunur. Oysa bütün bunlar ikinci derecede önem taşıyan, çokluk rastlantı niteliğindeki şeylerdir. Gerçek bir yazar için "konu seçimi" diye bir şey söz konusu olamaz. Bu yüzden yazarlar eleştirilir hep, ama bir tenora neden bas söylemediğine ilişkin bir soru asla yöneltilmez.

Mizah

Mizah orta sınıfa özgü olmasına karşın, bu sınıfın gerçek bir mensubu mizahı anlama yeteneğinden yoksun bulunuyor.

* * *

Sanki yaşanılan yer dünya değilmiş gibi dünyada yaşamak, yasalara saygı göstermek, ama yine de yasaların üstünde bir konumda bulunmak, sanki sahip olunmamış gibi bir şeye sahip olmak, sanki yapılan bir vazgeçiş olunmamış gibi bir şeyden vazgeçmek; yüce bir yaşam bilgeliğinin bütün bu el üstünde tutulan ve sık sık açığa vurulan gereklerini gerçek anlamda yerine getirebilecek tek şey varsa, o da mizahtır.

* * *

Bir komik ne kadar büyük bir sanatçıysa, bizlerin aptallığını ne kadar tüyler ürpertici ve çaresizlik taşan bir tavırla komediye dönüştürürse, o kadar çok güldürür seyirciyi. İnsanlar nasıl da gülmekten hoşlanır! Soğuk demez, ayaz demez, kentin kenar mahallelerinden koşa koşa gelir, ceplerinden para öder, bütün bunlara da birazcık gülebilmek uğruna katlanırlar.

* * *

Mizah, sadece derin ve sürekli acılarda oluşan kristal. Sağlıklı kişiler ellerini kalçalarına vurup katıla katıla güler, örneğin çok sevilen başarılı bir komik X bir melankoli nöbeti sırasında akıl almayacak bir davranışta bulunup kendini su-

ya atarak canına kıymıştır gibi bir haber okumaya görsün, şaşırır, biraz da kırılıp gücenmiş hisseder kendini.

* * *

Mizah yazarları ne yazarlarsa yazsınlar, yazılarına koydukları başlıklar ve yazılarının konuları bir bahaneden başka şey değildir, gerçekte hepsinin de ele aldığı tek bir konu vardır: İnsan yaşamının acayip hüznü ve insan yaşamının sefaleti, ama yine de acınacak yaşamın öylesine güzel, öylesine nefis bir şey oluşundan duyulan hayret.

* * *

Trajedi ve mizah birbirine karşıt şeyler değildir, daha doğrusu karşıtlıkları birinin ötekisini amansızlıkla davetinden kaynaklanır.

* * *

Bütün yüce mizah, insanın kendini ciddiye almaktan vazgeçmesiyle başlar.

Mutluluk

Bazen mutlu insanlara, aptal görünseler de keşfedilmemiş bilge kişiler gözüyle bakmak geliyor içimden. Akıllılıktan daha salakça olup insanı daha çok mutsuz eden bir başka şey var mıdır?

* * *

Dost yollar birbirine kavuştu mu, bütün dünya insan için kısa bir süre bir vatan olup çıkar.

* * *

Dakikalara yüksek değer biçilmesinin, yaşam biçimimizin en önemli nedeni olarak acelenin sevincin azılı düşmanı olduğuna kuşku yok. Parola, elden geldiğince çok, elden geldiğince çabuktur. Bunun yol açtığı sonuç ise giderek daha fazla eğlence, daha az sevinçtir.

* * *

Her sevincin harikulade yanı, hak edilmeden çıkıp gelmesi ve asla satın alınamayışıdır.

* * *

Yontulmamış ve aptal kişilerin "mutluluk" özlemi, belki de bir misyonu yerine getirmekle yükümlü kılınmışların asla ayırıcı bir özelliği değildir. Belki her insan, aynı derece bilinçli olmasa bile, bir basamak altında ya da bir basamak üstündeki kimsenin mutluluğunu kıskanır. Belki her yaşam

bir ötekisine gıpta eder ve her yaşama kendi yazgısı bir başka yaşamınkinden çetin görünür.

* * *

Kapalı gökyüzünden puslu, bulanık bir sokağa düşen bir güneş ışınının neye rastladığı önemli değildir; ister yerdeki bir cam parçasına, ister duvardaki parçalanmış bir afişe, ister bir çocuk başındaki keten sarısı saçlara isabet etsin, ışık getirir yanında, büyü getirir, rastladığı nesnede bir dönüşüm sağlar, nurlandırır onu.

* * *

Ancak içinden kovulduğumuz zaman, cennet cennet olduğunun bilinmesine izin verir.

* * *

Çok güzel şey öyle bir özelliği içerir ki, gönlümüzü şenlendirmesinin yanı sıra bizi üzüntüye boğar ya da içimizde korku uyandırır.

* * *

Gezip dolaşan biri zevklerin en seçkinini ve soylusunu yaşar, çünkü tadına varmalar dışında tüm hazların geçiciliğini öğrenir. Ayrıca, yitip giden şeylerin peşinden bakmaz uzun süre, hoşuna giden bir yere hemen kök salmak arzusunu duymaz. Zevk için seyahat edenler vardır, her yıl aynı yere giderler; beri yandan pek çok kişi de vardır, kısa süre sonra dönüp yine aynı yere gelmeye karar vermeden belli bir yerin güzel manzarasına bir türlü veda edemezler. İyi insanlar olabilir böyleleri, ama gezip dolaşmasını iyi bilen kimseler sayılamazlar. Âşıkların o kör sarhoşluğundan ve ıhlamur çiçeği toplayan kadınların devşirici titizliğinden bir şeyler ba-

rındırırlar kendilerinde. Ama gerçek bir gezi duyusundan, sessiz, ciddi-şen, veda edip ayrılmalara hep hazır bir gezi anlayışından yoksundurlar.

* * *

Mutluluğa onu görmediğiniz sürece sahip olabilirsiniz ancak.

* * *

Benim mutluluğum düşlerin mutluluğu gibi aynı gizden oluşuyor, akla gelebilecek her şeyi aynı anda yaşama özgürlüğünden, oyun oynar gibi dışın yerine içi, için yerine dışı geçirme, zaman ve mekânı tiyatro kulisleri gibi itip uzaklaştırma özgürlüğünden oluşuyordu.

* * *

Mutluluğu yaşamak her şeyden önce zamandan, dolayısıyla gerek korku, gerek umuttan bağımsızlığı gerektirir; bu yeteneği de insanlar geçip giden yıllarla birlikte elden çıkarır.

* * *

Varlığını küçük yüzeyiyle derin bir göl gibi tasarla kafanda, küçük yüzeyi de bilinç olsun. Burası aydınlıktır, burada bizim düşünmek dediğimiz olay gerçekleşir. Ne var ki, gölün üstteki yüzeyi alttaki öbür yüzeyinden son derece daha küçüktür. Belki gölün en güzel, en ilginç bölümüdür burası, çünkü hava ve ışıkla temas ettikçe yenilenir, değişir ve zenginleşir su. Ama su kitleleri birbiriyle sürekli yer değiştirir. Hep aşağıdan yukarıya çıkar sular, yukarıdan aşağıya iner; akıntılar, birbirini dengelemeler, birbirini itip uzaklaştırmalar sürüp gider aralıksız, su kitlelerinden her biri bir yol yu-

karıda boy göstermek ister. – Nasıl göl sudan oluşuyorsa, bizim ben'imiz ya da ruhumuz da (sözcükler o kadar önemli değil) binlerce ve milyonlarca parçadan, sürekli büyüyüp değişime uğrayan mal ve mülkten, anı ve izlenimlerden oluşur. Bilincimizin bütün bunlardan algıladığı, gölün küçük yüzeyi kadardır. İçeriğinin son derece daha büyük bölümünü göremez ruh. İçindeki geniş bir alanı kaplayan karanlıktan dar ışıklı alana doğru taze bir göçün ve değişim sürecinin gerçekleştiği ruh zengin, sağlıklı ve mutluluğa yeteneklidir bence. İnsanlığın büyük çoğunluğu, içinde binler ve binlerce nesne barındırır; ama bunlar asla o aydınlık yüzeye çıkamaz, aşağıda, diplerde çürüyüp gider, kendi kendilerini yer bitirirler. Çürüyüp kokuştukları ve insanı sık boğaz ettikleri için, söz konusu nesneler bilinç tarafından boyuna geriye itilip uzaklaştırılmak istenir, kuşkuyla bakılır, korku duyulur kendilerinden. Her türlü ahlak anlayışındaki hikmet de burada saklı yatar: Zararlı gözüyle bakılan şeylerin yukarı çıkıp gelmesine, yukarıda boy göstermesine izin verilmez. Ama gerçekte hiçbir şey zararlı değildir, her şey iyidir ya da her şey ne iyi, ne kötüdür. Herkes kendisine ait olan, kendisi için iyi, kendisine özgü nesneler taşır varlığında, ama bunların aşağılardan yukarıya çıkıp gelmesine izin vermez. Yukarıya çıkıp geldiler mi, felaket hazırdır der, ahlak. Ama hazırda bekleyen belki de mutluluktur. Dolayısıyla, alttaki her şeyin yukarı çıkıp gelmesine karşı koymamak gerekir, bir ahlak anlayışının sultası altına giren insan yoksullaşır çünkü.

* * *

Güzel, büyüleyiciliğinin bir bölümünü geçmişten alır.

* * *

Tüm görevini yerine getirmekle, tüm ahlak kurallarına, tüm yasalara uymakla insanlar birbirlerini seyrek durumlarda

mutlu kılabilir, çünkü böyle davranmaları onların kendi kendilerini mutlu kılmaz. İnsanı "iyi" bir insan yapacak tek yol mutluluktan geçer.

* * *

Mutluluk sevgidir, başka şey değil. Sevebilen mutludur.

* * *

Mutluluk "ne" değil, "nasıl"dır, nesne değil, yetenektir.

* * *

Yarından hiçbir şey beklemez, bugünün getirdiklerini şükranla alıp kabullenirsek, bizim için bir mutluluk söz konusu olabilir ancak; bizi mutlu kılacak an, dönüp dolaşıp karşımıza çıkar.

* * *

Bir an uğruna kendini gözden çıkarabilmek, bir kadının gülümsemesi uğruna kendini feda edebilmek, işte budur mutluluk!

* * *

Mutluluğun ne akıl ne de ahlakla ilgisi vardır, özü bakımından büyülü bir nesnedir mutluluk; insanlık yaşamının erken dönemine, insanlık merdiveninin ilk gençlik basamağına özgüdür. Perilerin armağanlara boğduğu, Tanrıların şımarttığı naif-mutlu kişi ussal incelemelere uygun bir konu değil, bir simgedir, kişisellik ve tarihselliğin dışında bir konumu vardır. Ama yine de öyle seçkin kişiler görülür ki, yaşamlarında mutluluğun yer almadığını düşünmek olanaksızdır; isterse kendileriyle kendilerine uygun düşen misyonun tarih-

sel ve özyaşamsal bakımdan birbirini gelip bulmasından oluşsun sadece, böyle bir mutluluğu yaşar söz konusu kişiler.

* * *

Mutluluk özlemiyle dolup taşar insanın içi, ama yine de insan ele geçireceği mutluluğa uzun süre katlanamaz.

* * *

Evet denilip sineye çekildi mi, mutsuzluk mutluluğa dönüşür.

Sevgi Üzerine

Aklı başında, yetenekli, yaşam gücüyle donatılmış bir kişinin tüm yetenek ve güçlerini para kazanmaya ya da siyasal bir parti hizmetinde çalışmaya harcamasını herkes gibi normal ve yerinde bir davranış sayıyor. Söz konusu yetenek ve güçlerin kadınlara ve sevgiye yöneltilebileceğini günümüzde kimse aklından geçirmiyor. Fanatik bir burjuvazinin egemen olduğu Amerika'dan tutun da koyu kızıl Sovyet Sosyalizmine kadar gerçekten "çağdaş" diye nitelenebilecek dünya görüşlerinde sevgi, yaşamda ikinci derecede bir zevk kaynağının önemsiz rolünden öte bir rol oynamamakta, söz konusu kaynağın düzene sokulması için de birkaç hijyenik reçete yeterli bulunmaktadır.

* * *

Ne şaşılası şeydir şu sevgi! Sanatta da değişik değildir durum. Eğitimin, kültürün, zekânın, eleştirinin üstesinden gelemediği şeyi sevgi başarır, birbirinden en uzak şeyleri bağlar birbirine, en eski ve en yeniyi yan yana getirir, her şeyi kendi odak noktasına çekerek zamanı yenilgiye uğratır. Yalnızca sevgidir ki güven sağlar insana, bir tek sevgi haklıdır, haklı çıkmak gibi bir istek kendisine yabancıdır çünkü.

* * *

Sevgi bütün çağlara özgü yaşam bilgeliğinin tuhaf, ama basit bir gizidir: Ne denli küçük olursa olsun bencillikten uzak bir özveri, bir paylaşım, bir sevgi bizi zenginleştirir, servet ve güç edinmeye yönelik her türlü çaba ise bizdeki

dinamizmi yağmalar, yoksullaştırır bizi. Hintliler, ardından bilge Yunanlılar. ardından İsa, o gün bugün de binlerce bilge ve yazar bunu bilmiş ve bilmeyenlere öğretmeye çalışmıştır. Öyle bilge ve yazarlar ki, yaşadıkları dönemdeki devletler ve hükümdarlar kayıplara karışmış, ortadan silinip gitmişken kendi eserleri zamana dayatmış ve ayakta kalmıştır. Siz ister İsa'nın safında yer alın, ister Platon'un, ister Schiller'in, ister Spinoza'nın tarafını tutun, ne güç ve kudretin, ne servetin ne de bilginin insanı mutluluğa kavuşturduğu, insanı yalnızca sevginin mutlu kılacağı hepsinde de en son bilgelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Her özgecil (diğerkâm) davranış, sevgiden kaynaklanacak her vazgeçiş, her duygudaşlık, her özveri kendini bir yağmalayış gibi görünse de gerçekte bir zenginleşme, bir büyümedir, insanı ileriye götüren, yukarılara çıkaran biricik yoldur. Eski bir şarkıdır bu, bense kötü bir şarkıcı ve vaizim; ne var ki, ister bir çölde vaaz yoluyla dışa vurulsun, ister bir şiirde dile getirilsin ya da gazetenin birinde basılsın, doğrular her zaman ve her yerde doğru olarak kalır.

* * *

Bir insanı biraz daha mutlu, biraz daha şen biri yapabiliyorsak, bundan asla geri kalmamalıyız.

* * *

Görüldüğü kadarıyla sevmek ve tanımak nerdeyse aynı şeydir, en çok sevilen insan aynı zamanda en iyi tanınan insandır.

* * *

Sevgi karşı taraftan ne ricada, ne de bir istekte bulunur. Sevgi kendi içinde bir kesinliğe kavuşmak zorundadır. Böy-

le oldu mu kendisi çekilmeyen, kendisi çekip sürükleyen bir nitelik kazanır.

* * *

O sevdi, sonunda kendi kendini buldu. Ne var ki, insanların büyük çoğunluğu kendi kendilerini kaybetmek için sever.

* * *

Kendi kendisini sevmeden insan hemcinsini sevemez. Kendi kendinden nefret etmek de bunun gibidir, sonunda parlaklığı göze batan bencillik gibi tüyler ürpertici bir soyutlanmışlık ve umarsızlığa sürükler insanı.

* * *

Sevilmek mutluluk değildir. Her insan kendi kendini sever; ama mutluluk bir başkasını sevmektir.

* * *

Birbirine muhtaç iki insanın bile barış içinde birarada yaşaması seyrek karşılaşılan, bütün diğer etik ve entelektüel başarılardan daha zor ele geçirilen bir durumdur.

* * *

Sarhoşluğu bilmeden mantık neye yarar, ayıklık neye yarar! Hemen arkasında ölüm dikilmese şehvet neye yarar, karşıt cinsiyettekilerin birbirlerine karşı ölümcül düşmanlığı olmasa sevgi neye yarar!

* * *

Her şeyden önce öğrendiğim şu oldu: Küçük oyuncaklar, moda ve lüks eşyalar sadece değersiz ve zevksiz şeyler değil, para canlası fabrikatörlerin ve satıcıların icadı nesneler değildir; haklı, güzel, renklidir hepsi, hepsi de sevgiye hizmet eder, duyguları inceltir, ölü çevreyi dirimsellikle donatır, ona adeta sihirli bir değneğin dokunuşuyla yeni organlar bağışlar, pudradan ve parfümden dans ayakkabısına, parmaktaki yüzükten sigara tabakasına, kemerden el çantasına kadar çeşitli nesnelerden küçük, daha doğrusu büyük bir dünya yaratır. Bir çanta çanta değil, bir para cüzdanı para cüzdanı değil, çiçekler çiçek, yelpaze yelpaze değildir; bunların tümü de sevginin, büyünün, uyarmaların somut malzemesidir, elçidir tümü, kaçakçıdır, silahtır, savaşa çağrıdır.

* * *

Başka nedenler bahane edilse de, hayatta yapılan şeylerden pek çoğu kadınlar için yapılır.

* * *

Sadakatsizliğe, değişime, hayallere saygı duyan, onları el üstünde tutan biriyim. Sevgimi dünyanın rasgele bir köşesine sımsıkı çivileyip tutturmayı anlamsız bulurum. Bana göre sevdiğimiz şey bir mecazdır sadece. Bir yere tutunup kalan, sadakat ve erdeme dönüşen sevgi kuşku uyandırır bende.

* * *

Dünyada her şeyi taklit edebilir, sahtesini yapabilirsiniz, sevgiyi hayır. Sevgiyi çalamaz, taklit edemezsiniz. Kendini tümüyle karşıdakine verebilen kalptir sevginin yeri. Bütün sanatın kaynağı da budur.

* * *

İnsanlar güven ve sevgiyle ödemede bulunmaya yanaşmaz pek, bunu para ve malla yapmayı yeğlerler.

* * *

Sevilen bir kişi üzerinde düşünmek kadar başarı sağlamayan bir şey yoktur. Bu gibi düşünmeler halkın söylediği şarkılar, askerlerin söylediği marşlara benzer, içlerinde bin bir şeyden söz edilir, ama nakarat inatla dönüp dolaşıp yinelenir, şarkı ve marşlara uygun düşmediği durumlarda bile sürüp gider yinelenme.

* * *

Yaşama anlamını kazandıran tek şey sevgidir. Bir başka deyişle ne kadar çok sevebilir ve kendimizi sevgi uğruna ne kadar çok gözden çıkarma gücünü gösterebilirsek, yaşamımız o kadar çok anlam kazanır.

* * *

Dünyanın içyüzünü görmek ve onu aşağılamak büyük düşünürlerin işi olabilir. Ama benim için önemli olan, dünyayı sevebilmek ve gerek kendime, gerek tüm varlıklara sevgiyle, hayranlıkla ve saygıyla bakabilmektir.

* * *

Genel olarak yaşadığımız çağa ne kadar az inanır, insanlığa ne kadar bozulmuş, dağılıp dökülmüş gözüyle bakarsam, bu çöküşün karşısına o kadar daha az devrimi çıkarıyor, sevginin büyüsüne o kadar çok güveniyorum.

* * *

Bir Hintli gibi, yani Upanişad'lar ve bütün Buda öncesi felsefe doğrultusunda düşündüm mü, insan soydaşım yalnızca "benim gibi bir insan" değil, benim kendimdir, benimle yekvücuttur: çünkü onunla benim aramdaki, ben ile sen arasındaki ayrılık bir kuruntudur, maya'dır. Böyle bir yorum hemcinsini sevmenin tüm etik anlamını da içerir; çünkü dünyanın bir birlik ve bütünlük oluşturduğunu gören kimse, bu bütünlükteki tek tek parçaların ve organların birbirlerinin canını yakmasındaki anlamsızlığı kavrar hemen.

* * *

İnsan hiçbir şeyi kendini sevdiği kadar sevemez. Ve hiçbir şeyden kendisinden korktuğu kadar korkamaz. Bu yüzdendir ki, ilkel insanın mitolojileri, yasaları ve dinleriyle birlikte o garip aktarım olayı ve yalancı sistem doğup çıkmıştır. Öyle bir sistem ki, yaşamın temelini oluşturan tek kişilerin kendi kendilerine duyduğu sevgi ister istemez yasaklanmış, saklanıp gizlenmiştir, maskelenmiştir. Kendini değil de bir başkasını sevmeye daha iyi, daha ahlaksal, daha soylu davranış gözüyle bakılmıştır. Ne var ki, insanın kendi kendini sevmesi temel bir içgüdü niteliği taşıdığından ve onun yanında hemcins sevgisi asla doğru dürüst yeşermediğinden, bir çeşit karşılıklı hemcins sevgisi kılığında maskeli, yüceltilmiş, stilize bir özsevgisi icat edilmiştir. Böylece aile, kabile, köy, dinî cemaat, halk ve ulus kutsal nesnelere dönüşmüştür.

* * *

Seveceksin buyruğu ister İsa'nın, ister Goethe'nin öğretisinde yer almış olsun, dünya tarafından yanlış anlaşılmıştır. Çünkü asla bir buyruk niteliği taşımamıştır bu sevgi. Zaten buyruklar diye bir şey yoktur, buyruklar yanlış anlaşılmış doğrulardır. Tüm bilgeliklerin temelini, "mutluluğa yalnızca sevgiyle ulaşır insan" sözü oluşturur. Ben "hemcinsini sev" dersem, bir kez bu çarpıtılmış bir öğretidir. Aynı şeyi

çok daha doğru olarak şöyle dile getirebiliriz: "Kendini hencinsini sevdiğin gibi sev!" Her zaman hemcinsinle işe başlanması belki de temel yanılgıyı oluşturmuştur.

* * *

Her an başkalarına armağan edebilmemiz için sevgimizi elden geldiğince özgür durumda tutabilmemiz gerekir. Sevgimizi buyur ettiğimiz nesneleri her zaman aşırı değerlendirmelere konu yaparız, işte buradan da pek çok acı çıkıp gelir.

* * *

Düşünce ve sanatta yeğlediğim tutum, hayatta, özellikle kadınlar söz konusu olduğu zaman çokluk sıkıntıya sokmuştur beni. Bu tutum da sevgimi sürekli olarak belli bir nesneye yöneltemeyişim, tek bir nesneyi ya da tek bir kadını sevemeyişim, yaşamı ve sevgiyi tümüyle sevmeden edemeyişimdir.

* * *

Özellikle iyi sanatçılar ve yazarlar çokluk ateşli âşıklar olursa da iyi koca oldukları seyrek görülür. Çünkü sanatçı, her şeyden önce kendi yapıtları için yaşar. Başka insanlardan daha çok değil, tersine daha az sevgi verebilecek durumdadır, çünkü yapıtları üzerindeki çalışmaları sevginin pek çoğunu alıp götürür.

* * *

Kişilik olmadan bir sevgiden, gerçek ve derin bir sevgiden söz açılamaz.

* * *

Birine gönlünü kaptırmanın ne kolay, gerçekten sevmenin ise ne çetin ve güzel şey olduğunu herkes bilir ve yaşar bunu. Bütün gerçek değerler gibi sevgi de alınıp satılamaz. Alınıp satılabilen, zevk veren nesneler olabilir, ama sevgi hayır.

Ölüm Üzerine

Ölüme çağrı aynı zamanda sevgiye çağrıdır. Ölümü kabullenip de yaşamın ve değişimin büyük ve ezeli biçimlerinden biri olarak benimsedik mi, ölüm tatlılaşır.

* * *

Ölmek kolektif bilinçaltının kapısından içeri girmek, kendini burada kaybedip bir biçim, saf bir biçim kazanmaktır.

* * *

Ölümle aramdaki ilişki eskiden nasılsa yine öyledir. Ölümden nefret etmiyor, korkmuyorum. Eşimden ve oğullarımdan başka kiminle ve neyle düşüp kalktığımı şöyle bir araştırmaya kalksam, bunların yalnızca ölülerden, değişik çağlarda yaşamış ölülerden oluştuğu görülecektir. Müzisyenler, yazarlar, ressamlar, yapıtlarında yoğunlaşmış olarak yaşamlarını sürdürürler çağdaşlarının çoğundan daha çağdaş, daha gerçek bulurum onları. Hayatta tanıdığım, sevdiğim ve sonra yitirdiğim ölülerde de, bu dünyadan göçüp gitmiş annem, babam ve kardeşlerimde de değişik değildir durum, onlar da hayatta oldukları zamanki gibi bugün de benim içimde, benim yaşamımda bir yer sahibidir. Kendilerini düşünür, onları düşlerimde görür, günlük yaşamımın kapsamı içine alırım.

Demek istiyorum ki, ölümle aramdaki ilişki bir kuruntu değil, tatlı bir hayal değildir. Kuşkusuz geçiciliğin üzüntüsünü biliyor, sararıp solmakta olan bir çiçek gördüm mü bu üzün-

tüyü duyuyorum. Ama umutsuzluğa yer vermeyen bir üzüntüdür bu.

* * *

Öldükten sonra bir başka kılıkta varlıklarını sürdürüp birbiriyle buluşacaklarına inananlara ne mutlu! Bizlerinse sevdiğimiz ölülerin bütün canlılardan daha çok bizimle yaşadığına ve onlardan daha canlı sayılacaklarına ilişkin içimizdeki yaşantıyla yetinmemiz gerekiyor. Kimi zaman sadece saatler boyu sürer bu yaşantı, ama bizim için eşi bulunmaz saatlerdir bunlar.

* * *

Can çekişme de doğumdan daha az yaşamsal bir olay değildir, çokluk her ikisi birbirine karıştırılır.

* * *

Her ölüm olayından sonra yaşam daha narin, daha incelikli niteliğe bürünür.

* * *

Us insanı, sömürülmesi için dünyanın insanlar eline bırakıldığına inanır. En çok korktuğu düşman ölümdür us insanının, yaşamının ve yaptığı işlerin geçiciliği düşüncesidir. Ölümü aklına getirmekten sakınır kendini, ölüm düşüncesinden kaçamadığı zaman etkinliğe sığınır, çabasını ikiye katlayarak ölümün karşısına çıkmaya çalışır, mal mülk, bilgi edinir, yasaklar koyar ortaya, dünyayı us yoluyla egemenliği altına almaya uğraşır. Ölümsüzlük inancı ilerlemeye beslediği inançtır, ilerlemenin ebedî zincirinde etkin bir halka olarak kendini büsbütün yok olup gitmekten koruyacağına inanır.

* * *

Kanımca mizaç, eğitim ve yazgı bir insanın intiharını olanaksız kılmış, böyle bir şeyi ona yasaklamışsa, bazen hayal gücü böyle bir çıkış yolunu karşısına dikerek kendisini intihara sürüklemek istese bile söz konusu eylemi gerçekleştiremeyecek, bu eylem ona düpedüz yasaklanmış kalacaktır. Durum başka türlüyse, biri çıkıp da artık katlanamadığı yaşamı bir kararlılıkla kaldırıp atıyorsa, bana göre nasıl başkaları ecelleriyle ölme hakkına sahipseler, onun da böyle bir eylemi gerçekleştirmek hakkıdır. Canlarına kıymış bazı kimselerin ölümünü, eceliyle ölmüş diğer pek çok kişinin ölümünden daha doğal ve anlamlı bulmuşumdur.

* * *

İnsanın ölümü öylesine ağır bir tempoyla gerçekleşiyor ki! Gıdım gıdım ölüyor insan. Dişlerden, kaslardan ve kemiklerden her biri, sanki sizinle arası çok iyiymişçesine özel bir vedayla size veda ediyor.

* * *

Acı ve sızlanma, sevilen kimsenin kaybına karşı verdiğimiz ilk ve doğal tepkidir. İlk yas ve sıkıntı döneminin aşılmasında yardımını esirgemez bizden, ama bizi ölüyle birleştirmeye yeterli değildir. Böyle bir şeyi ilkel kavimlerde yaşayan ölü kültü sungular sunarak, ölünün mezarını süsleyerek, ölü için anıtlar dikerek, mezarının üzerini çiçeklerle donatarak yapar. Ne var ki, bizim uygarlık düzeyinde ölülere sungunun, düşünceler ve titiz anımsamalarla, sevgili varlığın içimizde yeniden inşasına çalışmalarla ruhumuzda gerçekleşmesi gerekiyor. Bunu başarabildik mi, ölen kişi yanı başımızda eskisi gibi sürdürür yaşamını, imajı esenliğe kavuşturulmuştur ve söz konusu imaj acımızı verimli kılmada bize yardım elini uzatır.

* * *

Ölüme karşı savaşmak için bir silaha gereksinim duymam; bence ölüm diye bir şey yoktur çünkü. Ama bir başka şey vardır: Ölümden korku. Bu korku hastalığını da iyileştirmenin çaresi bulunmaktadır.

Gençlik ve Yaşlılık

Öyle inanıyorum ki, gençlikle yaşlılık arasına çok kesin bir sınır çekilebilir. Gençlik bencillikle sona erer, yaşlılık başkaları için yaşamayla başlar.

* * *

Duygularının bir bölümünü düşüncelere dönüştürmesini öğrenmiş bir erişkin, çocukta söz konusu düşünceleri göremez ve sanır ki bu düşünceleri doğuracak yaşantılar da çocukta yoktur.

* * *

Yeniyetmelik çağından erkeklik çağına giden yol iki temel aşamayı içerir. Bunlardan birincisi, kişinin kendi ben'inin farkına varması ve başkalarının da bunun farkına varmalarını sağlamaya çalışması, ikincisi ise ben'in toplumla bütünleşmesidir. Bir delikanlı ne kadar yalın, ne kadar sorunsuzsa, her iki ödevi o kadar daha az güçlükle yerine getirecektir. Ayrımlaşmada ileri düzeye ulaşmış yetenekli kişiler bu işi daha zorlukla başaracak, özel bir yeteneğin izleyeceği yolu kendilerine göstermediği kişilerin işiyse hepsinden zor olacaktır. Ne var ki, her yaşam tehlikeli bir girişimdir, kişisel yetenekler ve içgüdülerle toplumsal zorunluluklar arasındaki dengenin sürekli olarak yeniden ele geçirilmesi gerekmektedir; bu da asla özverisiz, asla kusursuz gerçekleşemez. Görünürde varacakları yere varmış ve sağlam bir konuma erişmiş biz yaşlılar da kuşkuların ve yanılgıların dışında değil, içinde bulunuruz.

* * *

"Bilginin", yani ussal uyanışın İncil'de günah olarak gösterildiği gibi (söz konusu günah cennette yılanla anlatılır), insanın insan olmasına, bireyselleşmesine, tek kişinin uğraşıp didinerek kitle içinden çıkıp bir kişilik kazanmasına, bir kişi aşamasına yükselmesine de âdet ve gelenek tarafından her zaman güvensizlikle bakılır. Nitekim bir delikanlıyla ailesi, babayla oğlu arasındaki sürtüşme de nihayet doğal ve çok eski bir şeydir, ama yine de oğlun davranışı baba tarafından her defasında eşi görülmedik bir başkaldırı olarak duyumsanır.

* * *

Doğru daha çok gençlere, sevgi ise daha çok olgun insanlara özgü bir idealdir. Us insanında doğru hayranlığı, insanın nesnel doğruyu tanıma yeteneğiyle gereği gibi donatılmadığı, dolayısıyla doğruyu aramanın insanın asıl etkinliği olarak görülemeyeceğinin farkına varılmasıyla son bulur. Ama bunu fark edemeyen kişiler de bilinçsiz yaşantılar sonunda aynı doğrultuda bir değişim geçirir. Doğruya, adalete ulaşmak, bilmek, iyiyi kötüyü kesinlikle ayırt edebilmek, bunun sonucunda yargılamaya başvurmak, cezalandırmak, mahkûm etmek, savaşabilmek ve savaşma özgürlüğüne sahip olmak, bunlar gençliğe özgü ve gençlere de doğrusu yaraşır şeylerdir. Yaşlanılıp söz konusu ideallere yine de bağlı kalındı mı, bizi "uyanışa", sahip olduğumuz insanüstü doğrunun sezgisine ulaştıracak pek güçlü sayılmayan yeteneklerimiz sararıp solar.

* * *

Yaşlılara düşen, sevi yeteneklerini gençlerin üstesinden gelebileceğinden daha özgür, daha oyunsu bir edayla, daha deneyimli, daha iyilikseverlikle kullanmaktır. Yaşlılar her zaman gençlere kolaya kaçarak büyümüş de küçülmüş kimseler gözüyle bakar. Ama kendileri gençlerin tavır ve dav-

ranışlarını seve seve taklit etmekten geri kalmazlar; kendileri fanatik, adalete yan çizen kişilerdir, mutluluk onlardan sorulur, kolaycacık da kırılıp güçenirler, yaşlılık gençlikten daha kötü değil, Lao Tse Buda'dan daha kötü, mavi kırmızıdan daha kötü değildir. Yaşlılığı değerden düşürecek tek şey varsa, gençliğe özenmesidir.

* * *

Yaşlanmanın kendisi doğal bir olaydır, 65 ya da 70 yaşındaki bir adam en azından 30 ya da 50 yaşındaki biri gibi sağlıklı ve normaldir. Ama ne yazık ki insan her vakit yaşının gerektirdiği konumda bulunamıyor, iç bakımından çokluk yaşının önünden gidiyor, daha sık olarak da yaşının gerisinde kalıyor. Bu durumda da bilinci ve yaşam duygusu bedeni kadar olgunlaşma olanağına kavuşamıyor, bedeninde gerçekleşen doğal olaylara karşı savunuyor kendini, kendi kendisine yerine getiremeyeceği istekler yöneltiyor.

* * *

Ancak yaşlanan bir insan, güzel'in seyrek rastlanır bir şey olduğunu anlar, fabrikaların ve topların arasında çiçeklerin açabilmesinin, gazeteler ve borsa bültenleri arasında hâlâ şiirlerin yer alabilmesinin doğrusu ne büyük bir mucize sayılacağını bilir.

* * *

Gençliğe gereken şey, kendi kendini ciddiye alabilmektir. Yaşlılığa gereken şey ise, kendi üzerinde ciddiye aldığı bir şey bulunduğu için kendini feda edebilmektir. Ussal yaşamın bu iki kutup arasında bir seyir izlemesi, etkinliğini sürdürmesi gerekiyor. Çünkü gençliğin ödevi, özlemi ve misyonu oluşum sürecidir, olgun insanın görevi ise kendini el-

den çıkarmak, bir zamanki Alman mistiklerinin deyimiyle tersine oluşum sürecidir. Kişiliği gözden çıkarabilmek için önce tam bir insan aşamasına yükselmek, gerçek bir kişiliğe sahip olmak ve bireyselleşmenin çilelerini çekmek gerekiyor.

* * *

Pek çok yıldan beri iğrenç bulduğum iki şey var: Birincisi örneğin Amerika'da filizlenip yeşerdiği görülen gençlere ve gençliğe tapma budalalığı, daha da iğrenç bulduğum ikinci ise gençliğin bir zümre, bir sınıf, bir "akım" olarak toplumda kabul görmesidir.

* * *

Hangi yaşam yolunun izleneceği belli koşullarca önceden ne kadar kesinlikle belirlenirse belirlensin, insanın gerçekleştirebileceği tüm yaşam ve değişim olanaklarını kendisinde barındırır. Söz konusu olanaklar, içimizde yaşayan çocukluğun, şükran duygusunun ve sevi gücünün büyüklüğü ölçüsünde zenginlik gösterir.

* * *

Meslek yaşamının ve erkeklik çağının kısıtlamaları altında çocukluk ve gençliğin gömülüp gitmesine izin vermemek gerekiyor. "Gençlik" içimizde çocuk kalan şeydir ve bu ne kadar fazla olursa, soğuk-bilinçli yaşamımız da o kadar zenginliğe kavuşur.

* * *

Biraz ayrımlaşmış her insanın ruhunda gençlik yıllarından kalma yara izleri bulunur ve psikanaliz dışında da bu izleri iyileştirip etkisiz kılacak bir sürü yöntem vardır. Her din,

hatta din yerini tutacak her şey, örneğin belli bir parti üyeliği böyle bir yöntem oluşturur.

* * *

Olgunlaştıkça gençleşir insan. Bende de durum aynıdır, ama bunun fazla bir önem taşıdığını da söyleyemem; çünkü çocukluk yıllarının yaşam duygusunu temelde hep kendimce alıkoymuş, erişkinliğimi ve yaşlılığımı her zaman bir komedi olarak duyumsamışımdır.

* * *

Bir delikanlının bir oğlandan, bir adamın bir delikanlıdan daha fazla bir şey olduğunu söyleyemem, çünkü o zaman bir yaşlının da genç bir adamdan, sonunda "ömrünü tamamlamış", yani bu dünyadan göçüp gitmiş kişiden daha fazla bir şey sayılacağını ileri sürmem gerekir. Oysa bunu hiç aklım almamıştır. Dolayısıyla, yanına yaklaşabileceğim tüm nesne ve olaylara her zaman eşit değerde, eşit ilginçlikte nesne ve olaylar gözüyle bakmışımdır. Bu yüzden, bir yaşlıyı bir genç gibi, bir kasım akşamını bir yaz fırtınası gibi, hatta bir hayvan ya da bir ağacı tıpkı bir insan gibi seve seve anlatır, betimlerim yapıtlarımda.

* * *

Biz yaşlılara düşen, yeni gençliği yadsımak, şu ya da bu şekilde onları aşağılamak değil, kendilerini anlamak, elimizden geldiğince kendilerini tanıyarak sevmesini öğrenebilmektir.

* * *

Gençlerin görevi, biz öncekileri haklı bulup onaylamak değil, kendilerini kanıtlamak, köhne çürüyüp kokuşmuş, en-

gel oluşturmaktan başka bir işe yaramayan tüm nesnelerden kendilerini özgür kılmaktır. Kendilerinden önce başkalarının canla başla uğraşıp kurulmalarını sağladıkları okullarda okudukları, geçmişin mirasçıları oldukları ve ileride gün gelip bunu anımsamaları gerektiği, bütün bunlar günümüzde söz konusu değil artık; içlerinde yaşattıkları duygunun yanında, bizler buradayız, bizler genciz, arzumuz iyiye, daha iyiye, biricik'e ulaşmaktır duygusunun yanında hiç değerinde şeylerdir hepsi. Daha başkalarının kendi dönemlerinde aynı duyguyu yaşadıkları, aralarından bazısının bu duyguya sadakatten şaşmadığı, saçları ağarmış durumda hâlâ yıldızlara inançla bakmaktan geri kalmadıkları, biz yaşlıların gençlere öyle seve seve yer açmaya, kendi değersizliğimizi itirafa yanaşmadığımızı, bütün bunları düşünmek, bazen adil, bazen ölçülü davranmak, boş yere yaşlıları kırıp incitmemek gençlerin görevi değildir. Ama biz yaşlılara düşen, yalnız söz konusu ölçülü ve adil davranışı sergilemek değil, aynı zamanda mayalanma durumundaki "şimdi"de saklı yatan geleceği sezinleyip ona hak vermektir, bu gelecek bizi mezarlarımızda bulmuş ya da bulmamış, fark etmez.

O sevdi, sonunda kendi kendini buldu. Ne var ki, insanların büyük çoğunluğu kendi kendilerini kaybetmek için sever.

***

Sevilmek mutluluk değildir.
Her insan kendi kendini sever; ama mutluluk bir başkasını sevmektir.